

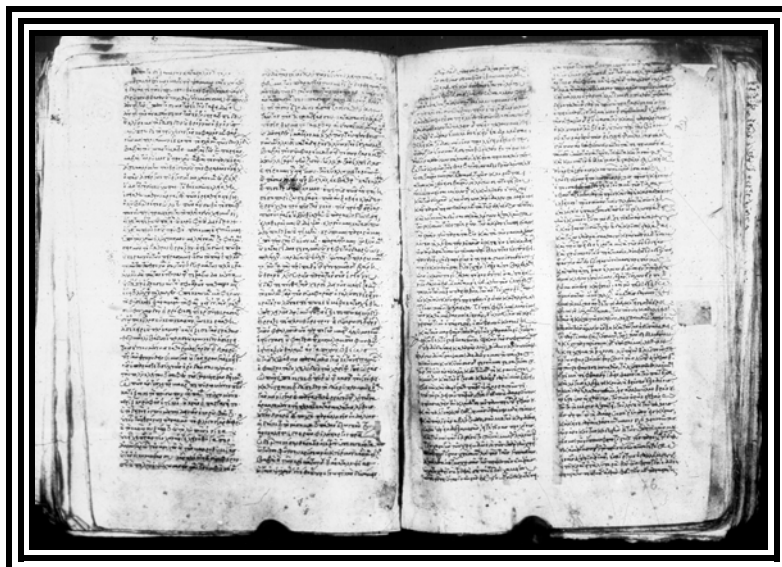


ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Μαγγάνειος Πρόδρομος

Ανέκδοτος έμμετρος επιτάφιος για τον Αντίοχο

Κριτική έκδοση – Μετάφραση – Σχόλια



Διπλωματική εργασία της
Κατερίνας Λεμπιδάκη
Τμήμα Φιλολογίας
ΠΜΣ Βυζαντινής Φιλολογίας
Χειμ. Εξ. ακαδ.έτους 2009-10
Επόπτης καθηγητής: Ιωάννης Βάσσης
e-mail: klempidaki@yahoo.gr

Στην οικογένειά μου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	4
A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
1. Ο συγγραφέας του επιταφίου	5
2. Το πρόσωπο του επιταφίου	12
3. Δομή και περιεχόμενο	18
α. Το λογοτεχνικό είδος του κειμένου	18
β. Οι ενότητες	19
γ. Ο θρήνος των Βυζαντινών	22
δ. Η γλώσσα του κειμένου	23
ε. Αφηγηματικοί τρόποι	24
ς. Εκφραστικοί τρόποι	25
ζ. Πηγές	28
4. Μέτρο	29
5. Η χειρόγραφη παράδοση	32
α. Ο κώδικας Marcianus gr. XI 22	32
β. Η γραφή	33
γ. Σφάλματα και ιδιοτυπίες	33
δ. Φθορές και αποκατάσταση	35
B. ΕΚΔΟΣΗ – ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	38
SIGLA	38
Γ. ΣΧΟΛΙΑ	77
Δ. ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	86
1. Index nominum	86
2. Index verborum notabilium	87
3. Index locorum	91
1. Sacrae Scripturae	91
a. Veteris Testamenti	91
b. Novi Testamenti	91
2. Aliorum auctorum	91
E. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	96
ΣΤ. ΠΙΝΑΚΕΣ	100

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο *Επιτάφιος για τον Αντίοχο* είναι ένας έμμετρος επιτάφιος λόγος σε 436 δεκαπεντασύλλαβους στίχους, που σώζεται σε ένα και μοναδικό χειρόγραφο, τον κώδικα Marcianus gr. XI 22, φφ. 74v-76v.

Για μεγάλο χρονικό διάστημα το ποίημα θεωρούνταν έργο του Θεοδώρου Προδρόμου, τα τελευταία χρόνια όμως η επιστημονική έρευνα αποδίδει το κείμενο σε μια διαφορετική λογοτεχνική μορφή που συμβατικά αποκαλείται Μαγγάνειος Πρόδρομος.

Το ποίημα είναι ένας επικήδειος λόγος για το θάνατο του Αντίοχου, ιστορική μορφή για την οποία δε διαθέτουμε επαρκείς πληροφορίες. Τα μοναδικά στοιχεία που μπορούμε να αξιοποιήσουμε για να σκιαγραφήσουμε τη βιογραφία του είναι αυτά που συνάγονται από το ίδιο το κείμενο, ενώ μια πιθανή σχέση συγγένειας που έχει προταθεί με το Γρηγόριο Αντίοχο, βασίζεται σε ατεκμηριώτες υποθέσεις.

Το κείμενο είναι σημαντικό λόγω της λογοτεχνικής του αξίας, καθώς αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα γραφής του 12^{ου} αι. και δίνει πληροφορίες στον αναγνώστη για το λεξιλόγιο και το ύφος της εποχής.

Επίσης, το σημαντικότερο θέμα που πραγματεύεται το ποίημα είναι αυτό του θρήνου, καθώς βρίθει από στοιχεία τα οποία πολύ παραστατικά περιγράφουν τις εκδηλώσεις πένθους των Βυζαντινών τη συγκεκριμένη περίοδο.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η κριτική έκδοση του ποιήματος και ο ερμηνευτικός σχολιασμός του, καθώς και η παρουσίαση όλων των στοιχείων που αφορούν τον ποιητή και το πρόσωπο του επιταφίου.

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ο συγγραφέας του επιταφίου

Ο Μαρκιανός κώδικας XI 22 παραδίδει στα πρώτα φύλλα του έως το 87ν 144 έμμετρα κείμενα. Τα ποιήματα αυτά είναι ανώνυμα και πουθενά δεν αναφέρεται ρητά ο δημιουργός τους. Μάλιστα, ιδιαίτερα κατατοπιστικό θα ήταν εάν σωζόταν η επιγραφή του πρώτου ποιήματος, η οποία πιθανόν να περιείχε το όνομα του ποιητή. Δυστυχώς όμως ο χώρος είναι κενός, οπότε είτε ο αντιγραφέας παρέλειψε να τη μεταφέρει είτε σβήστηκε με το πέρασμα του χρόνου¹.

Πρώτος ο Mingarelli ασχολήθηκε επισταμένα με τον κώδικα, ο οποίος τον μελέτησε τότε ως Νανιανό 281 και εξέδωσε την περιγραφή του το 1784². Εκεί προσπάθησε μέσα από την προσεκτική ανάγνωση των ποιημάτων να εντοπίσει κάποια στοιχεία που θα του αποκάλυπταν την ταυτότητα του ποιητή. Πιθανόν να πρόσεξε ορισμένες φράσεις, οι οποίες θυμίζουν παρόμοιες από το έργο του Θεόδωρου Προδρόμου καθώς και κάποιους στίχους που υπαινίσσονταν το όνομα *Πρόδρομος* («καὶ τῇ προδρόμῳ μου φωνῆ καὶ γὰρ συνανακράξω» XI, 26 και στο ποίημα XXXV, 27 γράφει «πτοεὶ με γὰρ ὁ Πρόδρομος ὁ προδραμῶν ἐκεῖνος»), αλλά κυρίως το ποίημα LIX που φέρει την επιγραφή «τοῦ Προδρόμου πρὸς τὴν σεβαστοκρατόρισσαν»³. Οδηγημένος από αυτές τις ενδείξεις λοιπόν, ο Mingarelli υποθέτει στην αρχή της περιγραφῆς ότι τα ποιήματα είναι πολύ πιθανόν να ανήκουν στον Θεόδωρο Πρόδρομο⁴.

Αρκετά χρόνια αργότερα, το 1853, ο Thomas⁵, πρώτος εκδότης ποιημάτων του κώδικα στάθηκε στη λατινική σημείωση των περιεχομένων που υπάρχει στην εσωτερική πλευρά του καλύμματος του κώδικα, η οποία αναφέρει «Poetae cujusdam Aulae Constantinopolitanae, qui alicubi Prodrornos nominatur, carmina varia», και έτσι – επηρεασμένος και από το Mingarelli– επιγράφει με βεβαιότητα την πραγματεία του «Über Ptochoprodrornos»⁶.

¹ Παπαδημητρίου 1903, 149

² Βλ. Mingarelli 1784, όπου η περιγραφή του κώδικα βρίσκεται στα φύλλα 462-477.

³ Παπαδημητρίου 1903, 150

⁴ «*incipiunt poemata, versibus politicis scripta, auctor estne Dominus Theodorus Prodrornos?*», Mingarelli 1784, 462.

⁵ Thomas 1853

⁶ Παπαδημητρίου 1903, 149

Η κίνηση αυτή σήμανε την απαρχή της δημιουργίας μίας πλάνης που επιβίωσε για πολλά χρόνια στο χώρο της έρευνας. Έκτοτε, οι μετέπειτα μελετητές που εξέδωσαν ποιήματα από το Μαρκιανό κώδικα, τα απέδιδαν ανυποψίαστοι στον Θεόδωρο Πρόδρομο, ο οποίος αναφέρεται ως δημιουργός τους στις εκδόσεις κυρίως του Miller⁷, αλλά και του Castellani⁸ και Παπαδημητρίου⁹, καθώς και στην πραγματεία του Χατζηδάκι¹⁰.

Το πρόβλημα εντόπισε πρώτος ο Neumann¹¹ το 1888, ο οποίος διαβάζοντας προσεκτικότερα τους στίχους

πτοιῖ με γὰρ ὁ Πρόδρομος ὁ προδραμῶν ἐκεῖνος

.....

καὶ ῥητορεύει καὶ θανῶν παρὰ νεκρῶν κευθμῶνι (XXXV 27,32)¹²

παρατήρησε ότι αναφέρουν ότι ο Πρόδρομος είναι ήδη νεκρός¹³. Παρόλο που το ζήτημα αρχικά παραμελήθηκε χωρίς να του δοθεί η δέουσα σημασία, μολαταύτα έπεσε ο πρώτος σπόρος αμφιβολίας, ο οποίος οδήγησε την έρευνα σε ακριβέστερα συμπεράσματα. Από κει και πέρα έμπειροι μελετητές με σημαντικότερο τον Hörandner, εξέτασαν επισταμένα τα ποιήματα του Μαρκιανού κώδικα και κατέληξαν στη διατύπωση επιχειρημάτων υπέρ της απόδοσής τους σε μια αυτόνομη ποιητική μορφή που διαχωρίζεται εντελώς από το γνωστό λόγιο Βυζαντινό ποιητή του 12^{ου} αι. Θεόδωρο Πρόδρομο.

Η επιχειρηματολογία διαμορφώνεται ως εξής:

⁷ Βλ. Miller 1873· του ίδιου 1881· του ίδιου 1883

⁸ Castellani 1888

⁹ Ο Παπαδημητρίου 1898, εκδίδει πέντε ποιήματα από το Μαρκιανό κώδικα, τα οποία αναφέρονται στο αδελφάτο των Μαγγάνων γι' αυτό και τα χαρακτηρίζει έτσι. Εκεί αντιλαμβάνεται ότι ο δημιουργός τους διαφέρει από το γνωστό Θεόδωρο Πρόδρομο, δεν είναι όμως ακόμα σε θέση να υποστηρίξει την ύπαρξη του Μαγγανείου Προδρόμου και επηρεασμένος από τη γενική παραδοχή φτάνει να αποδείξει μόνο ότι πρόκειται πιθανόν για κάποιον ομώνυμο ποιητή του Θεοδώρου Προδρόμου (βλ. Παπαδημητρίου 1903, 102 όπου κάνει κριτική στην προηγούμενη άποψή του). Βλ. επίσης Παπαδημητρίου 1898, όπου αναπτύσσει ξανά τη συλλογιστική του κάνοντας κριτική και στο άρθρο του Χατζηδάκι.

¹⁰ Βλ. Χατζηδάκις 1897. Το άρθρο επιχειρεί να διαχωρίσει τις μορφές του Θεοδώρου Προδρόμου και του Πτωχοπροδρόμου, τον οποίο ονομάζει Ιλαρίωνα.

¹¹ Neumann 1888, 46 κ.ε.

¹² Παπαδημητρίου 1903, 117

¹³ Kazhdan 2007, 98

Κατ' αρχήν οι παραπάνω στίχοι είναι φανερό ότι μιλούν για το θάνατο του Θεοδώρου Προδρόμου, οπότε δεν μπορούμε να αναφερόμαστε σ' αυτόν ως δημιουργό των ποιημάτων. Την άποψη αυτή, όπως προαναφέρθηκε, την πρότεινε ο Neumann και την υποστήριξαν ο Παπαδημητρίου¹⁴ και ο Hörandner¹⁵. Βέβαια, το ζήτημα θα μπορούσε να κλείσει εκεί, αν ο ίδιος ο Hörandner δε διατύπωνε ένα λογικό συλλογισμό, που αν τελικά ισχύει θα μπορούσε να αποδεσμεύσει αυτούς τους στίχους από τον Θεόδωρο Πρόδρομο¹⁶.

Ισχυρότερο επιχείρημα είναι το γεγονός ότι τα ποιήματα του Μαρκιανού κώδικα αναφέρονται σε γεγονότα που ιστορικά χρονολογούνται μέχρι και το 1165-6, ενώ ο Kazhdan και ο Παπαδημητρίου τοποθετούν το θάνατο του Θεοδώρου Προδρόμου γύρω στο 1153¹⁷. Η ιστορική αυτή πραγματικότητα δύσκολα αμφισβητείται και το στοιχείο αυτό φαίνεται χρήσιμο για την εξαγωγή συμπεράσματος. Βέβαια, η ουσία δε βρίσκεται τόσο στη στείρα χρονολογική διαφορά αλλά στη βιογραφική¹⁸, δηλαδή στα γεγονότα που διαδραματίστηκαν αυτά τα έτη, τα οποία δε συνάδουν με τη ζωή του Θεοδώρου Προδρόμου.

Οι μελετητές προσπαθούν επίσης να αξιοποιήσουν τα στοιχεία σχετικά με το όνομα του ποιητή και το περιεχόμενο των ποιημάτων του κώδικα της Βενετίας. Ως προς το πρώτο μέρος, τα ποιήματα του Μαρκιανού κώδικα είναι όπως προαναφέρθηκε ανώνυμα στο σύνολό τους και το όνομα του Προδρόμου αναφέρεται μόνο μία φορά με όχι και τόσο ξεκάθαρο τρόπο¹⁹. Βέβαια την ασάφεια αυτή που δημιουργεί η ανωνυμία έρχεται να ξεδιαλύνει η χειρόγραφη παράδοση. Σύμφωνα με τον Hörandner²⁰ ορισμένα

¹⁴ Παπαδημητρίου 1903, 117-118

¹⁵ Hörandner 1967, 93 κ.ε.· του ίδιου 1974, 21-22· του ίδιου 1975, 99-100.

¹⁶ Βλ. Kazhdan 2007, 98-99, όπου αναφέρει ότι τη σκέψη του Hörandner παρουσίασε ο Shestakov, ο οποίος πρότεινε ότι η λέξη *πρόδρομος* του συγκεκριμένου στίχου δεν είναι κύριο όνομα αλλά απλό ουσιαστικό που αναφέρεται γενικά σε κάποιον προκάτοχο του ποιητή. Το συλλογισμό του συνεχίζει ο Kazhdan 2007, 98-99, όπου αναφέρει ότι ακόμα και αν πρόκειται για κύριο όνομα είναι πολύ πιθανό να εννοεί τον πατέρα του Θεοδώρου Προδρόμου, ο οποίος σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές ονομαζόταν επίσης Πρόδρομος.

¹⁷ Σχετικά μ' αυτό το επιχείρημα βλ. Kazhdan 2007, 99 και Παπαδημητρίου 1903, 118.

¹⁸ Αποκλίσεις στη βιογραφία των δύο ποιητών παρατηρούνται όμως και πριν το 1153, έτος θανάτου του Θεοδώρου Προδρόμου. Συγκεκριμένα, ο Magdalino 1993, 440-441, επισημαίνει ότι ο Μαγγάνιος Πρόδρομος κάνει λόγο στα ποιήματά του για το διάστημα των δώδεκα χρόνων που παρέμεινε στην υπηρεσία της σεβαστοκρατορίσας Ειρήνης (1140-1152). Αντίθετα, ο Θεόδωρος Πρόδρομος παρόλο που έχει γράψει ποιήματα για την Ειρήνη δεν αναφέρεται πουθενά σ' αυτή τη δωδεκαετία.

¹⁹ Ο Kazhdan 2007, 99, αναφέρει ότι ο Kurtz αμφιβάλλει για την αναφορά του ονόματος σε αυτό το σημείο και θεωρεί ύποπτες τις περιστάσεις που παρεισέφησε, καθώς βρίσκεται στη μέση της συλλογής και δεν αποτελεί τον κεντρικό της τίτλο.

²⁰ Hörandner 1967, 94

ποιήματα του Marc. gr. XI 22, σώζονται και σε δύο άλλους κώδικες, τον Vind. Phil. gr. 321 και τον Ambros. gr. O 94 sup., οι οποίοι αναφέρουν τον Θεόδωρο Πρόδρομο ως δημιουργό των ποιημάτων. Το επιχείρημα ενισχύεται από το γεγονός ότι ο πρώτος κώδικας είναι παλαιότερος από το Μαρκιανό²¹.

Σχετικά με το περιεχόμενο του κώδικα, ο Παπαδημητρίου²² σημειώνει ότι υπάρχουν πολλά κοινά θέματα που πραγματεύονται ο Θεόδωρος Πρόδρομος και ο ποιητής του Marc. gr. XI 22, και θεωρεί απίθανο το ίδιο πρόσωπο να συνέθεσε δύο διαφορετικά ποιήματα για το ίδιο γεγονός. Επίσης, ο Kazhdan²³ υποστηρίζει ότι από τα ποιήματα που έχουν εκδοθεί, κανένα δε συμπίπτει με τα γνωστά έργα του Θεοδώρου Προδρόμου. Αντίθετα, ο Hörandner²⁴ παρατηρεί ότι στο μέρος του χειρογράφου που δεν έχει μελετηθεί ακόμα, περιέχονται αποσπάσματα από τα αναγνωρισμένα ποιήματά του.

Τελευταίο επιχείρημα των μελετητών²⁵ είναι το μέτρο των ποιημάτων, καθώς διακρίνουν μεγάλη διαφορά στα ρυθμικά σχήματα των δύο ομάδων (του Μαρκιανού κώδικα και των γνήσιων του Θεοδώρου Προδρόμου). Ο Magdalino²⁶ παρατηρεί ότι ο Μαγγάνειος Πρόδρομος χωλαίνει λογοτεχνικά σε σύγκριση με τον Θεόδωρο Πρόδρομο· ο ποιητής του χειρογράφου της Βενετίας δε χρησιμοποίησε τον ομηρικό εξάμετρο στίχο γιατί πιθανόν να μην είχε την ικανότητα να το κάνει. Ο Kazhdan²⁷ θεωρεί τη σκέψη αυτή επιστημονικά ορθή αλλά όχι καθοριστική για τη διαπίστωση της ταυτότητας του ποιητή.

Παρόλο που το ζήτημα παραμένει ακόμα ανοικτό, η επιστημονική έρευνα αντιμετωπίζει τα ποιήματα του Μαρκιανού κώδικα χωριστά από το αποδεδειγμένα

²¹ Kazhdan 2007, 99

²² Ο Παπαδημητρίου 1903, 118-119, προβάλλει αυτό το στοιχείο ως διαχωριστικό για την ταύτιση των δύο ποιητών καθώς παρατηρεί πολλά θέματα του Μαρκιανού κώδικα, τα οποία έχουν απασχολήσει και το Θεόδωρο Πρόδρομο, και κρίνει ότι είναι ακραίο να γράφτηκαν δύο πραγματείες για την ίδια υπόθεση. Τέτοια θέματα είναι ο θάνατος του Μανουήλ Ανεμά και του Καμμύτζη, συγκεκριμένα περιστατικά από το βίο της σεβαστοκρατόρισσας και τα κύρια γεγονότα της ζωής του Χριστού (γέννηση, υπαπαντή, σταύρωση, αποκαθήλωση).

²³ Kazhdan 2007, 100

²⁴ Hörandner 1974, 22, σημ.8

²⁵ Βλ. Hörandner 1967, 98-99. Με το ζήτημα του μέτρου ασχολείται και ο Beaton 1987, ο οποίος εντοπίζει επίσης υφολογικές και βιογραφικές διαφορές.

²⁶ Βλ. Magdalino 1993, 441, ο οποίος γενικά παρατηρεί ότι ο Μαγγάνειος Πρόδρομος έχει πιο λιτό και ατελές λογοτεχνικό ύφος από τον Θεόδωρο Πρόδρομο.

²⁷ Kazhdan 2007, 100

γνήσιο έργο του Θεοδώρου Προδρόμου²⁸, ονομάζοντας το δημιουργό τους «Μαγγάνειο Πρόδρομο»²⁹.

Ποιός είναι λοιπόν αυτός ο διαφορετικός ποιητής και τι στοιχεία μπορούμε να αντλήσουμε μέσα από το έργο του για τη ζωή του;

Ο Παπαδημητρίου³⁰ αναφέρει ότι ήταν Βυζαντινής καταγωγής και τοποθετεί τη γέννησή του στο τέλος του 11^{ου} αι. στηριζόμενος στα λόγια του ίδιου του ποιητή που το 1150 παραπονιέται ότι είχε προβλήματα υγείας λόγω της προχωρημένης ηλικίας του. Επίσης, ο ποιητής παινεύεται για τη σπουδαία μόρφωση που έλαβε, εκκλησιαστική και θύραθεν, στοιχείο όμως που δεν επαληθεύεται από το έργο του, λόγω των ανακρίβειών και των λανθασμένων πληροφοριών που αναφέρονται σε ορισμένα σημεία³¹. Ο βίος του συνδέεται με τον Μανουήλ Α' Κομνηνό και τη σεβαστοκρατόρισα Ειρήνη, στην υπηρεσία των οποίων παρέμεινε το διάστημα 1140 – 1152. Στα ποιήματά του εκδηλώνεται πολύ έντονα η επιθυμία του να εισέλθει στο αδελφάτο των Μαγγάνων, κάτι που για να πραγματοποιηθεί προαπαιτούνταν η γραπτή άδεια του αυτοκράτορα, έγκριση που ικετεύει τον Μανουήλ για να τη λάβει. Τελικά έγινε δεκτός μετά από αναμονή αρκετών χρόνων και πέρασε εκεί το τελευταίο διάστημα της ζωής του μέχρι το θάνατο του, ο οποίος υπολογίζεται γύρω στο 1166, καθώς είναι ο τελευταίος χρονολογικός δείκτης που περιέχεται στο έργο του.

Το αδελφάτο των Μαγγάνων ήταν ένα μοναστήρι στη μνήμη του Αγίου Γεωργίου, που βρισκόταν στην περιοχή Μάγγανα της Κωνσταντινούπολης. Η επιμονή του να ενταχθεί στην αδελφότητα της μονής δεν πρέπει να θεωρείται τυχαία και αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την κατανόηση της προσωπικότητάς του.

Το μοναστήρι κτίστηκε στα μέσα του 11^{ου} αι. από τον Κωνσταντίνο Μονομάχο (1042-1054) και διέθετε ένα από τα σημαντικότερα νοσοκομεία της Κωνσταντινούπολης, καθώς επίσης και γηροκομείο, στο οποίο ο ιδρυτής αυτοκράτορας φιλοξενήθηκε τα τελευταία χρόνια της ζωής του, πέθανε και ετάφη στο χώρο της

²⁸ Kazhdan 2007, 100

²⁹ Την ονομασία την έδωσε πρώτη φορά ο Παπαδημητρίου 1903, 151, επηρεασμένος από το αδελφάτο των Μαγγάνων, το οποίο αναφέρεται συχνά στα ποιήματά του, καθώς συνδέεται με ένα μεγάλο μέρος της ζωής του.

³⁰ Ο Παπαδημητρίου 1903, 119–147 συγκεντρώνει και αναλύει τα στοιχεία που μπορούμε να συναγάγουμε για τη ζωή και τη δράση του μέσα από τα ποιήματα του Μαρκιανού κώδικα και προβαίνει σε λογικά συμπεράσματα σκιαγραφώντας τη βιογραφία του. Συνοπτικά για τον Μαγγάνειο Πρόδρομο βλ. και ODB, τόμ. 3, 1726.

³¹ Παπαδημητρίου 1903, 120-121

μονής³². Από τις συνόδους και τις επίσημες τελετουργίες που γίνονταν στο χώρο της μονής κατά τον 11^ο αι., καθώς επίσης και από το γεγονός ότι εκπρόσωποι της Αυλής παρευρίσκονταν κάθε χρόνο την ημέρα της εορτής του Αγίου Γεωργίου, συμπεραίνουμε ότι το μοναστήρι ήταν στενά συνδεδεμένο με τον αυτοκρατορικό περίγυρο και θεωρούνταν από τα σημαντικότερα της αστικής περιοχής της Κωνσταντινούπολης³³. Το 12^ο αι. το μοναστήρι γνωρίζει ιδιαίτερη άνθηση που αποτυπώνεται σε δύο σημαντικά ιστορικά γεγονότα: την ανακήρυξη του Ιωάννη Β' Κομνηνού σε αυτοκράτορα το 1118 μέσα στο χώρο της μονής και την εκλογή σε πατριάρχη του ηγουμένου του μοναστηριού Χαρίτωνος το 1176³⁴. Στα τέλη του 12^{ου} αι. η μονή επέκτεινε τη δράση της με την ίδρυση αξιόλογης βιβλιοθήκης³⁵ και έτσι το 14^ο αι. έφτασε να έρχεται δεύτερη στους μοναστικούς κύκλους μετά τους Στουδίτες πατέρες³⁶.

Η βιβλιοθήκη της μονής πρέπει να ήταν πλούσια σε υλικό, καθώς ο Janin αναφέρει με βεβαιότητα οκτώ κώδικες, οι οποίοι προέρχονται από εκεί, ενώ υπάρχουν ακόμα τρεις, με πιθανή προέλευση τα Μάγγανα, χωρίς όμως να έχουν ακόμα χρονολογηθεί³⁷.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η απόφαση του ποιητή να προσχωρήσει στη συγκεκριμένη μοναστική κοινότητα ήταν προϊόν ώριμης σκέψης. Εκεί, θα διατηρούσε τους δεσμούς του με το Παλάτι, καθώς η μονή έχαιρε υψηλής αυτοκρατορικής εύνοιας και θα μπορούσε να ασχοληθεί με την παραγωγή λογοτεχνικού έργου χρησιμοποιώντας τη βιβλιοθήκη³⁸.

Η συμβολή του Μαγγανείου Προδρόμου στη βυζαντινή γραμματεία είναι τα 144 ποιήματα του Marc. gr. XI 22, τα οποία ο Παπαδημητρίου³⁹ διακρίνει σε τέσσερις κατηγορίες: α) όσα αναφέρονται στον αυτοκράτορα Μανουήλ Α' και την οικογένειά του⁴⁰, β) όσα έχουν ως θέμα τη σεβαστοκρατόρισα Ειρήνη, σύζυγο του Ανδρονίκου,

³² Bernardinello 1972, 5

³³ Bernardinello 1972, 5

³⁴ Bernardinello 1972, 5

³⁵ R. Janin, 1969, 7 5

³⁶ Bernardinello 1972, 5

³⁷ Bernardinello 1972, 5

³⁸ Bernardinello 1972, 5

³⁹ Παπαδημητρίου 1903, 104 - 112

⁴⁰ O Magdalino 1993, 441- 442, παρατηρεί ότι τα ποιήματα που αναφέρονται στην οικογένεια του Μανουήλ δεν καλύπτουν όλα τα σημαντικά γεγονότα της περιόδου· για παράδειγμα, όσον αφορά τους γάμους της βασιλικής οικογένειας, ο Μαγγάνειος Πρόδρομος κάνει λόγο μόνο για όσους έτυχε να παραβρίσκεται, δηλαδή μόνο για το γάμο πέντε ανηψιών του αυτοκράτορα. Αντίθετα, τα ποιήματα που αναφέρονται στον

αδελφού του Μανουήλ⁴¹, γ) όσα γράφονται κατά παραγγελία άλλων επώνυμων προσώπων της εποχής ή απευθύνονται σε αυτά και δ) όσα συνθέτονται μετά από αίτηση άγνωστου παραγγελιοδότη ή απλά γράφονται από προσωπική επιθυμία του ποιητή. Σ' αυτήν την τελευταία κατηγορία ανήκει και ο επιτάφιος λόγος της παρούσας έκδοσης.

Τα περισσότερα ποιήματα είναι γραμμένα σε δεκαπεντασύλλαβους στίχους και έχουν ιδιωτικό, βιογραφικό και επιστολογραφικό χαρακτήρα. Είναι πολύ ενδιαφέροντα από γλωσσολογική άποψη, γιατί περιέχουν τύπους του λεξιλογίου της εποχής, που σπάνια συναντάμε σε άλλα κείμενα. Στη σύνταξη του λόγου ο ποιητής χρησιμοποιεί αρκετά την υποτακτική σύνδεση και σε ορισμένα σημεία γίνεται ιδιότροπος μεταχειριζόμενος τύπους που παρεκκλίνουν από το συνηθισμένο⁴².

Συνοψίζοντας, είδαμε ότι παρόλο που η ταύτιση του ποιητή του χειρογράφου της Βενετίας με μια συγκεκριμένη λογοτεχνική μορφή δεν είναι εύκολη υπόθεση, εντούτοις η έρευνα σήμερα έχει καταλήξει στην αποδέσμευση των ποιημάτων από τον Θεόδωρο Πρόδρομο και στην απόδοσή τους σε ένα διαφορετικό ιστορικό πρόσωπο, στον Μαγγάνειο Πρόδρομο, ο οποίος έδρασε το 12^ο αι. αφήνοντας αξιόλογη λογοτεχνική κληρονομιά.

ίδιο τον Μανουήλ καλύπτουν όλες τις εκστρατείες που έλαβε μέρος -ακόμη και τη μεγάλη ήττα από την Ιταλία το 1155-1156- αποτελώντας έτσι σημαντική πηγή πληροφοριών για την εξωτερική πολιτική του αυτοκράτορα.

⁴¹ Γι' αυτή την κατηγορία ποιημάτων βλ. και Anderson-Jeffreys 1994.

⁴² Bernardinello 1972, 4

2. Το πρόσωπο του επιταφίου

Το ποίημα είναι ένας επικήδειος λόγος που, όπως αναλύθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, συντέθηκε από έναν ποιητή του 12^{ου} αι. , ο οποίος συμβατικά αποκαλείται Μαγγάνειος Πρόδρομος. Το θέμα του ποιήματος, όπως άλλωστε δηλώνει και το είδος του, είναι ο θάνατος ενός προσώπου σύγχρονου του ποιητή που αναφέρεται στο ποίημα ως Αντίοχος⁴³. Παρόλο που η διάκριση μεταξύ βαπτιστικού ονόματος και επωνύμου δεν ήταν ξεκάθαρη τους προηγούμενους αιώνες, το 12^ο αι. φαίνεται ότι είχε επικρατήσει το δεύτερο και είχε παγιωθεί πια να αντιπροσωπεύει τα μέλη μιας οικογένειας⁴⁴.

Προσπαθώντας να σκιαγραφήσουμε τη βιογραφία του Αντιόχου από τις πληροφορίες που παίρνουμε μέσα από το κείμενο, βλέπουμε έναν άνθρωπο ευφυή με πλούσια ψυχικά χαρίσματα (στ. 23-25, 277-284, 287-289) που οι ρίζες του αναφέρεται ότι ανάγονται στον Αντίοχο Δ' τον Επιφανή Σωτήρα (215-164 π.Χ.) (στ. 17-19). Βέβαια, είναι προφανές ότι μια τέτοια συσχέτιση δεν μπορεί να ερμηνευτεί κυριολεκτικά λόγω της τεράστιας απόστασης που χωρίζει τα δύο πρόσωπα. Η αναφορά αυτή είναι ένας συνειρμός του ποιητή για τη μεταφορική παραβολή των δύο ατόμων, έτσι ώστε να τονίσει τα θετικά στοιχεία του νεκρού ενόσω βρισκόταν στη ζωή, μέσα από μια ομώνυμη εξέχουσα ιστορική μορφή⁴⁵.

Ο Αντίοχος φαίνεται ότι είχε αναπτύξει σημαντική δραστηριότητα στο χώρο της θάλασσας για μεγάλο χρονικό διάστημα, καθώς στο ποίημα αναφέρεται ότι είχε αποκτήσει άριστη γνώση και εμπειρία στο αντικείμενο (στ. 271). Διέθετε δικό του στόλο, με τριήρεις και πλήρωμα, με τα οποία καταγινόταν επισταμένα, οργανώνοντάς τα και καταστρώνοντας σχέδιο δράσης (στ. 270-273, 278), καθώς επίσης και με τη συμμετοχή του σε ναυμαχίες (στ.273). Ο θάνατός του μάλιστα συνδέεται μ' αυτό το

⁴³ Ο νεκρός προσφωνείται μόνο με αυτό το όνομα σε όλη την έκταση της μονωδίας επανειλημμένα από τον ποιητή και τη χήρα Φορβηνή, χωρίς να γνωρίζουμε εάν είναι το βαπτιστικό του ή το επώνυμό του.

⁴⁴ Η Loukaki 1992, 185-187 μέσα από την αναφορά στις πηγές περιγράφει όλη τη διαδικασία κατά την οποία το όνομα Αντίοχος, από βαπτιστικό έφτασε να χαρακτηρίζει μια γενιά ανθρώπων. Για το όνομα αυτό βλ. επίσης παρακάτω, στο σχόλιο στο στίχο 286.

⁴⁵ Η Loukaki 1992, 195 υποθέτει ότι εκτός από το γεγονός της αίγλης που προσδίδεται στο νεκρό μέσα από τη συσχέτισή του με τον Αντίοχο Επιφανή, πιθανόν να υποκρύπτεται και ένας υπαινιγμός για την ανατολική καταγωγή του Αντιόχου.

χώρο αφού πέθανε απροσδόκητα κατά τη διάρκεια μιας ναυτικής εκστρατείας, χτυπημένος από την ασθένεια της υδρωπικίας⁴⁶ (στ. 226).

Το ποίημα αναφέρεται επίσης και στην οικογενειακή κατάσταση του Αντίοχου⁴⁷. Ήταν παντρεμένος με τη Φορβηνή και είχαν δύο παιδιά, τον Στέφανο και μια κόρη (στο ποίημα παραμένει ανώνυμη), η οποία πιθανόν να υπήρξε σύζυγος του Κωνσταντίνου Κομνηνού⁴⁸ (1085-1147).

Ο Αντίοχος αναμφισβήτητα έζησε το 12^ο αι.: προσπαθώντας όμως να οριοθετήσουμε ακριβώς την περίοδο της ζωής του, παρατηρούμε ότι δε δίνεται καμία σαφής χρονολογική ένδειξη μέσα στο κείμενο.

Βέβαια –αν ταυτίσουμε τον αφηγητή με τον ποιητή- *terminus ante quem* πρέπει να θεωρηθεί το 1166, έτος που υπολογίζεται ότι απεβίωσε ο Μαγγάνιος Πρόδρομος⁴⁹. Επίσης, από το ποίημα προκύπτει ότι ο συγγραφέας σχεδίαζε να συναντηθεί με τον Αντίοχο και να συζητήσουν μετά την επιστροφή του από την τελευταία αυτή εκστρατεία κατά τη διάρκεια της οποίας ο Αντίοχος υπέκυψε στην ασθένεια που τον ταλάνιζε (στ. 266-268), γεγονός που στοιχίζει πολύ στον ποιητή (στ. 262-265). Αν λάβουμε υπόψη την πρόθεση αυτή του συγγραφέα να επισκεφτεί τον Αντίοχο, πρέπει να υποθέσουμε ότι είχε τη δυνατότητα να το κάνει. Αυτό σημαίνει ότι δεν είχε καμία δέσμευση, δηλαδή δεν είχε μπει ακόμα στο μοναστήρι των Μαγγάνων. Επομένως, μια έμμεση χρονολογική ένδειξη είναι το 1152, έτος κατά το οποίο αποσύρθηκε από την υπηρεσία της Αυλής και πολύ πιθανόν εισήλθε στη μονή.

Επίσης, στους στ. 259-261 του ποιήματος αναφέρεται ότι η κόρη της οικογένειας ήταν παντρεμένη με τον Κωνσταντίο Κομνηνό. Η επιστημονική έρευνα δεν έχει καταλήξει σε μια ομόφωνη πρόταση για την ταύτιση του προσώπου αυτού με κάποια συγκεκριμένη ιστορική μορφή⁵⁰. Εντούτοις, ο Darrouzès⁵¹ και ο Βαρζός⁵², πίσω από αυτό το όνομα αναγνωρίζουν ως γαμπρό του Αντίοχου τον Κωνσταντίνο Κομνηνό, γιο του

⁴⁶ Η Loukaki 1992, 195 παρατηρεί ότι καθώς ο ποιητής δε δίνει καμία πληροφορία για το είδος της εκστρατείας που πήρε μέρος ο Αντίοχος ούτε καμία άλλη χρονολογία, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε ποια εκστρατεία ήταν αυτή και το έτος του θανάτου παραμένει άγνωστο.

⁴⁷ Τα μέλη της οικογένειας απαριθμεί και η Loukaki 1992, 195.

⁴⁸ Ο τρόπος που αναφέρεται το όνομά του στο ποίημα καθώς και ο τίτλος που του αποδίδεται δεν είναι ξεκάθαροι και έχουν προκαλέσει τη διχογνωμία των μελετητών. Πιο αναλυτικά για τη γνώμη του καθενός βλ. παρακάτω, στο σχόλιο στους στίχους 259-261.

⁴⁹ Αναλυτικά γι' αυτό το θέμα βλ. το κεφάλαιο 1 της εισαγωγής.

⁵⁰ Αναλυτικά για το ζήτημα αυτό βλ. παρακάτω, στο σχόλιο στους στίχους 259-261.

⁵¹ Darrouzès, 1962α, 76

⁵² Βαρζός 1984, Α, 157-59

Ισαακίου Κομνηνού και της Ειρήνης της Αλανίας, που έζησε περίπου το 1085-1147. Επομένως, αν λάβουμε υπόψη μας αυτή την υπόθεση, έμμεσος χρονολογικός δείκτης είναι το έτος θανάτου του Κωνσταντίνου Κομνηνού, το 1147.

Από τα παραπάνω στοιχεία προκύπτει ότι ο θάνατος του Αντιόχου πρέπει να τοποθετηθεί γύρω στο 1145, συμπέρασμα με το οποίο συνάδει και η άποψη του Kazhdan, ο οποίος τοποθετεί τη συγγραφή του επιταφίου στα μέσα περίπου του 12^{ου} αι.⁵³

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε την άποψη του Darrouzès⁵⁴, ο οποίος ισχυρίζεται ότι ο Αντίοχος του επιταφίου είναι πρόγονος (συγκεκριμένα προπάππους) του Γρηγορίου Αντιόχου⁵⁵, βυζαντινού συγγραφέα του 12^{ου} αι.

Ο συλλογισμός αυτός του Darrouzès βασίζεται κατ' αρχήν στην υπόθεσή του, ότι σύζυγος της κόρης του Αντιόχου ήταν ο Κωνσταντίνος Κομνηνός, τρίτος γιος του σεβαστοκράτορα Ισαάκ⁵⁶. Έπειτα, στηρίζεται σε μια αδημοσίευτη σφραγίδα του 12^{ου} αι., που αναφέρεται σε κάποιο Γρηγόριο, ο οποίος ονομάζεται Αντίοχος από την πλευρά της μητέρας του⁵⁷. Αυτός πιστεύει ο Darrouzès ότι είναι ο Γρηγόριος Αντίοχος, για τον οποίο –εξαιτίας αυτής της σκέψης- ισχυρίζεται ότι τον ένωναν συγγενικοί δεσμοί με την οικογένεια των Κομνηνών.

Ο λόγος που προβαίνει σε αυτή τη συσχέτιση είναι η υπόθεσή του ότι η μητέρα του Γρηγορίου ήταν η κόρη ενός από τα παιδιά του Αντιόχου. Το κορίτσι όμως της οικογένειας που πιθανόν να νυμφεύθηκε τον Κωνσταντίνο Κομνηνό, ξέρουμε ότι γέννησε δύο γιους. Άρα ο Darrouzès εστιάζει στην οικογένεια του Στεφάνου, του οποίου δε γνωρίζουμε καν την πορεία του και την οικογένεια που δημιούργησε. Υποθέτει λοιπόν ότι Στέφανος είχε μια κόρη, η οποία γέννησε τον Γρηγόριο και έτσι καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ήταν απόγονος (δισέγγονος) του Αντιόχου της μονωδίας και είχε –έστω και μακρινή- κομνηνική καταγωγή⁵⁸.

⁵³ Βλ. Kazhdan 2007, 222. Την ίδια περίοδο χρονολογεί τη συγγραφή του ποιήματος και ο Magdalino 1993, 440.

⁵⁴ Darrouzès, 1962α, 76-77

⁵⁵ Βλ. ODB, τόμ. 1, 119

⁵⁶ Darrouzès, 1962α, 76-77

⁵⁷ Darrouzès, 1962α, 77, σημ. 26, αναφέρει ότι η σφραγίδα γράφει για τον Αντίοχο «*ρίζης Αντιόχων μητρόθεν*», χωρίς να αναφέρεται στην τοποθεσία της. Σχετικά βλ. Kazhdan 2007, 222, και τη σημ.8.

⁵⁸ Βλ. Darrouzès, 1962α, 76-77 και Kazhdan 2007, 221-222

Ποιός είναι όμως ο Γρηγόριος Αντίοχος και κατά πόσο ευσταθεί η υπόθεση του Darrouzès;

Ο Γρηγόριος Αντίοχος έγινε γνωστός αρχικά από τον Krumbacher⁵⁹, ο οποίος στο μνημειώδες έργο του αναφέρθηκε στην ύπαρξη χειρογράφων με ομιλίες και επιστολές του Αντιόχου⁶⁰. Η έρευνα προχώρησε από κει και πέρα σιγά σιγά με επόμενο σταθμό το 1917, όταν ο Regel⁶¹ δημοσίευσε δύο ομιλίες του Αντιόχου, τις οποίες όμως δεν του τις απέδιδε με βεβαιότητα⁶². Σημαντική εξέλιξη αποτέλεσε η πρώτη σχολιασμένη έκδοση μιας άλλης ομιλίας του Γρηγορίου Αντιόχου για τον αδελφό του αυτοκράτορα Ισαάκ Αγγέλου, τον Κωνσταντίνο, το 1940 από τους Bachmann και Dölger⁶³, για να ακολουθήσουν ο Wirth⁶⁴, ο Darrouzès⁶⁵, ο Každan⁶⁶, η Δρακοπούλου και η Λουκάκη⁶⁷, και τέλος ο Sideras⁶⁸.

Το έργο του Γρηγορίου Αντιόχου σώζεται σε δύο κώδικες: στον Scorialensis Y II 10, όπου βρίσκεται και το μεγαλύτερο μέρος των κειμένων του συγγραφέα από την αρχή μέχρι το φ. 503r του κώδικα, και στον Marcianus gr. XI 22, όπου περιέχεται μικρότερο corpus κειμένων στα φύλλα 153r-166v⁶⁹. Το έργο του αποτελείται από επιστολές, ομιλίες και μονωδίες για προσφιλή του πρόσωπα.

Μέσα από τα έργα του η βιογραφία του διαμορφώνεται σύντομα ως εξής:

Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη περίπου τη δεκαετία 1130-1140⁷⁰ και έλαβε γενναία μόρφωση από τον *μαΐστορα των ρητόρων* Νικόλαο Καταφλώρον, τον Νικόλαο Αγιοθεοδωρίτη και τον Ευστάθιο Θεσσαλονίκης⁷¹. Αργότερα αποφασίζει να εγκαταλείψει τον κόσμο της μάθησης και να ενταχθεί στη δημόσια διοίκηση⁷². Αυτό

⁵⁹ Krumbacher 1897, 472 και 475

⁶⁰ Kazhdan 2007, 219

⁶¹ W. Regel, 1892-1917, XI- XII, 183 – 228; XVIII, 300- 304

⁶² Kazhdan 2007, 219

⁶³ Bachmann–Dölger 1940

⁶⁴ Wirth 1960. Στο έργο του αποδεικνύει ότι το αμφισβητούμενο έργο του Γρηγορίου Αντιόχου που δημοσιεύτηκε το 1917 από τον Regel, μπορεί να αποδοθεί ανεπιφύλακτα στο Γρηγόριο Αντίοχο (βλ.και Kazhdan 2007, 219).

⁶⁵ Darrouzès 1962α· του ίδιου 1962β· του ίδιου 1963 65-86.

⁶⁶ Každan 1965

⁶⁷ Δρακοπούλου–Λουκάκη 1989. Αργότερα, το 1996, η Λουκάκη εξέδωσε ένα λόγο του Γρηγορίου Αντιόχου για τον πατριάρχη Βασίλειο Καματηρό· βλ. Loukaki 1996.

⁶⁸ Sideras 2005.

⁶⁹ Darrouzès 1962α, 61-76. Για τους δύο αυτούς κώδικες βλ. και Sideras 1994α.

⁷⁰ Loukaki 1996, 3

⁷¹ ODB, τόμ.1, 119

⁷² Kazhdan 2007, 225

φαίνεται ότι έγινε γύρω στο 1160, όπου κοντά στο Μανουήλ Κομνηνό⁷³ διατελεί βασιλικός γραμματεύς αρχικά και αργότερα μετατίθεται στη νομική υπηρεσία, με τον τίτλο του *κριτή του βήλου*⁷⁴. Ο βίος του συνδέεται με τις αυτοκρατορικές μορφές του Ανδρονίκου Α΄ Κομνηνού και του Ισαάκ Β΄, καθώς και με τον πατριάρχη Βασίλειο Καματηρό⁷⁵. Εμφανίζεται ξανά στη διοίκηση περίπου από τα μέσα της δεκαετίας του 1190, καθώς το 1196 αναφέρεται σε ένα κείμενο ως *μέγας δρουγγάριος*⁷⁶. Η χρονολογία αυτή είναι ο τελευταίος *terminus ante quem*, βάσει του οποίου τοποθετείται ο θάνατος του, περίπου το 1200⁷⁷.

Όπως προαναφέρθηκε, ο Γρηγόριος Αντίοχος συνδέεται με τον Αντίοχο του ποιήματος από μια υπόθεση που έκανε ο Darrouzès, ο οποίος ισχυρίστηκε ότι ο Γρηγόριος Αντίοχος είναι δισέγγονος του θανόντος του επιταφίου.

Η άποψη του Darrouzès όμως στηρίζεται σε υποθέσεις μόνο και όχι σε στοιχεία και έτσι φαίνεται ότι κάτι τέτοιο τελικά δεν ισχύει.

Κατ' αρχήν, θεωρεί δεδομένο ότι ο Κωνστάντιος Κομνηνός που αναφέρεται στο ποίημα είναι ο Κωνσταντίνος Κομνηνός, ο γιος του σεβαστοκράτορα Ισαάκ, ζήτημα το οποίο δεν είναι ξεκάθαρο και οι απόψεις των μελετητών δίστανται⁷⁸. Αντίθετη γνώμη έχει ο Kazhdan, ο οποίος δεν παραδέχεται την ταύτιση του Κωνσταντίου με τον Κωνσταντίνο⁷⁹. Προσθέτει επίσης, ότι στη μονωδία αναφέρονται μόνο παιδιά και όχι εγγόνια, επομένως βάσει του ποιήματος δεν μπορούμε να μιλάμε αποδεδειγμένα για τους απογόνους της συγκεκριμένης οικογένειας⁸⁰. Επιπλέον, ο Kazhdan σημειώνει ότι την περίοδο που τοποθετείται η συγγραφή του επιταφίου (μέσα του 12^{ου} αι.), ο Γρηγόριος Αντίοχος είχε ήδη ξεκινήσει τη λογοτεχνική του δραστηριότητα⁸¹.

Επίσης, ένας υποθετικός συλλογισμός με αφορμή το όνομα που αναφέρεται σε κάποια σφραγίδα είναι αυθαίρετος και δεν αποδεικνύει από μόνος του τίποτα. Την άποψη αυτή συμεριζεται και ο Seibt⁸² για να αναιρέσει τον Darrouzès, ο οποίος έχει

⁷³ Loukaki 1992, 201

⁷⁴ Sideras, 1994β, 201

⁷⁵ Loukaki 1992, 201

⁷⁶ Kazhdan 2007, 238

⁷⁷ Sideras 1994β, 201, σημ.1

⁷⁸ Πιο αναλυτικά γι' αυτό το ζήτημα βλ. παρακάτω, στο σχόλιο στους στίχους 259-261.

⁷⁹ Kazhdan 2007, 221-222

⁸⁰ Kazhdan 2007, 222

⁸¹ Kazhdan 2007, 222

⁸² Kazhdan 2007, 222, σημ.8

ασχοληθεί με τη συγκεκριμένη σφραγίδα χωρίς να αναφέρει τον τόπο προέλευσής της, την οποία συμπεριλαμβάνει στο έργο του μαζί με μία ακόμα παρόμοια που αναφέρεται στο Θεόδωρο Κασταμονίτη με το χαρακτηρισμό «μητρόθεν Αντιόχου»⁸³.

Τέλος, τελευταίο επιχείρημα αποτελεί ο ισχυρισμός ότι εάν ο Γρηγόριος Αντίοχος είχε αυτοκρατορικές ρίζες θα είχε σίγουρα μνημονεύσει στο έργο του τόσο ένδοξους προγόνους. Υπέρ αυτού τάσσεται και ο Kazhdan, ο οποίος αναφέρει ότι απεναντίας ο Γρηγόριος Αντίοχος αναφέρεται κατ' επανάληψη στην ταπεινή του καταγωγή και παρουσιάζεται σαν ένας κοινός πολίτης που ανατράφηκε με πολλές δυσκολίες λόγω της οικογενειακής οικονομικής ένδειας⁸⁴.

Το συλλογισμό αυτό στηρίζει και η Loukaki, η οποία αναφέρει ότι εάν όντως υπήρχε αυτή η σύνδεση με το Παλάτι από την πλευρά της μητέρας του, τότε δεν μπορεί να εξηγηθεί γιατί ο Γρηγόριος Αντίοχος δεν αναφέρει τίποτα γι' αυτήν σε όλο το έργο του, ενώ αντίθετα επανειλημμένα επισημαίνει την αγάπη και την ευγνωμοσύνη που έτρεφε για το πρόσωπο του πατέρα του⁸⁵.

Συμπερασματικά, με τα δεδομένα στοιχεία δεν μπορούμε να μιλάμε για σχέση συγγένειας ανάμεσα στα δύο ιστορικά πρόσωπα και οι μοναδικές πληροφορίες που μπορούμε να συλλέξουμε για τον Αντίοχο του επιταφίου προέρχονται αποκλειστικά και μόνο από το ποίημα, χωρίς να συμπληρώνονται από άλλες πηγές.

⁸³ Οι σφραγίδες περιέχονται στο έργο του Seibt 1978, 248.

⁸⁴ Kazhdan 2007, 222-223

⁸⁵ Loukaki 1992, 202

3. Δομή και περιεχόμενο

α. Το λογοτεχνικό είδος του κειμένου

Το ποίημα αποτελείται από 436 δεκαπεντασύλλαβους στίχους και ανήκει στο λογοτεχνικό είδος των επιταφίων λόγων. Δε γνωρίζουμε το χρονικό πλαίσιο δημιουργίας του κειμένου και τη συγκεκριμένη ανάγκη που αυτό εξυπηρέτησε⁸⁶. Ανεξάρτητα όμως από αυτό, το ποίημα εμφανίζει στο περιεχόμενό του όλα τα βασικά στοιχεία που ο αναγνώστης περιμένει να διαβάσει σ' έναν επιτάφιο λόγο και περιέχονταν σ' έναν τυπικό επικήδειο.

Ο Sideras⁸⁷ μελέτησε διεξοδικά την τυπολογία των λόγων αυτών και παρατήρησε ότι διέπονται από ορισμένα χαρακτηριστικά, τα οποία ομαδοποίησε σε συγκεκριμένες κατηγορίες. Έτσι, στη μελέτη του αναφέρει ότι κατ' αρχήν ένας επιτάφιος λόγος τις περισσότερες φορές έχει τίτλο, στοιχείο που το συναντάμε και στο ποίημα της παρούσας έκδοσης⁸⁸. Στη συνέχεια, διακρίνει τέσσερα μέρη⁸⁹ από τα οποία αποτελείται ένας επιτάφιος λόγος, μέσω της διαδοχής των οποίων επιτυγχάνεται ο σκοπός για τον οποίο δημιουργήθηκε. Επομένως, διαιρεί τη δομή του επιταφίου αρχικά σε *προοίμιο*· στο εισαγωγικό αυτό στάδιο το ομιλούν πρόσωπο εκφράζει τον πόνο και την ατυχία που νιώθει ότι βιώνει⁹⁰. Έπειτα, ακολουθούν ο *έπαινος* και ο *θρήνος*, που σκοπός τους είναι ο εγκωμιασμός του νεκρού και η έκφραση των συναισθημάτων και κυρίως της θλίψης των οικείων του. Τα δύο αυτά μέρη δεν είναι πάντοτε διαχωρισμένα μέσα στο λόγο· συχνά συνυπάρχουν, καθώς το θέμα του ενός περιπλέκεται με του άλλου⁹¹. Το

⁸⁶ Ο Κουκουλές 1948-1957, Δ, 188-9, αναφέρει ότι οι λόγοι αυτοί απαγγέλλονταν μετά τη λήξη της νεκρώσιμης ακολουθίας από κάποιο προσφιλές πρόσωπο του νεκρού ή γράφονταν μετά την κηδεία υπό τη μορφή «παραμυθητικών επιστολών».

⁸⁷ Βλ. Sideras 1994β, 75-79. Το θέμα είχε απασχολήσει νωρίτερα και τον Κουκουλέ 1948-1957, Δ, 188, ο οποίος δεν προχώρησε σε κατηγοριοποίηση αλλά περιορίστηκε στην απλή αναφορά ορισμένων στοιχείων του περιεχομένου των επιταφίων. Αυτά αναφέρει ότι είναι η περιγραφή της ζωής του νεκρού, των χαρισμάτων του και των υπηρεσιών που προσέφερε στην κοινωνία και εγκωμιασμός αυτών, και η παρηγοριά των συγγενών του.

⁸⁸ Sideras 1994β, 75-76

⁸⁹ Sideras 1994β, 75-79. Στα τέσσερα μέρη του επιταφίου λόγου (*προοίμιο*, *έπαινος*, *θρήνος*, *παραμυθία*) προσθέτει και ένα πέμπτο, την *ευχή*, στο οποίο ο ομιλών απευθύνεται είτε στο Θεό ικετεύοντάς τον να είναι ευνοϊκός με το νεκρό, είτε στον ίδιο τον αποδημήσαντα παρακαλώντας τον να τους προστατεύει και να πρεσβεύει στον Κύριο γι' αυτούς. Ο Sideras 1994β, 79, διευκρινίζει όμως ότι αυτό το μέρος δεν περιλαμβάνεται σε όλους τους λόγους, όπως συμβαίνει και εδώ.

⁹⁰ Sideras 1994β, 76-77

⁹¹ Sideras 1994β, 77-78

τελευταίο μέρος είναι αυτό της *παραμυθίας*, στο οποίο ο αφηγητής προσπαθεί να παρηγορήσει τον πόνο των συγγενών του νεκρού⁹².

Τα μέρη αυτά τα βλέπουμε να ακολουθούνται στην ανάπτυξη του επιταφίου λόγου του Μαγγανείου Προδρόμου, όπως θα φανεί παρακάτω.

β. Οι ενότητες

Η παραπάνω ανάλυση των μερών ενός επιταφίου λόγου εφαρμόζονται σε όλη την έκταση του ποιήματος της παρούσας έκδοσης ξεκινώντας ήδη από τον τίτλο. Εκεί δηλώνεται ο διπλός χαρακτήρας του κειμένου· επικήδειος για το νεκρό και παραμυθητικός για την οικογένειά του.

Στη συνέχεια το ποίημα παρουσιάζει την εξής δομή:

1. **1-15: Προοίμιο:** Ο αφηγητής θεωρεί τον εαυτό του ένα «*δύστηνο γραφέα ολοφυρμάτων*» (στ. 3) που βρίσκεται στη δεινή θέση να γράφει επικήδειο λόγο για κάποιο αγαπημένο του πρόσωπο. Τα αρνητικά του συναισθήματα περιγράφονται μέσω των γλαφυρών παρομοιώσεών τους με τις ωδίνες του τοκετού (στ. 5-6) και την πληγή από αιχμηρά βέλη (στ. 9).

2. **16-31: Έπαινος του νεκρού:** Ο αφηγητής αναφέρεται στην καταγωγή και τους προγόνους του Αντιόχου («*ἐκεῖθεν ἔχων γὰρ καὶ σὺ τὸ γένος κατηγμένον*» στ.16, «*περιφανῆς καὶ γνώριμος τὸ μὲν ἀπὸ προγόνων*» στ.21), και στα προσωπικά του χαρίσματα (*ὀξύς, ἀγχίνους* στ.24, *εὐμήχανος, εὐστροφος* στ.25) και κατορθώματα («*ἐκ τῶν ἔργων γέγονας καὶ τῶν προτερημάτων*» στ.22). Στο κλείσιμο της ενότητας (στ. 29-31) γίνεται η μετάβαση και αναφέρεται για πρώτη φορά στο πρόσωπο της χήρας του θανόντος Φορβηνής.

3. **32-46: Ο αφηγητής ἐξάρχων τῶν θρηνούντων:** Αυτό το μέρος του επιταφίου αποτελεί μια μεταβατική ενότητα για το πέρασμα από τον *ἔπαινο* στο *θρήνο*. Ο αφηγητής αναφέρεται ξανά στην άσχημη ψυχολογία του και είναι χαρακτηριστικό ότι χρησιμοποιεί λέξεις που δηλώνουν την προεξάρχουσα θέση ενός ατόμου σε μια ομάδα, για να δείξει ότι αισθάνεται πρώτος απ' όλους όσους θρηνούν (*χοροστάτης* στ. 34, *κορυφαῖος* στ. 35, *ἐξάρχων* στ. 35, *ὑφηγητής* στ. 36, *τραγωδός* στ. 37). Οι χαρακτηρισμοί αυτοί που παραπέμπουν στην αρχαία χορική ποίηση δημιουργούν τελετουργικό κλίμα

⁹² Sideras 1994β, 78-79

και κάνουν τον επιτάφιο λόγο να μοιάζει με δρώμενο. Με βάση αυτό το στοιχείο θα μπορούσαμε ίσως να υποθέσουμε ότι ο λόγος απαγγέλθηκε ενώπιον μιας ομάδας που θρηνούσε το νεκρό Αντίοχο και δε γράφτηκε απλά για να παρηγορήσει την οικογένειά του. Βέβαια κάτι τέτοιο δεν είναι καθόλου βέβαιο, καθώς εάν ίσχυε ο ποιητής δε θα είχε παραλείψει να κάνει κάποια σχετική αναφορά στον τίτλο. Φαίνεται όμως τότε, ότι ο ποιητής δημιουργεί ένα σκηνικό θρήνου μέσα στο ποίημα, με προεξάρχοντα τον ίδιο. Κορυφαίος είναι ο αφηγητής, ο οποίος έχει το ρόλο να κατευθύνει την πορεία του θρήνου και να επικοινωνεί με τα μέλη εκφράζοντας τα συναισθήματά τους⁹³. Καταλήγει ότι με αυτόν τον τρόπο αναζωπυρώνει τη φλόγα της χηρείας που κατακαίει τη Φορβηνή και έτσι περνάει δεξιοτεχνικά παρακάτω στο πρόσωπό της και τις αντιδράσεις της.

4. **47-338: Ο θρήνος για το νεκρό:** Το μεγαλύτερο μέρος του επιταφίου αποτελείται από την έκφραση του πένθους και τις εκδηλώσεις του θρήνου των μελών της οικογένειας του Αντίοχου. Η ενότητα αυτή αποτελείται από επιμέρους ενότητες, όπως παρουσιάζεται παρακάτω, στις οποίες αλλάζει ο ενδοκειμενικός αφηγητής.

4.1. **47-90: Οι εκδηλώσεις πένθους της Φορβηνής:** Ο ποιητής περιγράφει πολύ παραστατικά με τη χρήση μεταφορικού λόγου και ρητορικών ερωτήσεων τον τρόπο που αντέδρασε η Φορβηνή στο θάνατο του συζύγου της. Η υποενότητα αυτή βρίθεται από στοιχεία που παρέχουν πληροφορίες για τον τρόπο που θρηνούσαν οι γυναίκες στο Βυζάντιο κατά το 12^ο αι.

4.2. **91-186: Ο θρήνος της Φορβηνής:** Ο ποιητής παίρνοντας αφορμή από τη σύγκριση της Φορβηνής με το βιβλικό πρόσωπο του Ιώβ και την παράθεση των λόγων του (στ. 91-92) αλλάζει δεξιοτεχνικά τον ενδοκειμενικό αφηγητή και σε όλη την υποενότητα η σύζυγος του Αντίοχου θρηνεί για το θάνατό του σε α' πρόσωπο. Έτσι, η Φορβηνή αμφισβητεί τη χρησιμότητα που θα έχει γι' αυτήν η ιδιότητα της όρασης από δω και πέρα (στ. 92-103), οδύρεται για τη δεινή θέση της (στ. 104-114) και διερωτάται ποιος θα της συμπαρασταθεί (στ.115-130). Την απάντηση τη δίνει μόνη της· στήριγμά

⁹³ Σχετικά με τα τελετουργικά βλ. Chaniotis 2006, ο οποίος προσεγγίζει το θέμα από συναισθηματική σκοπιά δίνοντας βάση στις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονταν κατά την εκτέλεσή του. Γι' αυτόν οι συνθήκες που έφεραν κοντά τους συμμετέχοντες και η εμπειρία που επιδίωκαν να βιώσουν είναι στοιχεία που υφαίνουν ένα σύστημα αξιών το οποίο αποτυπώνονταν στη μνήμη τους σαν ανάμνηση στιγμών που πέρασαν με προσφιλή τους πρόσωπα. Η άποψη αυτή ευσταθεί και επαληθεύεται σ' αυτό το μέρος του επιταφίου, καθώς το γεγονός του θανάτου ενός συγγενικού προσώπου είναι άκρως συναισθηματικά φορτισμένο και οι ζώντες προσπαθούν να το αντιμετωπίσουν ενωμένοι.

της θα είναι η κόρη της (στ.131-138). Στη συνέχεια, απευθύνεται στον Αντίοχο και περιγράφει την ιδεατή εικόνα της προϋπάντησής του από τη ναυμαχία που είχε στο μυαλό της, και πώς τη βίωσε στην πραγματικότητα λόγω του ξαφνικού θανάτου του· μετά απ' αυτό η ζωή της γέμισε δάκρυα και πόνο (στ.139-154). Τέλος, έχουμε το «ξέσπασμα» της Φορβηνής και την έκφραση της απόγνωσης της (στ. 155-186).

4.3. 187-226: Ο θρήνος της κόρης: Η κόρη της οικογένειας είναι η μόνη από τα τρία μέλη της, της οποίας το όνομα δεν αναφέρεται και δε μιλάει σε α' πρόσωπο. Η περιγραφή του θρήνου της γίνεται τριτοπρόσωπα μέσα από τον ενδοκειμενικό αφηγητή με τη χρήση ξανά ρητορικών ερωτήσεων, μεταφορικού λόγου, παρομοιώσεων και έντονης εικονοποιίας.

4.4. 227-261: Παρέκβαση: Η ενότητα του θρήνου διακόπτεται από μια παρέκβαση. Ο αφηγητής απευθύνεται στο Θεό εκθειάζοντας τις σοφές του κρίσεις γιατί προνόησε και προίκισε τις ψυχές με την ικανότητα της προαίσθησης (στ. 227-243). Έπειτα, απευθύνεται στην κόρη λέγοντας ότι κι εκείνη είχε το προαίσθημα του θανάτου του Αντιόχου γι' αυτό τη μέρα που πέθανε, έκοψε τα μαλλιά της προτού ακόμα συμβεί το λυπηρό γεγονός (στ. 244-249). Η ενότητα κλείνει με την αναφορά στο σύζυγό της και τον πατέρα του (στ. 259-261).

4.5. 262-313: Ο θρήνος του αφηγητή: Ο πρωτοπρόσωπος ενδοκειμενικός αφηγητής θρηνεί που δεν πρόλαβε να συναντήσει τον Αντίοχο και να συζητήσουν, γεγονός που το αποδίδει στις φθονερές θεότητες που καθορίζουν το πεπρωμένο (στ. 262-276). Στη συνέχεια, εγκωμιάζει την οξύνοια (στ. 277-284) και τη λαμπρή καταγωγή του Αντιόχου (στ. 286-289), στοιχεία που αν και τα συναντάμε στην ενότητα του θρήνου μπορούμε να τα εντάξουμε στον έπαινο του νεκρού. Το σημείο αυτό αποτελεί ένα παράδειγμα για το χαρακτηριστικό των επιταφίων λόγων που προαναφέρθηκε, κατά το οποίο το μέρος του επαίνου και του θρήνου συνυφαίνονται. Ο αφηγητής συνεχίζει λέγοντας για τον εαυτό του ότι μόνη παρηγοριά στη θλίψη του έμεινε η Φορβηνή (στ. 294-298), με την οποία συμπάσχει (στ. 302-306). Απ' όλες τις έγνοιες που την κατατρύχουν ξεχωρίζει τη θλίψη που νιώθει επειδή ο γιος της δεν παρευρισκόταν τη στιγμή του θανάτου του πατέρα του· το γεγονός αυτό κάνει και τον Στέφανο να υποφέρει διπλά.

4.6. **314-338: Ο θρήνος του Στεφάνου:** Μετά τον εγκωμιασμό του ακέραιου χαρακτήρα του Στεφάνου (στ. 314-326) και την έκφραση της λύπης του αφηγητή (στ. 317-321), παρατίθενται σε α' πρόσωπο τα πένθιμα λόγια του γιου της οικογένειας. Παρουσιάζεται να θρηνεί σε ήπιους τόνους και εκτός από το συναισθηματικό κομμάτι του απορφανισμού από τον πατέρα-καθοδηγητή, να μεριμνά και για πρακτικά ζητήματα (στ. 322-338).

5. **339-436: Παραμυθία:** Ο επιτάφιος κλείνει με την ενότητα της παραμυθίας⁹⁴, δηλαδή της παρηγοριάς της Φορβηνής από τον αφηγητή, η οποία αποτελείται από δύο υποενότητες.

5.1. **339-399: Ο λόγος, οι συγγενείς, η Θεοτόκος:** Με τη χρήση μεταφορικού λόγου, παρομοιάζει τη δύσκολη κατάσταση με ένα δυσκολοδιάβατο λαβύρινθο, από τον οποίο μπορεί να βγει μόνο με τη χρήση του μίτου του λόγου. Αυτόν συστήνει και στην ίδια να χρησιμοποιήσει για να βρει διέξοδο στη θλίψη της (στ. 339-354). Στη συνέχεια προσπαθεί να απαλύνει τα συναισθήματα μοναξιάς και ανασφάλειας που τη διακατέχουν, λέγοντάς της ότι συμπαραστάτες στο ζυγό της χηρείας θα αποτελέσουν γι' αυτήν οι χήρες συγγενείς της (στ. 355-366), η Θεοτόκος (στ. 367-378) και η κόρη της (στ. 379-399).

5.2. **400-436: Στήριξη από τον Κωνσταντίο:** Στο πλευρό της θα σταθεί και το εξ αγχιστείας μέλος της οικογένειας, ο γαμπρός της Κωνσταντίος, ο οποίος εξαιτίας της βασιλικής καταγωγής του και της ισχύος του μπορεί να την προστατέψει (στ. 400-420). Κλείνοντας, ο αφηγητής λέει ότι συμμερίζεται και κατανοεί τη θλίψη της που προέρχεται από το γεγονός ότι ο Αντίοχος υπέκυψε στην αρρώστια πριν προλάβει να επιστρέψει από τη ναυμαχία (στ. 421-428) και τελειώνει τον επικήδειο παραθέτοντας σε ευθύ λόγο το προσωπικό του παράπονο για τον πρόωρο θάνατό του (στ. 429-436).

γ. Ο θρήνος των Βυζαντινών

Μείζον θέμα που πραγματεύεται το ποίημα είναι αυτό της εκδήλωσης του πένθους. Έτσι, βλέπουμε να παρουσιάζεται πολύ παραστατικά ο ακραίος τρόπος που

⁹⁴ Σύμφωνα με τον Sideras 1994β, 78-79, το μέρος αυτό απευθυνόταν στους συγγενείς προσπαθώντας να τους ηρεμήσει. Εκτός από την προσπάθεια που κάνει ο ποιητής να εμφυσήσει στη χήρα Φορβηνή το αίσθημα του *σμπάσχειν* από τον περίγυρό της, συχνά στο κομμάτι αυτό ο δημιουργός αναφερόταν στο θάνατο ως αναπόφευκτο κοινό χρέος των θνητών, το οποίο όμως σύμφωνα με τη χριστιανική θεωρία δε σηματοδοτεί το τέλος αλλά την αρχή της πραγματικής ζωής.

θρηνούν η χήρα και η κόρη του εκλιπόντος, ενώ ο Στέφανος εκδηλώνεται με πολύ ηπιότερους τόνους, κυρίως με κλάμα πάνω στο σώμα του νεκρού («ἐπὶ τῷ στήθει τοῦ πατρὸς ἐγκύπτων καὶ δακρῦων», στ. 313) και με την έκφραση των ανησυχιών του. Το βάρος πέφτει στο θρήνο των γυναικών, όπου ο αναγνώστης εκπλήσσεται έχοντας την αίσθηση ότι ο ποιητής υπερβάλλει. Πράγματι όμως, η εκδήλωση του πένθους των Βυζαντινών γυναικών ήταν απαράβατο έθιμο, υπό τη μορφή νόμου, όπου όλες οι χαροκαμένες τηρούσαν. Σ' αυτό, όπως αναφέρεται και στο κείμενο, συμπεριλαμβάνονταν η μελενδυσία («πάντες οἱ νεκροὺς πενθοῦντες μέλανα περιβάλλονται»⁹⁵) και το κόψιμο των μαλλιών («ὅπου οὖν τιμᾶται κόμη, σημείον πένθους τὸ κείρεσθαι»⁹⁶). Έφταναν όμως και στο σημείο να κακοποιούν τον εαυτό τους και να του επιφέρουν σωματικά τραύματα. Έτσι ξέσχιζαν με τα νύχια τα μάγουλα και το στήθος τους και αιμόφυρτες ολόλυζαν προς το νεκρό («καὶ τοῖς ὄνυξι τὰς παρεῖας ἐνυβρίζουσα, ἐλεεινὰς ἐπὶ τῷ νεκρῷ φωνὰς ἀναπέμπουσα»⁹⁷). Έσχιζαν τα ρούχα τους απογυμνώνοντας το στέρνο και γρονθοκοπούσαν και τραυμάτιζαν το κεφάλι τους, τα γόνατά τους και το στήθος τους, χτυπώντας τα ακόμα και με πέτρες, ενώ βλέπουμε τους Πατέρες της Εκκλησίας⁹⁸ να προσπαθούν να αποτρέψουν αυτές τις ακρότητες⁹⁹.

δ. Η γλώσσα του κειμένου

Το ποίημα είναι γραμμένο σε λόγια γλώσσα και περιέχει λίγες σπάνιες λέξεις: ἀνύποιστος στ. 6, ἀποδενδρόομαι στ. 15, θριγκός στ. 165, τετραγωνίζω στ. 279, δυσδιεξόδεντος στ. 343, προσυζεύγνυμι στ. 388, μογέω στ. 431 κ.ά.

Από το ποίημα δεν απουσιάζουν και τα άπαξ λεγόμενα (στο ευρετήριο σημειώνονται με αστερίσκο), δηλαδή όροι που σύμφωνα με το LBG¹⁰⁰ απαντούν μόνο στο συγκεκριμένο έργο του Μαγγανείου Προδρόμου. Οι λέξεις αυτές είναι: δυσκλώστωσ στ. 30, ἔκτιλσις στ. 72, ἐξάναμμα στ. 195, πανεντρεχής στ. 279,

⁹⁵ Ιωάννης της Κλίμακος, PG 88, 805C 1-2

⁹⁶ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Fragmenta in Job*, PG 64, 537

⁹⁷ Βασίλειος Σελευκείας, *Λόγος εἰς τὸν προφήτην Ἐλισαῖον καὶ εἰς τὴν Σουναμίτιν*, PG 85, 144A 13

⁹⁸ Η Alexiou 2002, 76, αναφέρει ότι η αποδοκμασία των Πατέρων της Εκκλησίας γινόταν όλο και πιο σπάνια με το πέρασμα του χρόνου, αποδίδοντας το όχι στην εξάλειψη του θρήνου αλλά στη σταδιακή αφομοίωση του τελετουργικού του θρήνου από το χριστιανισμό.

⁹⁹ Για τα ζητήματα του θρήνου και της εκδήλωσης πένθους, βλ. Κουκουλές 1948-1957, Δ, τα κεφάλαια «Ο θρήνος» 162-172 και «Η εκδήλωση του πένθους» 214-224· Alexiou 2002, κεφ. «Το ξενύχτισμα του νεκρού», 72-76.

¹⁰⁰ Σχετικά με το λεξικό αυτό βλ. παρακάτω στη βιβλιογραφία.

διπτοστόλιστος στ. 436. Επίσης, οι λέξεις *ἀμφοτεροδεξίως* στ. 280, *ρόδανγής* στ. 209, *στονάχημα* στ. 68 και *συνανθρακόμοι* στ. 365 δεν περιλαμβάνονται στο LBG. Όμως, οι τέσσερις αυτές λέξεις παραμένουν αθησαύριστες στο μείζον λεξικό των Liddell–Scott¹⁰¹ και η αναζήτησή τους στην ηλεκτρονική βάση δεδομένων Thesaurus Linguae Graecae έδειξε ότι δεν απαντούν σε άλλα κείμενα.

Εξαιτίας του είδους στο οποίο ανήκει το ποίημα είναι αναμενόμενο να χρησιμοποιείται διαρκώς λεξιλόγιο που σχετίζεται με το πένθος. Έτσι το κείμενο στο σύνολό του σχεδόν απαρτίζεται από όρους που δηλώνουν εκφράσεις θρήνου (*ὄλοφυρμάτων* στ.3, *στεναγμών* στ. 4, *μυρόμενος* στ. 31, *θρηνωδίας* στ. 32, *κραυγαῖς* στ. 66, *δούποις* στ. 66, *ὄλολυγαῖς* στ. 67, *ὄλοφυρμοῖς* στ. 67, *κωκυτοῖς* στ. 68, *στοναχήμασι* στ. 68, *σπαραγμοῦς* στ. 73, *γόνον* στ. 317, *οἰμωγῇ* στ. 323, *μογήσας* στ. 431), άσχημης ψυχολογικής κατάστασης (*ὠδίνων* στ. 5, *πόνους* στ. 6, *δυσμενοῦς* στ. 30, *ἀθυμίαν* στ. 108, *ἐγκαταστρεφομένην* στ. 112, *περιστατημάτων* στ. 123, *σπουδασμῶν* στ. 124, *καταλελυμένην* στ. 129, *ὑπεραλγεῖς* στ. 361), επίθετα που εξαίρουν τα χαρίσματα του εκλιπόντος προσώπου αλλά και των ζώντων μελών της οικογένειας τα οποία έχουν αναλάβει να στηρίξουν τη χήρα Φορβηνή (*περιφανής* στ. 21, *γνώριμος* στ. 21, *ἀγχίνους* στ. 24, *εὐμήχανος* στ. 25, *εὐστροφος* στ. 25, *ἔντιμον* στ. 277, *περίβλεπτον* στ. 277, *πανεντρεχῆ* στ. 279, *δραστήριον* στ. 279, *τετραγωνισμένον* στ. 279, *σώφρων* στ. 295, *κοσμία* στ. 295, *χρυσόχειρα* στ. 394, *φιλοσυμπαθεστάτην* στ. 394) και μέρη του λόγου τα οποία δηλώνουν το *σμπάσχειν* (*συνθρηνήσει* στ. 115, *σμπενθήσει* στ. 115, *κόψεται* στ. 116, *κλαύσεται* στ. 116, *συναλγήσει* στ. 116, *σπλήπτωρ* στ. 117).

ε. Αφηγηματικοί τρόποι

Στο ποίημα εμφανίζονται διακριτά τα πρόσωπα¹⁰² του αφηγητή («*καὶ πάλιν ἔγωγε γραφεὺς παθήματος πυρίνου*» στ. 33), της συζύγου του Αντιόχου, Φορβηνής («*Ὦντως φορβή μοι, Φορβηνή, τῆς λύπης ἀπεφάνθης*» στ. 306) και των δύο τους παιδιῶν της κόρης τους, της οποίας το όνομα δεν αναφέρεται («*καὶ θρηνηθέντα λιγυρῶς παρὰ τῆς σῆς ἐγγόνου*» στ. 190) και του γιου τους, Στεφάνου («*ἂν τοῦ Στεφάνου σου μνησθῆς, τῆς λύπης συνθολοῦμαι*» στ. 308, «*ἐπιμνησθεῖς τοῦ κλάδου σου, τοῦ παμπρεποῦς Στεφάνου*»

¹⁰¹ Σχετικά με το λεξικό αυτό βλ. παρακάτω στη βιβλιογραφία.

¹⁰² Για τα πρόσωπα του κειμένου και τον τρόπο που εμφανίζονται βλ. και Loukaki 1992, 195.

στ. 315). Επίσης, αναφέρεται και ο σύζυγος της κόρης, ο Κωνστάντιος («ἦν σεβαστὸς Κωνστάντιος πανευτυχῶς κληροῦται» στ. 259)

Το α', το β' και το γ' πρόσωπο εναλλάσσονται διαρκῶς και η αφήγηση είναι ἄλλοτε πρωτοπρόσωπη και ἄλλοτε τριτοπρόσωπη με εναλλαγή ευθέος και πλαγίου λόγου. Συγκεκριμένα, ἔχουμε πρωτοπρόσωπη αφήγηση σχεδόν σε ὅλη την ἔκταση του κειμένου, ὅπου μιλάνε σε ευθύ λόγο ο αφηγητής (στ. 1-91, 227-322, 339-394, 400-407, 419-436), η Φορβηνή (στ. 92-186) και ο Στέφανος (στ. 323-338), ενώ η τριτοπρόσωπη αφήγηση είναι σπάνια και τη χρησιμοποιεῖ ο αφηγητής για να περιγράψει το θρήνο της κόρης (στ. 187-226), την παρηγοριά της μητέρας ἀπὸ την κόρη (στ. 395-399), και την προστασία της Φορβηνῆς ἀπὸ τον Κωνστάντιο (408-418).

στ. Εκφραστικοὶ τρόποι

Επίσης, χαρακτηριστικὴ εἶναι η ικανότητα του ποιητῆ να χειρίζεται ἐπιδέξια το λόγο και να δημιουργεῖ στα μάτια του ἀναγνώστη εικόνες για να δηλώσει ἐναργέστερα και χειροπιαστά το βαθύ πόνο που ἔχει δημιουργήσει το πένθος στον ἴδιο και στην οικογένεια του ἀποθανόντος. Η εικονοποιία λοιπόν εἶναι ἐκδηλη σε ὅλη την ἔκταση του ποιήματος σε διάφορες μορφές, εἴτε μιλώντας κυριολεκτικά:

*Οὐ γόνατα συνέτριψας, οὐκ ἤλγησας ἰγνύας,
τὰ μὲν πυγμαῖς αἰκίζουσα, τὰς δὲ καὶ συρομένη
καὶ τῶν ποδῶν τὰ πέλατα τοῖς λίθοις βαλλομένη;* (στ. 57-9)

Οὐχ' ὑπὲρ γῆν Ἀντίοχος, ἀλλ' ὑπὸ γῆν ἐκρύβη (στ. 95)

ἐπὶ τῷ στήθει τοῦ πατρὸς ἐγκύπτων καὶ δακρύων (στ. 313)

εἴτε κάνοντας χρήση μεταφορῶν:

*Ἐπεσε δρυὸς ὑψίκομος, ἢ πίτυς πῶς ἂν σταίη;
Ἐσεῖσθη βάθρον ἀρραγές, πῶς ἐρεισθεῖ στέγη;
Σέσηπτο ῥίζα στεγανή, πῶς ἀύξηθει κλάδος;
Ὁ κυβερνήτης ᾗλετο, πῶς ἂν σωθῆ τὸ σκάφος;
Ἐρρήχθη τρόπις τῆς νηὸς, τίς τρόπος σωτηρίας;
Πῶς οὐ περιτραπήσεται τὸ πλοῖον ἐν χειμῶνι,
πῶς οὐ ῥαγῆ καὶ βυθισθῆ καὶ παρακινδυνεύσει;* (στ. 170-176)

*Κρατῆρα λύπης πέπωκε καὶ μέθη κατεσχέθη,
σκύφον χανδὸν ἐρρόφησε πικρῶν συγκερασμάτων,*

ὑπερχειλὲς δριμύτητος ἐξεπεπώκει κόνδν (στ. 196-8)

Επίσης, χρησιμοποιεί παρομοιώσεις με τους παραβολικούς συνδέσμους *ὡς, ὥσπερ*:

*ὡς σιδηρῶ τινὶ κλοιῶ δέρην βαροῦντι δούλου
καὶ φέρειν ἀναγκάζοντι τὴν ζεύγλην τῆς δουλείας* (στ. 44-46)

ὡς ἂν κενῶσι δάκρνον αἵματηρὸν αἰ κόραι (στ. 90)

*τοὺς ὀφθαλμοὺς ὥσπερ πηγῆς μαστὸν ἐγκυμονοῦντα
θερμῶν λιβάδων ἔπλησε καὶ κρουνηδὸν ἀπέρρει* (στ. 202-3)

*ὥσπερ πηγὴν τὸ δάκρνον καὶ ῥέουσεν εἰς κόρας,
καθάπερ εἰς δεξαμενὰς εἴτε τινὰς προχόους* (στ. 320-21)

Τέλος, αφού πρόκειται για μοιρολόγι δε θα μπορούσαν να απουσιάζουν οι ακουστικές εικόνες:

*ἐστέναξε καὶ θάλαμος ἀνταπηχῶν ὀξέως
πρὸς τὰς θρηνώδεις οἰμωγὰς καὶ τὰς κραυγὰς ἐκείνας
καὶ τοὺς ἐκ βάθους σπαραγμοὺς τοὺς ἐκ τῶν στεναγμάτων* (στ. 206-8)

ἀνεκαλεῖτο γοερῶς φιλόστοργον πατέρα (στ. 224)

*Κἀκείνου γὰρ αἰσθάνομαι μονονουχὶ θρηνοῦντος
καὶ «Τίς μοι, πάτερ, γένοιτο» σὺν οἰμωγῇ λαλοῦντος* (στ. 322-23)

Στο ποίημα διακρίνεται και η έντονη παραβολή των προσώπων με αντικείμενα και με θετικά χρωματισμένες έννοιες. Η παρομοίωση αυτή γίνεται τόσο για το εκλιπόν πρόσωπο, για να δηλωθεί η τεράστια συναισθηματική αξία που είχε για τους οικείους του και το δυσαναπλήρωτο κενό που άφησε, όσο και για τα ζώντα μέλη για να φανεί ότι μεταξύ τους συνδέονται με δεσμούς αγάπης και μπορούν να στηρίξουν ο ένας τον άλλο μπροστά στο βαρύ πλήγμα της εκδημίας του πατέρα της οικογένειας. Έτσι, συναντάμε λεξιλόγιο που σχετίζεται με αντικείμενα που δηλώνουν ασφάλεια¹⁰³ (φραγμὸν στ. 165, τείχους στ. 166, πύργος, μηχανήμα και βέλος στ. 167, βάθρον ἀρραγές στ. 171, κίων στ. 182, νήνεμος λιμῆν στ. 381, περίβολος στ. 382, κρηπίδα, βάσιν, γέφυραν στ. 390, σκέπην στ. 400), με τη φύση¹⁰⁴ (δένδρου κλών στ. 14, ρίζης ρίζωμα στ. 15, δρυς ὑψίκομος στ. 170, ρίζα στεγανή στ. 172, πέτρα και πηγὴ και κορυφή και δένδρον στ. 177,

¹⁰³ Για την τεχνική αυτή της έμμεσης αναφοράς βλ. Alexiou 2002, κεφ. «Το στήριγμα», 310-312.

¹⁰⁴ Βλ. Alexiou 2002, τα κεφάλαια «Άνοιξη και θερισμός», 313-317 και «Το δέντρο», 317-322.

φαιδροτάτη χελιδών στ. 210, ἀναδενδράς στ. 257, κληματὶς καὶ βλάστησις καὶ σταφυλὴ γλυκεῖα στ. 258) καὶ με ἐννοίες που δηλώνουν τὴ συμπάθεια (δόξα καὶ τιμὴ καὶ πλοῦτε καὶ φωστήρ στ. 104, σέβας κλεινὸν καὶ περιμάχητον στ. 133, κλεινὲ συγκοινωνέ, στερρὲ προστάτα στ. 141, πλοῦτος καὶ τρυφή στ. 179, ψυχαγώγημα τῶν πόνων στ. 294, πρύτανις ἀβρός στ. 333, προστάτης ἀδρός στ. 334).

Ὁ ποιητὴς χρησιμοποιεῖ μικρὲς περιόδους ἢ συχνότερα ἡμιπεριόδους κλείνοντας κάθε φορὰ ἓνα νόημα.

*Ἀλλὰ τὸν προθρυλλούμενον, νῦν δε θρηνούμενόν σε
γνωρίσαι τελεώτερον Τελχίν κεκάλυκέ με
καὶ Τύχη δαίμων, Ἐρινὺς κακωτικὴ, φρικώδης. (στ. 26-28)*

*Ἐδόκεις δυσχεραίνουσα καὶ πρὸς ἀγὰς ἡλίου
καὶ ταῖς ἀκτίσι τοῦ φωτὸς μὴ θέλουσα προσβλέπειν·
ἐβούλου καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰ δυνατὸν ἐκκόπτειν,
ὡς ἂν κενῶσι δάκρυον αἵματηρὸν αἰ κόραι. (στ. 87-90)*

Επίσης χρησιμοποιεῖ:

- ρητορικές ερωτήσεις

*᾿Ω πῶς ὑπήνεγκε τὸ πῦρ καὶ τὸν καπνὸν τοῦ γνόφου;
᾿Ω πῶς ἀντέσχε πρὸς μακρὸν πεπυρωμένον πένθος; (στ. 212-3)*

Οἱ στεναγμοὶ στενοῦσι σε καὶ πῦρ δοκεῖς ἀσθμαίνειν; (στ. 363)

- ευθύ λόγο

*Ἐθρήνεις τὴν ἰώβειον ἐκ βίας θρηνωδίαν
«εἶς τί μοι δέδοται τὸ φῶς τῇ πλήρει τῆς πικρίας...» (στ. 91-2)*

*καὶ κατὰ νοῦν λαμβάνοντα καὶ λέγοντα πολλάκις·
«᾿Ω μοι δυσθάνατε κλεινέ, φεῦ μοι πολλὰ μογήσας!...» (στ. 430-1)*

- παρατακτικὴ σύνδεση

καὶ πύργος καὶ περιβόλος καὶ σώτειρα μεγίστη (στ. 137)

Οἶχεται πέτρα καὶ πηγὴ καὶ κορυφὴ καὶ δένδρον (στ. 177)

καὶ κληματὶς καὶ βλάστησις καὶ σταφυλὴ γλυκεῖα (στ. 258)

- ασύνδετα σχήματα

τὸ στήριγμά μου τὸ στερρόν, τὸ βάθρον, ἢ κρηπίς μου (στ. 135)

χρυσόχειρα, χρυσόρειθρον, φιλοσυμπαθεστάτην (στ. 394)

τὸν ἐκ σελήνης, ἐξ ἀυγῆς, ἐξ αἴγλης, ἐξ ἀκτίνος (στ. 404)

•υποτακτική σύνδεση

ἀλλ' ἵνα μᾶλλον πάθωσιν ἐκεῖνα προμαθόντες (στ. 255)

*Ἐγὼ δε τίνας εἵποιμι τοὺς λόγους πρὸς ἐκεῖνον,
ὄν με γνωρίσαι μέλλοντα κεκώλυκεν ἢ τύχη;* (στ. 262-63)

ἂν τὸν υἱὸν ἀνακαλῆς, κεντοῦμαι τῇ κραυγῇ σου (στ. 307)

ζ. Πηγές

Η θρησκευτικότητα του Μαγγανείου Προδρόμου είναι έκδηλη σε όλη την έκταση του ποιήματος. Αυτό φαίνεται από τη χρήση γραφικών χωρίων, από την αναφορά του ονόματος του Θεού (*Οϊκτίρμον* στ. 228, *μετά Θεὸν* στ.131,420), και τη σύσταση της Παναγίας για παρηγοριά στη Φορβηνή (στ. 368-378). Τέλος, ένα ακόμη στοιχείο, είναι οι πηγές από τις οποίες εμπνέεται. Σε πολλά σημεία του κειμένου συναντάμε παραλλαγμένα χωρία από τα έργα των Πατέρων του 4ου-5ου αι. Βασίλειου Καισαρείας, Γρηγόριου Ναζιανζηνού και Ιωάννη Χρυσοστόμου (ιδιαίτερα του τελευταίου) αλλά και άλλων έγκριτων Θεολόγων όπως ο Γρηγόριος Νύσσης (4^{ος} αι.), ο Θεόδωρος Στουδίτης (8^{ος}-9^{ος} αι.), ο Φώτιος (9^{ος} αι.), ο Κύριλλος Αλεξανδρείας (4^{ος}-5^{ος} αι.), ο Ευστάθιος Θεσσαλονίκης (12^{ος} αι.) κ.ά.

Επίσης, στο ποίημα συναντάμε επιδράσεις και από το έργο ιστοριογράφων όπως του Μιχαήλ Ψελλού (11^{ος} αι.), της Άννας Κομνηνής (11^{ος}-12^{ος} αι.), του Νικήτα Χωνιάτη (12^{ος} αι.) κ.ά., ενώ αξίζει να αναφερθεί και η επιρροή από το έργο του Θεοδώρου Προδρόμου (12^{ος} αι.).

4. Μέτρο

Η μονωδία είναι γραμμένη σε βυζαντινό δεκαπεντασύλλαβο στίχο, ο οποίος ονομάζεται και πολιτικός¹⁰⁵. Το μέτρο αυτό εμφανίστηκε στη μεσαιωνική λογοτεχνία το 10^ο αι. και χρησιμοποιούνταν από τους Βυζαντινούς ποιητές παράλληλα με το δωδεκασύλλαβο. Από τους κυριότερους ποιητές που έκαναν αρχικά χρήση αυτού του μέτρου είναι ο Συμεών ο Νέος Θεολόγος, ενώ αργότερα σ' αυτόν το στίχο γράφτηκε όλη η δημώδης ποίηση της εποχής των Κομνηνών και των Παλαιολόγων¹⁰⁶.

Ο δεκαπεντασύλλαβος χωρίζεται σε δύο ημιστίχια, τα οποία αποτελούνται από οχτώ και επτά συλλαβές αντίστοιχα. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του στίχου είναι η σταθερή τομή μετά την 8^η συλλαβή. Επίσης, όσον αφορά τον τονισμό των συλλαβών η 14^η τονίζεται πάντοτε ενώ η 13^η και η 15^η παραμένουν άτονες¹⁰⁷.

Στο ποίημα τηρούνται οι παραπάνω κανόνες τονούμενης και άτονης συλλαβής και από τους 436 στίχους του η τελευταία συλλαβή πριν την τομή της 8^{ης} είναι οξύτονη σε 192 στίχους (44,04%) και προπροξύτονη σε 244 (55,96%), ενώ δεν υπάρχει πουθενά προξύτονη απόληξη στο πρώτο ημιστίχιο.

Οι μετρικοί τόνοι των υπόλοιπων στίχων του δεκαπεντασύλλαβου δεν κατανέμονται σταθερά, και δεν υπάρχει κάποιος συγκεκριμένος τύπος που ακολουθείται από όλους τους ποιητές.¹⁰⁸ Έτσι, οι μελετητές που εξετάζουν τέτοια κείμενα παρατηρούν τη συγκεκριμένη εναλλαγή τονούμενων και άτονων συλλαβών που χρησιμοποιεί ο ποιητής, και καταλήγουν σε ορισμένα μετρικά σχήματα, τα οποία αποτελούν χαρακτηριστικό του λογοτεχνικού του ύφους¹⁰⁹.

¹⁰⁵ Γι' αυτή την ονομασία του δεκαπεντασύλλαβου στίχου βλ. Jeffreys 1974.

¹⁰⁶ Βλ. Hunger 2005, Β, 492- 494. Περισσότερα για τη δομή του δεκαπεντασύλλαβου βλ. Πολίτης 1981. Βλ. επίσης και Lauxtermann 1999, ο οποίος αναφέρεται σε όλα τα ποιήματα που γράφτηκαν το 10^ο αι. σε πολιτικό στίχο εκτός από τα έργα του Συμεών του Νέου Θεολόγου. Ειδικότερα για τους επιταφίους βλ. κεφ. Ι.2, «Monodies», 25-31.

¹⁰⁷ Hunger 2005, Β, 492

¹⁰⁸ Σύμφωνα με τον Hunger 2005, Β, 492 η κατανομή των μετρικών τόνων ποικίλλει, αναφέρει όμως δύο τους οποίους θεωρεί συνηθέστερους, οι οποίοι αντιστοιχούν με τους τύπους Α και Γ του πρώτου ημιστιχίου και Α, Β του δεύτερου ημιστιχίου του ποιήματος, σύμφωνα με την ανάλυση που γίνεται στην επόμενη σελίδα.

¹⁰⁹ Για παράδειγμα, ο Hörandner 1974, 128-133, από τους 3370 στίχους του Θεοδώρου Προδρόμου που εκδίδει, καταλήγει σε πέντε τύπους του πρώτου ημιστιχίου και τρεις του δεύτερου.

Στη μονωδία της παρούσας έκδοσης, οι μετρικοί τύποι που χρησιμοποιεί ο ποιητής διαμορφώνονται ως εξής: (- = άτονη , ´ = τονούμενη συλλαβή, - = τονούμενη ή άτονη)

Πρώτο ημιστίχιο:

A	- ´ - ´ - ´ - -	186 στίχοι : 42,7%
B	- ´ - ´ - - - - ´	130 στίχοι : 29,8%
Γ	- ´ - - ´ - - - - ´	57 στίχοι : 13,1%
Δ	- ´ - - ´ - - ´ - -	54 στίχοι : 12,4%
E	- ´ - - - - ´ - ´	9 στίχοι : 2%

Σύνολο 436 στίχοι : 100%

Δεύτερο ημιστίχιο:

A	- ´ - ´ - ´ - -	399 στίχοι : 91,6%
B	- ´ - - ´ - - -	24 στίχοι : 5,5%
Γ	- ´ - ´ - - - -	13 στίχοι : 2,9%

Σύνολο 436 στίχοι : 100%

Έτσι, τα δεδομένα που προκύπτουν από τη μετρική ανάλυση δίνουν την εικόνα ενός ποιητή που χρησιμοποιεί γενικά τους καθιερωμένους τύπους και παρεκκλίνει σε πολύ μικρό ποσοστό από τον κανόνα δημιουργώντας νέα σχήματα .

Επίσης, όπως αναλύθηκε διεξοδικά στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, για μεγάλο χρονικό διάστημα δεν ήταν ξεκάθαρη η ταυτότητα του ποιητή του Μαρκιανού κώδικα, στον οποίο περιλαμβάνεται και ο επιτάφιος της παρούσας έκδοσης, και η έρευνα πέρασε από διάφορα στάδια μέχρι να καταλήξει σήμερα στην απόδοσή τους στον Μαγγάνειο Πρόδρομο, ενώ ένα από τα επιχειρήματα των μελετητών στην

προσπάθειά τους να αποδεσμεύσουν τα ποιήματα από τη λογοτεχνική μορφή του Θεοδώρου Προδρόμου ήταν οι μετρικές διαφορές ¹¹⁰.

Προσπαθώντας να ερευνήσουμε αν ο ισχυρισμός αυτός ισχύει στο συγκεκριμένο ποίημα, βλέπουμε ότι σύμφωνα με το Hörandner¹¹¹, ο οποίος εξέδωσε τα ποιήματα σε δεκαπεντασύλλαβους στίχους του Θεοδώρου Προδρόμου, στο πρώτο ημιστίχιο ο τύπος Α του επιταφίου εμφανίζεται στον Θεόδωρο Πρόδρομο σε ποσοστό 31%, ο Β 46,4%, ο Γ 13,5%, ο Δ 8,8% και ο Ε δεν εμφανίζεται καθόλου. Στο δεύτερο ημιστίχιο ο τύπος Α του ποιήματος χρησιμοποιείται από τον Θεόδωρο Πρόδρομο σε ποσοστό 83,86%, ο Β 16,08% και ο Γ 0,03%.

Συμπερασματικά, όσον αφορά τη χρήση του δεκαπεντασύλλαβου στίχου, βλέπουμε ότι οι δύο ποιητές αποκλίνουν στους μετρικούς τύπους τους οποίους επιλέγουν, καθώς στο πρώτο ημιστίχιο οι δύο ποιητές χρησιμοποιούν αντίστροφα τους δύο πρώτους τύπους ως προς τη συχνότητα. Δηλαδή, ο Μαγγάνειος Πρόδρομος χρησιμοποιεί 42,7% τον τύπο Α και 29,8% τον Β, ενώ ο Θεόδωρος Πρόδρομος 31% τον τύπο Α και 29,8% τον τύπο Β.

Επομένως, οι μετρικές διαφορές που εντοπίζουν οι μελετητές μεταξύ των δύο ποιητών επαληθεύονται από το ποίημα του επιταφίου, καθώς τα μετρικά σχήματα που χρησιμοποιούν δεν ταυτίζονται.

¹¹⁰ Αναλυτικά για το ζήτημα της πατρότητας των ποιημάτων του Μαρκιανού κώδικα βλ. το πρώτο κεφάλαιο της εισαγωγής, και συγκεκριμένα γι' αυτό το επιχείρημα των μελετητών, σελ. 8.

¹¹¹ Hörandner 1974, 131-133

5. Η χειρόγραφη παράδοση

α. Ο κώδικας Marc. Gr. XI 22

Η μονωδία του Μαγγανείου Προδρόμου σώζεται σε ένα και μοναδικό χειρόγραφο, τον κώδικα Marcianus Graecus XI 22, και εμπεριέχεται στα φύλλα 74v- 76v. Σύμφωνα με την περιγραφή του Mioni¹¹², ο κώδικας είναι χαρτώος και χρονολογείται το 13^ο αι. Οι διαστάσεις του είναι 240 x 170 χιλιοστά και αποτελείται από 189 φύλλα. Ο αριθμός των στηλών και των σειρών δεν είναι σταθερός· μέχρι το φύλλο 76v είναι γραμμένος σε δύο στήλες και σε 40-50 σειρές, σε τρεις στήλες και σε 47-57 σειρές έως το φύλλο 87v, και από εκεί και πέρα όπου αρχίζουν τα πεζά κείμενα δεν υπάρχουν στήλες και ο αριθμός των σειρών διαφέρει ανά φύλλο.

Ο κώδικας παραδίδει κείμενα διαφόρων ειδών, κυρίως ποιήματα, επιγράμματα, επιστολές, λόγους και πραγματείες, τα οποία χωρίζονται σε δύο μέρη με σημείο τομής το φύλλο 87v, στο οποίο τελειώνουν τα έμμετρα κείμενα και αρχίζουν τα πεζά μέχρι το τέλος του κώδικα¹¹³. Ο Mioni¹¹⁴ τα αποδίδει όλα στον Θεόδωρο Πρόδρομο (εκτός από ορισμένα ανώνυμα επιγράμματα στο φύλλο 87v), γραμμή που ακολούθησαν κατά το παρελθόν και άλλοι μελετητές αποδίδοντάς του τα κείμενα που εξέδιδαν, δημιουργώντας έτσι σύγχυση στη βιογραφία του. Πρώτος ο Neumann διέκρινε τη λανθάνουσα μορφή του Μαγγανείου Προδρόμου, και στη συνέχεια οι μετέπειτα ερευνητές μέσα από επισταμένη έρευνα επιχειρηματολόγησαν υπέρ της απόδοσης σε αυτόν όλων των ποιημάτων του Μαρκιανού κώδικα¹¹⁵.

Το περιεχόμενο¹¹⁶ των υπόλοιπων φύλλων αποτελείται από:

- 87v : επιγράμματα άλλων ποιητών (Στεφάνου Μέλητος, Ιωάννη Μαυρόποδος, Ιωάννη Γεωμέτη)
- 88r-90v: λεξικό χωρίς τίτλο από το γράμμα α έως το γράμμα δ
- 91r- 125v: λόγοι και επιστολές του Νικήτα Χωνιάτη
- 126r- 128v: επιτάφιος λόγος του Γεωργίου Ακροπολίτη

¹¹² Mioni 1973, 116- 131.

¹¹³ Βλ. Παπαδημητρίου 1903, 103

¹¹⁴ Mioni 1973, 116- 125

¹¹⁵Βλ. Παπαδημητρίου 1903, 103. Αναλυτικότερα για τον ποιητή που συμβατικά αποκαλούμε Μαγγάνειο Πρόδρομο και τα στοιχεία που τεκμηριώνουν την απόδοση των ποιημάτων του κώδικα σε αυτόν βλ. το κεφάλαιο της εισαγωγής «Ο συγγραφέας του επιταφίου».

¹¹⁶ Ο θεματικός χωρισμός των φύλλων του κώδικα γίνεται από τον Mioni 1973, 125-130.

- 129r- 143v: διάφορες επιστολές και άλλα κείμενα
- 144r- 146v: σύντομη ρητορική επιτομή του Ιωσήφ Ρακενδύτη
- 146v- 148v: ανώνυμη πραγματεία για τα μέρη του ρητορικού λόγου
- 149r: «Περὶ Κωνσταντινουπόλεως» λόγος του Νικήτα Χωνιάτη
- 149v- 152v: διάφορες επιστολές
- 153r- 166v: έργα του Γρηγορίου Αντίοχου
- 167r- 170v: έργα του Κωνσταντίνου Μανασσή
- 170v- 179v: άλλα κείμενα και επιστολές
- 181r- 181v: έργα του Θεοδώρου Βαλασαμώνος
- 183r- 188v: «Περὶ διαλεκτικῆς» του Ιωάννη Ιταλού
- 188v- 189v: «Περὶ τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων», ἔργο που αποδίδεται στον Αριστοτέλη.

β. Η γραφή

Η γραφή του κώδικα είναι ανισοστρογγυλή (Fettaugenstil ή Fettaugenmode)¹¹⁷ με την πλειονότητα των γραμμάτων σχηματισμένα σε μικρό μέγεθος και ορισμένα χαρακτηριστικά ευμεγέθη. Επικρατέστερα είναι το ε, υ, ω, α, ρ, β, σ, υ και γράφονται πεπλατυσμένα συνήθως στην αρχή της πρώτης λέξης της γραμμής ή στην κατάληξη της τελευταίας, χωρίς όμως να απουσιάζουν και από το εσωτερικό των λέξεων. Επίσης, το τ και το γ ορισμένες φορές σχηματίζονται με επιμηκυμένη την κεραία τους. Χαρακτηριστικό είναι ότι αυτά τα γράμματα δεν έχουν σταθερά μεγαλύτερο μέγεθος σε όλη την έκταση του κειμένου αλλά συχνά τα συναντάμε και σε αρμονία με τα υπόλοιπα.

Μία ακόμη ιδιαιτερότητα της γραφής είναι ότι ορισμένα γράμματα όπως το α, β, γ, δ, σ, π γράφονται με δύο διαφορετικούς τρόπους διάσπαρτους σε όλο το κείμενο.

γ. Σφάλματα και ιδιοτυπίες

Το κείμενο του επιταφίου βρίθκει από συντομογραφίες σχεδόν όλων των ειδών των καταλήξεων των ονοματικών τύπων και των μετοχών σε -μένος. Επίσης, συντομογραφείται ο τύπος του και (στ. 86 κ.α.), του μετά (στ. 55 κ.α.), του επί (στ. 126) καθώς και το *nomen sacrum* Θεός (στ. 420) και τα ουσιαστικά *σωτηρία* (στ. 174) και

¹¹⁷ Για τα χαρακτηριστικά της γραφής αυτής του 13^{ου} αι. που η ταραγμένη όψη της εκφράζει τη γενικότερη αναταραχή που επικρατούσε εκείνη την περίοδο στη Βυζαντινή επικράτεια βλ. Nesselrath 2005, 39- 40.

πατέρας (στ. 224). Ο αντιγραφέας σε αρκετά σημεία σημειώνει την κατάληξη πάνω από το χαρακτήρα (ἀμπέλου στ. 405 κ.α.), ενώ κάποιες φορές γράφει το χαρακτήρα της λέξης πάνω από το τελευταίο γράμμα του θέματος παραλείποντας την κατάληξη, την οποία κρίνει ότι εννοείται (ρόδαυγής στ. 209). Στο χειρόγραφο συναντάμε ακόμα συμπλέγματα γραμμάτων, κυρίως στο συνδυασμό τους με το ε (ερ, εξ, ευ) αλλά και άλλων όπως των στ, τρ κ.ά.

Το κείμενο είναι σε γενικές γραμμές ορθογραφήμένο και δίνει την εντύπωση ότι ο αντιγραφέας του διέθετε γραμματικές και συντακτικές γνώσεις γιατί μεταφέρει ό,τι βλέπει χωρίς να παραλλάσσει το πρωτότυπο. Τα σημεία στα οποία χωλαίνει το ποίημα είναι ελάχιστα (21 σε έκταση 436 στίχων) και διορθώνονται εύκολα με τη βοήθεια της γραμματικής, της σύνταξης, του μέτρου και του νοήματος. Τα σφάλματα μπορούν ενδεικτικά να συνοψιστούν στις εξής κατηγορίες¹¹⁸:

- Απλά γραμματικά: *συνπενθήσει* αντί *συμπενθήσει* στ. 115, *νειφετοῦ* αντί *νιφετοῦ* στ. 184, *πεπόνθοι* αντί *πεπόνθει* στ. 192, *λωξὰς* αντί *λοξὰς* στ. 354
- Λάθη τονισμού: *ποικῖλος* αντί *ποικίλος* στ. 199
- Αφομοίωση από γειτονική λέξη: *τρίχαν* αντί *τρίχα* στ. 56. Στο στ. 59 γράφει *ταῖς λίθαις* αντί *τοῖς λίθοις*, αφομοιώνοντας το γένος από τη λέξη *πυγμαῖς* του στ. 58. Στο στ. 78 γράφει *ἀντίπιπτες* αντί *ἀντέπιπτες* αφομοιώνοντας το διπλανό *-ι* της λέξης. Στο στ. 193 γράφει *τηλαυγές* αντί *τηλαυγής* · ο αντιγραφέας κατά πάσα πιθανότητα αφομοιώνει το γένος προς το ουδέτερο *ὑπέκκανμα* που έπεται, ενώ το επίθετο προσδιορίζει το αρσενικό *λύχνος* που προηγείται.
- Αντικατάσταση από ομόηχη λέξη (τέλματα αντί πέλματα στ. 59, *ἄν*, *οικοδομήση* αντί *ἀνοικοδομήση* στ. 129, *κεχρωματιζομένη* αντί *χρωματιζομένη* στ. 296)
- Αντικατάσταση σπάνιας λέξης από κοινόχρηστη (*πέπτωκε* αντί *πέπωκε* στ. 196, *ἐξεπεπτώκει* αντί *ἐξεπεπώκει* στ. 198).
- Άλλα (μάς στ. 118): Εσφαλμένος τύπος, του οποίου η αποκατάστασή δεν είναι εφικτή, γι' αυτό εξοβελίζεται.

¹¹⁸ Για τις κατηγορίες των σφαλμάτων των αντιγραφών βλ. West 1989, το κεφάλαιο «Αίτια για την ασυμφωνία των χειρογράφων», 24-41.

δ. Φθορές και αποκατάσταση

Το πρώτο μεγάλο κενό του χειρογράφου είναι ο τίτλος του κειμένου, ο οποίος έχει σβηστεί σε τέτοιο βαθμό ώστε να μη διακρίνεται στη μικροταινία, στην οποία βασίσαμε την έκδοσή μας. Υπάρχει ο χώρος ανάμεσα στο προηγούμενο ποίημα και την αρχή του επιταφίου, διακρίνονται όμως μόνο ίχνη σε ορισμένα σημεία που μαρτυρούν την ύπαρξη γραφής. Γι' αυτό το λόγο ο τίτλος μεταφέρεται από την περιγραφή του Mioni¹¹⁹, ο οποίος εξετάζοντας τον κώδικα από κοντά, μπόρεσε να το διαβάσει. Οι φθορές του κώδικα οφείλονται στην υγρασία. Στο κάτω μέρος των φύλλων το μελάνι έχει σκουρύνει πολύ καθιστώντας τη γραφή δυσανάγνωστη, αναγνώσιμη όμως και χωρίς χάσματα. Έτσι, ο μελετητής δυσκολεύεται αλλά με λίγη προσπάθεια μπορεί να διαβάσει το κείμενο. Το μεγαλύτερο πρόβλημα εντοπίζεται στο πάνω μέρος των φύλλων όπου εξαιτίας της υγρασίας αρκετά γράμματα από τις πρώτες γραμμές έχουν ξεθωριάσει, κυρίως από την αρχή της αριστερής στήλης και τις καταλήξεις της δεξιάς. Περισσότερο έχει φθαρεί το φ. 76r στην αριστερή πλευρά και το φ. 76v στη δεξιά, όπου λείπουν ολόκληρες λέξεις. Έτσι, ο μελετητής πρέπει να προβεί στην αποκατάσταση του κειμένου (*constitutio textus*), η οποία στην παρούσα έκδοση έγινε ως εξής:

Στο φύλλο 75r:

- *ἐγκαταλειφ[θειῖσαν]* στ. 56: Η κατάληξη *-θειῖσαν* προστίθεται για να συμφωνεί στο γένος με το ουσιαστικό *τρίχα* που είναι το υποκείμενό της.
- *ὄν* στ. 62: η λέξη έχει σβηστεί και αποκαθίσταται με βάση το γένος της λέξης *τρόμω* του στ. 61, στον οποίο αναφέρεται.
- *[ἔ]τι* στ. 69: Το πρώτο γράμμα έχει σβηστεί, εικάζεται όμως εύκολα από τα άλλα δύο της λέξης.

Στο φύλλο 75v:

- *[ὀ]ψὲ* στ. 143: Το πρώτο γράμμα έχει σβηστεί, αλλά αποκαθίσταται σύμφωνα με τα δύο που σώζονται και με βάση το νόημα του κειμένου.

¹¹⁹ Mioni 1973, 122

- [σὺ δὲ] στ. 145: Διαβάζοντας το κείμενο παρατηρείται μια αναλογία στη σύνταξη και έτσι για την αποκατάσταση του κειμένου επιλέγονται οι ίδιες λέξεις με τις οποίες αρχίζει και ο προηγούμενος στίχος.

Στο φύλλο 76r:

- [ποιούμενος καὶ] στ. 233: Τα γράμματα έχουν σβηστεί και δεν υπάρχει κανένα ίχνος που να μας επιτρέπει να εικάσουμε τη γραφή του χειρογράφου. Το κείμενο αποκαθίσταται *exempli gratia* με γνώμονα μόνο το νόημα του κειμένου.

- ψαλ[μωδοῦντα] στ. 234: Η κατάληξη της μετοχής συμπληρώνεται σύμφωνα με αυτήν της μετοχής ἀποροῦντα του στίχου 233, αφού και οι δύο έχουν υποκείμενο τὸν Δαυὶδ σε πτώση αιτιατική.

- [ἡ γνῶσις] στ. 235: Το κενό συμπληρώνεται από το χωρίο των Ψαλμών στο οποίο αναφέρεται ο στίχος.

- [ἐν οἷς τὸ συ]μβουλευτικὸν στ. 237: Υπάρχει χάσμα και το κείμενο συμπληρώνεται με βάση το νόημα. Από το σωζόμενο τμήμα (-μβουλευτικὸν) της λέξης υποθέτουμε ότι αναφέρεται σε αυτή την ιδιότητα, η οποία ενυπάρχει στη λέξη κατασκευή του προηγούμενου στίχου.

- [καὶ γ]νῶσ[ιν] στ. 239: Το κείμενο μπορεί να αποκατασταθεί σύμφωνα με τα γράμματα -νῶσ- που διακρίνονται και με βάση τα συμφραζόμενα.

- [καὶ] στ. 241: Λείπει μόνο μία συλλαβή για την ορθότητα του μέτρου. Γι'αυτό επιλέγεται ο μονοσύλλαβος συμπλεκτικός σύνδεσμος καί, ο οποίος συμφωνεί και με το νόημα του κειμένου.

- [ὦ]σπερ στ. 243: Το πρώτο γράμμα συμπληρώνεται εύκολα με βάση αυτά που ακολουθούν.

Στο φύλλο 76v:

- θυμη[δία] στ. 336: Από την αρχή της λέξης και το μέτρο εικάζουμε εύκολα την κατάληξη.

- ο[ὐ]κ στ. 337: Το γράμμα που έχει σβηστεί, εικάζεται εύκολα από τα άλλα δύο της λέξης.

- φρο[ντίδων πλήρης] στ. 338 : Η αποκατάσταση καθοδηγείται αρχικά από τα πρώτα γράμματα της λέξης φρο-. Η λέξη πλήρης επιλέχθηκε ως αντίθετη του ἐλεύθερος του πρώτου σκέλους του στίχου.
- [εἰς πῦρ γάρ] στ. 340: Ο στίχος αναφέρεται σε γνωστή παροιμία («Τὸν καπνὸν φεύγων, εἰς τὸ πῦρ ἐνέπεσον» και ἔτσι το δεύτερο μέρος συμπληρώνεται σύμφωνα με αυτή προσαρμοσμένο στο μέτρο.
- ὠ[λί]σθησα πρὸς ὀδ[υρμῶν τὸ τέ]κμα[ρ] στ. 342: Τα γράμματα οδ- και -κμα- που σώζονται οδηγούν στην προτεινόμενη αποκατάσταση βάσει του νοήματος.
- στ[ε]ρ[ε]ῖον στ. 344: Τα φωνήεντα που δε διακρίνονται συμπληρώνονται εύκολα αφού άλλωστε το νόημα της λέξης ταιριάζει με τα συμφραζόμενα.
- ἔκτε[τανυ]μέν[ον] στ. 344: Η αποκατάσταση της μετοχής προτάθηκε από τον επόπτη καθηγητή.
- πέν[θους ἀποφύ]γω στ. 346: Το ρήμα ἀποφύγω επιλέχθηκε γιατί από τα συνώνυμα σε -ύγω (σύμφωνα με την κατάληξη που διακρίνεται) αυτό συντάσσεται με αιτιατική (ἀποφύγω τὰς περιστροφὰς).
- χειραγωγηθῆ[σο]μαι στ. 348 : Το χάσμα αποκαθίσταται εύκολα.

B. ΕΚΔΟΣΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ**SIGLA**

cod. = Marcianus gr. XI 22, s. XIII, ff. 74v-76v

cf. = confer

eras. = erasum

e.g. = exempli gratia

prop. = proposuit

f. 74^v

Ἐπιτάφιος ἐπὶ τῷ Ἀντιόχῳ τελευτήσαντι
καὶ παραμυθητικὸς ὁμοῦ τῇ συζύγῳ αὐτοῦ καὶ θυγατρὶ,
τῇ δὲ ἀληθείᾳ λόγος δεικνὺς πῶς δεῖ πενθήρεις γράφειν λόγους
ἐπὶ τοῖς ἀποικομένοις· οὐδὲ γὰρ ἀνάγκη μοι τίς
τοῦτον πρὸς γυναῖκα γράφειν γραμμάτων ἀμέτοχον
καὶ ἄλλως μὴ δυναμένην ἐπιβάλλειν πλοκαῖς λόγων

Καὶ πάλιν κάλαμος ὀξὺς ὀξυγραφῶν τὸ πένθος,
καὶ πάλιν μέλας ἀτυχῆς ἐπὶ μελαίνῃ τύχῃ,
καὶ πάλιν δύστηνος ἐγὼ γραφεὺς ὀλοφυρμάτων,
τῶν στεναγμῶν ὁ πρόμαντις, τῶν συμφορῶν ὁ ῥήτωρ,
5 τῶν ὀδυνῶν ὁ κόφινος, ὁ φόρτος τῶν ὠδίνων,
ἄσπερ ὠδίνῳ καὶ γεννῶ τοὺς ἀνυποίστους πόνους,
οὐς ἀπὸ πρώτης εἰσβολῆς συνέλαβον ἐκ λύπης
ἅμα τῇ πῆξει τῆς πληγῆς καὶ τῇ συλήσει ταύτης,
ὡς ἐν βελῶν ὀξύτησι τελεσφορήσας πόνους.
10 Ἐμμελον γὰρ ὡς ἔοικεν καὶ σοὶ γνωστὸς γενέσθαι
οὐχ' ὅπως ἂν τὸ μὴ παθεῖν, μὴ δὲ στυγνάσαι φύγῳ,
οὐδ' ὡς φυλάξω τὸ μηδὲν ὑπενεγκεῖν λυπῆσον,
ἀλλ' ὅπως ἀποκλαύσωμαι καὶ σε παρωχηκότα,
ὡ δένδρου κλῶν πανευγενοῦς, εἰς μέγα διηρμένε,
15 ὡ ῥίζης ῥίζωμα κλεινῆς ἀποδεδενδρωμένον.

Ἐκεῖθεν ἔχων γὰρ καὶ σὺ τὸ γένος κατηγμένον
ὀπόθεν ὁ θρυλούμενος ἐν βίβλοις Ἰωσήπου

1 κάλαμος ὀξὺς ὀξυγραφῶν cf. Ps. 44,2 4 τῶν συμφορῶν ὁ ῥήτωρ cf. Phot., *Biblioth.* 243,358a34 Henry; Greg. Pard., *Com. in Herm. lib. περὶ μεθόδου δεινότητος* 7,2; 1279,1 Walz 5 ὁ φόρτος τῶν ὠδίνων cf. *Anth. Gr. Append., Epigr. sepul.* 290,2 Cougny 6 ἀνυποίστους πόνους cf. Theod. Stud., *Epist.* 457,12 Fatouros; *Anal. Hymn. Gr. Can. Mart.* 29,32,5,11 Schirò-Tomadakis 9 τελεσφορήσας πόνους cf. Phot., *Epist. et Amph.* 80,21 Laourdas-Westerink 17-20 Flav. Joseph., *Antiq. Jud.* 12,18 Niese

tit. fere evanidus 8 συλήσει: συλλήσει cod.

Επικήδειος λόγος για το νεκρό Αντίοχο και παρηγορητικός για τη σύζυγό του και συνάμα για την κόρη του, στην πραγματικότητα όμως λόγος που δείχνει πώς πρέπει να συντάσσονται οι επικήδαιοι λόγοι για τους εκδημήσαντες, και όχι επειδή μου επιβάλλει κάποια ανάγκη, να τον απευθύνω προς μια γυναίκα, που δε διαθέτει μόρφωση και δεν μπορεί με άλλο τρόπο να κατανοήσει την περίπλοκη σύνθεση του λόγου.

Ξανά γραφίδα βιαστική γράφει γοργά το πένθος,
 και πάλι άμοιρη γραφή για μαύρο ριζικό,
 εκ νέου ταλαίπωρος εγώ συγγραφέας θρήνων,
 προφήτης αναστεναγμών, ρήτορας των συμφορών,
 5 το σκεύος των θλιβερών, το βάρος των πόνων της γέννας
 που νιώθω και γεννώ ανυπόφορους πόνους,
 τους οποίους από την αρχή συνέλαβα απ' τη λύπη,
 αμέσως με την εμφάνιση της πληγής μέχρι τη θεραπεία της,
 υπέμεινα ως το τέλος πόνους όμοιους από του βέλους την αιχμή.
 10 Γιατί ήτανε γραφτό, καταπώς φαίνεται, και σε σένα να γίνω ξακουστός,
 όχι για να μη στενοχωρηθώ, ούτε για να μη σκυθρωπάσω,
 ούτε για να αποφύγω να δοκιμάσω κάτι που θα με λυπούσε,
 αλλά για να σε θρηνήσω, όταν πια θα είχες πεθάνει,
 ω κλώνε πανύψηλε δέντρου ευγενικού,
 15 ρίζωμα ρίζας επιφανούς, πλήρως αποκομμένο.
 Επειδή από κει κρατάει και σένα η γενιά σου,
 απ' όπου ο πολυθρύλητος στο έργο του Ιώσηπου,

Ἐπιφανῆς Ἀντίοχος ἐξ ἔργων καὶ τροπαίων,
 ὁ φερωνύμως τὲ κληθεὶς Σωτὴρ ἀπὸ τοῦ σώζειν
 20 τοὺς πεπονθότας πρὶν κακῶς καὶ προδεδουλωμένους,
 περιφανῆς καὶ γνώριμος τὸ μὲν ἀπὸ προγόνων,
 τὸ δ' ἐκ τῶν ἔργων γέγονας καὶ τῶν προτερημάτων,
 δεινὸς εὐρεῖν ἐπίνοιαν καὶ προᾶξαι τὸ συμφέρον,
 ἐν περιστάσεσιν ὀξύς, ἐν συμβουλαῖς ἀγχίνους,
 25 ἐν πράγμασιν εὐμήχανος, εὐστροφος ἐν ἀνάγκαις.
 Ἀλλὰ τὸν προθυλλούμενον, νῦν δε θρηνούμενόν σε
 γνωρίσαι τελεώτερον Τελχὶν κεκάλυκέ με
 καὶ Τύχη δαίμων, Ἐρινὺς κακωτική, φρικώδης.
 Ἀλλὰ καὶ σοὶ τῇ σώφρονι κακῶς ἐφυλαττόμην
 30 καὶ μίτῳ μοίρας δυσμενοῦς δυσκλώστως ἐσφζόμην,
 ὡς ἂν οἰκτρῶς μυρόμενος λογογραφῶ τὸ πένθος.
 Πάλιν γὰρ ἔλκει με γραφὴ συνήθης θρηνωδίας
 καὶ πάλιν ἔγωγε γραφεὺς παθήματος πυρίνου
 καὶ χοροστάτης ἀπηνῆς ἀπροσδοκίτου πένθους
 35 καὶ κορυφαῖος δυστυχῆς, ἐξάρχων τῶν θρηνούντων,
 ὑφηγητῆς ἀκούσματος, ἀλλὰ τῶν ἀπευκταίων,
 καὶ τραγωδὸς τοῦ δράματος, ἀλλὰ τοῦ πολυθρήνου,
 θρηνῶν τὸ διωλύγιον, συγγράφων τὰ πενήθηρη,
 σκαλεύων τὲ τὴν κάμινον, τὴν φλόγα τῆς χηρείας
 40 τὴν ἄρτι πυροπολοῦσαν σε, τὴν – ἀλλὰ πῶς ἐξείπω; –
 τὴν νῦν ἀπανθρακοῦσαν σε, τὴν – ἀλλὰ φεῦ τοῦ λόγου! –
 τὴν χήραν τὴν περιπαθῆ, τὴν κατωδυνημένην,
 τὴν ἄρτι πολυστένακτον, τὴν ἄρτι βαρουμένην
 τῶν πειρασμῶν τῷ κύφῳ τῷ κατακλίνοντί σε
 45 ὡς σιδηρῷ τινὶ κλοιῷ δέσρην βαροῦντι δούλου

ο Αντίοχος ο Επιφανής για τις πράξεις και τα κατορθώματά του,
 που φερώνυμα ονομάστηκε Σωτήρ, επειδή έσωζε
 20 εκείνους που πρωτύτερα δυστυχούσαν και ζούσαν υπόδουλοι,
 έγινες πασίγνωστος και ξακουστός αφενός χάρη στην καταγωγή σου,
 και αφετέρου χάρη στις πράξεις και τα χαρίσματά σου·
 ικανός είσαι στην επινοητικότητα και την εκτέλεση του συμφέροντος,
 ευέλικτος στους κινδύνους, στις παραινέσεις ευφυής,
 25 στις δύσκολες καταστάσεις εφευρετικός, εύστροφος στην ανάγκη.
 Όμως, εσένα που προηγουμένως όλοι σε ανέφεραν μα τώρα
 σε μοιρολογούν,
 κάποιο χαιρέκακο πνεύμα, ένας Τελχίνας, με εμπόδισε να σε
 γνωρίσω καλύτερα,
 και η θεά Τύχη, η Ερινύς η παμπόνηρη και υστερόβουλη.
 Αλλά και σένα τη φρόνιμη κακώς σε απέφευγα
 30 και με δυσκολία γλύτωνα από την πλεκτάνη του κακού πεπρωμένου
 για να συγγράψω λόγο για το πένθος, αναλυόμενος γοερά σε δάκρυα.
 Και πάλι με ελκύει γνώριμη γραφή θρηνωδίας,
 και πάλι εγώ γίνομαι συγγραφέας φλέγουσας δυστυχίας
 και προεξάρχων απαθής αναπάντεχου πένθους
 35 και δύστυχος κορυφαίος, προεξάρχων των θρηνούντων,
 εξάγγελος ειδήσεων που είναι όμως ανεπιθύμητες
 και εκτελεστής έργου, που είναι όμως βουτηγμένο στο θρήνο,
 ψάλλοντας το μοιρολόγι, γράφοντας τα πένθιμα άσματα,
 υποδαυλίζοντας το καμίνι, τη φλόγα της χηρείας,
 40 που τώρα κατακαίει εσένα, -μα πώς να σε πω;-
 που τώρα καταφλέγει εσένα, -αλίμονο στο λόγο!-
 εσένα τη χήρα την πολύπαθη, την καταταλαιπωρημένη,
 που τώρα βαριαναστενάζεις και λυγάς
 από το ζυγό των δοκιμασιών που σε καταβάλλει
 45 σαν ένας σιδερένιος κλοιός που βαραίνει τον τράχηλο του δούλου

καὶ φέρειν ἀναγκάζοντι τὴν ζεύγλην τῆς δουλείας.

Ἦ γὰρ οὐ δούλη γέγονας, οὐ μέλαν ἐνεδύσω;

Οὐ τοὺς πλοκάμους ἔχειρας, οὐ μᾶστιγας ἐδέξω;

Οὐ παρειάς κατέξανα ἀϊκίσμασι μυρίοις;

50 Οὐκ ὀφθαλμοὺς ἐξώγκωσας κατὰ κρουνοὺς κενοῦντας

καὶ βλύζοντας τὸ δάκρυον καὶ κατ' αὐτὰς τὰς νύκτας,

καὶ τὸν ἀνακαινίζοντα τὸ κεκμηκὸς ἐν κόποις

f. 75r ἀποσοβοῦντας ἐξ αὐτῶν ὕπνον λυτῆρα πόνου;

Οὐ τῶν τριχῶν ἐγύμνωσας τὴν ὅλην κορυφὴν σ[ου]

55 μετὰ πλοκάμων ἐκτομὴν σιδήρῳ τετμημένων,

τὴν ἄλλην τρίχα ξαίνουσα τὴν ἐγκαταλειφ[θεῖσαν];

Οὐ γόνατα συνέτριψας, οὐκ ἤλγησας ἰγνύας,

τὰ μὲν πυγμαῖς αἰκίζουσα, τὰς δὲ καὶ συρομένη

καὶ τῶν ποδῶν τὰ πέλματα τοῖς λίθοις βαλλομένη;

60 Οὐ τὰς αἰσθήσεις ἤμβλυνας κακώσεσι παντοίαις;

Τὴν ὀπτικὴν τοῖς δάκρυσιν, τὴν ἀπτικὴν τῷ τρόμῳ,

[ὄν] ἐμποιεῖ πυρούμενος ὁ λέβης τῆς καρδίας,

ὅταν ἐν ταύτῃ πλημμυρῇ τὸ ζέον παρὰ φύσιν·

τὴν ὄσφρησιν ἐν τῷ πυρὶ τῷ περὶ τοὺς μυκτῆρας,

65 ἐν οἷς τὸ περικάρδιον θερμὸν ἀνακαχλάζει

τὴν ἀκοὴν ἐν ταῖς κραυγαῖς καὶ τοῖς τοῦ θρήνου δούποις

καὶ ταῖς μακροῖς ὀλολυγαῖς καὶ τοῖς ὀλοφυρμοῖς σου

καὶ τοῖς συχνοῖς σου κωκυτοῖς καὶ στοναχήμασί σου,

[ἔ]τι τὴν γεῦσιν τῇ πικρᾷ τῆς λύπης καταπόσει

70 καὶ τῇ γεμούσῃ κύλικι φαρμάκου δριμυτάτου.

46 ζεύγλην τῆς δουλείας cf. Joan. Chrys. *In cent.* PG 61,769,53 62 ὁ λέβης τῆς καρδίας cf. Joan. Chrys., *In princ. Act.* PG 51,89,25 64 τῷ πυρὶ τῷ περὶ τοὺς μυκτῆρας cf. Job 41,12 65 τὸ περικάρδιον θερμὸν cf. Greg. Nyss., *In Eccl.* 5,316,8 Alexander 70 φαρμάκου δριμυτάτου cf. Bas. Caes., *De jej.* 1 (PG 31, 165A4)

54 σ[ου] scripsi : legi nequit cod. 56 τρίχα : τρίχαν cod. ἐγκαταλειφ[θεῖσαν] scripsi : legi nequit cod. 59 τέλματα ταῖς λίθαις cod. : correxi 62 [ὄν] supplevi: legi nequit cod. 69 [ἔ]τι scripsi : legi nequit cod.

και τον αναγκάζει να υπομένει το ζυγό της δουλείας.

Ή μήπως δεν υιοθέτησες δουλοπρεπή συμπεριφορά,
δε φόρεσες μαύρα ρούχα;

Δεν έκοψες τα μαλλιά, δε δέχτηκες χτυπήματα;

Δε χαράκωσες τα μάγουλά σου με αμέτρητες κακώσεις;

50 Δεν έπρηξες τα μάτια σου που τρέχουν σαν ποτάμι
και δάκρυα αναβλύζουνε ακόμα και τις νύχτες,
διώχνοντας μακριά από τα μάτια εκείνον που ξεκουράζει
από την ταλαιπωρία,

τον ύπνο, που λυτρώνει από τον πόνο;

Δεν απογύμνωσες όλο το κεφάλι σου από τα μαλλιά

55 κόβοντάς τα με σιδερένιο εργαλείο,
κομματιάζοντας ακόμα κι όσα μαλλιά είχαν απομείνει;
Μήπως δεν έγδαρες τα γόνατα, δεν προκάλεσες πόνο
στο πίσω μέρος τους,

τα μεν τραυματίζοντάς τα με γροθιές, τα δε σέρνοντάς τα βίαια,
και χτυπώντας τα πέλματα των ποδιών στις πέτρες;

60 Δεν ταλαιπώρησες τις αισθήσεις με κάθε είδους κακοποίηση;
Την όραση με τα δάκρυα, την αφή με τον τρόμο,
τον οποίο δημιουργεί φλεγόμενος ο καυτός λέβητας της καρδιάς,
όταν κοχλάζει σ' αυτήν ένα υπερβολικό βράσιμο;

Την όσφρηση με τη φωτιά γύρω από τη μύτη,

65 στην οποία κοχλάζει βραστό το μέρος γύρω από την καρδιά;
Την ακοή με τις κραυγές και το υπόκωφο άκουσμα του θρήνου,
και τους μακρόσυρτους κοπετούς, και με τους οδυρμούς σου,
και τις αδιάκοπες φωνές και αναστεναγμούς σου,

και τέλος τη γεύση από την πικρή κατάποση της λύπης

70 και το γεμάτο ποτήρι με το πικρότατο φαρμάκι;

Βαβαὶ καὶ πῶς ὑπήνεγκας, βαβαὶ καὶ πῶς ἀντέσχες
 πρὸς τὰς ὀνύχων ἀμυχάς, πρὸς τὰς τριχῶν ἐκτίλσεις,
 πρὸς σπαραγμούς, πρὸς αἰκισμούς, πρὸς ξέσεις τῶν μελῶν σου,
 πρὸς προσβολὰς καὶ πρὸς ἀκμὰς ὀδύνης πυρεκβόλου,
 75 καὶ πῶς οὐκ ἔσχες παρακμὴν ἀλλ' ἤκμαζες ἀθρόως
 ἀναπηδῶσα καὶ χερσὶ τὰ στήθεα ῥηγνύσα;
 Ἐκ πένθους ἔνθους γέγονας, ἐνίκησας τὴν φύσιν,
 μόνη πολλοῖς ἀντέπιπτες, πρὸς πλῆθος ἀντεμάχου.
 Οὐκ ἴσχυσαν τὰς χεῖρας σου χεῖρες πολλῶν κατέχειν,
 80 οὐ τὴν ὀρμὴν σου χαλινοῦν, οὐκ ἴσχειν τὴν ἰσχύν σου.
 Ἐξαινες γνάθους ἀφειδῶς, ἀπέτιλλες τὴν κόμην·
 κωμῶσα γὰρ τῷ πάθει σου τῆς κόμης κατημέλεις,
 ἐφήπτου καὶ τοῦ δέρματος, ἡμάτους τοὺς δακτύλους,
 ἐφιλονεῖεις τι καινὸν ὑπὲρ τὰς ἄλλας προᾶξαι,
 85 ἀντήριζες, οὐκ ἤριζες, ἴσον οὐδὲν ἐζήλους.
 Ἐθαύμασα τὸ φίλανδρον καὶ τὸ φιλόνεικόν σου.
 Ἐδόκεις δυσχεραίνουσα καὶ πρὸς αὐγὰς ἡλίου
 καὶ ταῖς ἀκτίσι τοῦ φωτός μὴ θέλουσα προσβλέπειν·
 ἐβούλου καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰ δυνατὸν ἐκκόπτειν,
 90 ὡς ἂν κενῶσι δάκρυον αἱματηρὸν αἱ κόραι.
 Ἐθρήνεις τὴν ἰώβειον ἐκ βίας θρηνωδίαν·
 «εἶς τί μοι δέδοται τὸ φῶς τῇ πλήρει τῆς πικρίας,
 τί μοι τὰ σέλα τοῦ φωτός, τί μοι φωσφόρος χρῆμα

72 ὀνύχων ἀμυχάς: cf. Nicol. Muzal., *Versus de abdic.* 780 Doanidou 73 ξέσεις τῶν μελῶν: cf. *Anal. Hym. Gr., Can. Febr.* 8,10,9,13, Schirò–Tomadakis 74 ὀδύνης πυρεκβόλου: cf. Theod. Prodr., *Carm. hist.* 46,31 Hörandner 86 ἐθαύμασα τὸ φίλανδρον: cf. Polyaen., *Strateg.* 8,34,1,3-4; *Exc. Pol.* 52,7,3 Melber–Woelfflin 89 τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκόπτειν: cf. Greg. Nyss., *In Cant. cantic.* 6,391,16, Langerbeck; Nicet. Chon., *Hist.* 147,14-15 van Dieten 91-92 cf. Job 3,20

78 ἀντέπιπτες: ἀντίπιπτες cod.

Αλί και πώς υπέμεινες, πώς άντεξες, Θεέ μου,
 το ξέσχισμα με τα νύχια, το μάδημα των μαλλιών,
 τους σπαραγμούς, το μαστίγωμα, το γδάρισμα των μελών σου,
 τις επιθέσεις και την κορούφωση της θλίψης που τη φωτιά εκτοξεύει;
 75 Πώς δεν κατέρρευσες, μα είχες συνεχώς τη δύναμή σου,
 ορμώντας και σκίζοντας το στέρνο με τα χέρια;
 Μέσα από το πένθος έγινες θεόληπτη, νίκησες την ανθρώπινη φύση,
 μόνη σου αντιστεκόσουν σε πολλά, πολεμούσες ενάντια στα πλήθη.
 Δεν κατάφεραν να κρατήσουν τα χέρια σου χέρια πολλών μαζί,
 80 ούτε να καταστείλουν την ορμή σου, ούτε να υποτάξουνε τη δύναμή σου.
 Έγδερνες τα μάγουλα δίχως έλεος, μαδούσες τα μαλλιά σου·
 γεμάτη από τη δυστυχία σου, αδιαφορούσες για την κόμη σου,
 τραβούσες και το δέρμα σου, μάτωνες τα δάκτυλά σου,
 επεδίωκες να κάνεις κάτι καλύτερο από τις άλλες,
 85 ήσουν σε άμιλλα, δεν ανταγωνιζόσουν, δε διεκδικούσες τίποτε ίδιο.
 Θαύμασα το ανδρικό σου φρόνημα και την επιμονή σου!
 Έδινες την εντύπωση ότι στενοχωριέσαι και με το φως του ήλιου
 και ότι δε θέλεις να βλέπεις τις ακτίνες του φωτός.
 Ήθελες, αν ήταν μπορετό, να βγάλεις και τα μάτια σου
 90 για να τρέξουν οι κόρες δάκρυα από αίμα.

Θρηγούσες με το θρήνο του Ιώβ εξαιτίας των θλιβερών περιστάσεων:
 «Για ποιο λόγο δόθηκε το φως σε μένα, που είμαι γεμάτη πίκρα,
 για ποιό λόγο η λάμψη του φωτός, τί μου χρειάζεται ο ήλιος,

- τὸν ὡς τὸ φῶς ποθούμενον ἀδυνατούση βλέπειν;
- 95 Οὐχ' ὑπὲρ γῆν Ἀντίοχος, ἀλλ' ὑπὸ γῆν ἐκρύβη
οὐ τὸν ἐμὸν Ἀντίοχον, τὸν ἐξοχώτατόν μου,
ταῖς κόραις ὑποδείξει μου τὸ σέλας τοῦ φωστῆρος.
Ποῦ μοι λοιπὸν τὸ χρήσιμον τῆς αἴγλης ὑπελείφθη,
ποῖον ἢ γίγαντος ἀκτὶς τερπνόν μοι παραστήσει;
- 100 Τί μοι προπορευόμενος ἐξ οὐρανοῦ νυμφίος,
κἂν ἢ σελήνη σελαγῆ, κἂν φαίνωσιν ἀστέρες;
Οὐδέν με τὸ σελάγημα παρηγορήσει τούτων,
ἐμοῦ κρυβέντος ὑπὸ γῆν φωστῆρος ἰσοψύχου.
Ὡ μοι καὶ δόξα καὶ τιμὴ καὶ πλοῦτε καὶ φωστῆρ μου
- 105 καὶ πολυκένωτε κρουνὲ μεστὲ τῆς ἀφθονίας
καὶ πύργε μου πανόχυρε καὶ μεμεγεθυσμένε,
εἰς πόσον πέλαγος δεινῶν, εἰς πόσας τρικυμίας,
εἰς ποῖαν ἄρτι στένωσιν, εἰς πόσῃν ἀθυμίαν,
εἰς πόσον πλήθος πειρασμῶν καὶ φορυτὸν φροντίδων
- 110 χήραν με νῦν κατέλιπες καὶ περιστατουμένην,
καὶ στρεφομένην ἐν αὐτοῖς καὶ κλυδωνιζομένην,
καὶ τοῖς ἐκ τούτων ἐλιγμοῖς ἐγκαταστρεφομένην
ὡς πλοῖον ὑπὸ λαίλαπος ὑπόσαθρον καὶ κοῦφον;
Ἀπώλεσά μου τὴν τρυφήν, τὴν δόξαν, τὴν τιμὴν μου.
- 115 Τίς ἄρα συνθρηνήσει μοι, τίς ἄρα συμπενθήσει,
τίς κόψεται, τίς κλαύσεται, τίς ἄρα συναλγήσει,
τίς μοι συλλήπτωρ γένοιτο τοῦ τηλικούτου πόνου;
Ἦ τούτου +μὰς+ ἐφάψονται καὶ συγγενεῖς καὶ φίλοι
καὶ συμπαθεῖς, ὁμοπαθεῖς αἱ προηγεύσασαί μου

100 προπορευόμενος ἐξ οὐρανοῦ νυμφίος: cf. Ps. 18,6 109 φορυτὸν φροντίδων cf. Joan. Chrys., *In san. Luc. mart.* PG 50, 522, 35-36; *Quod freq. conven. sit* PG 63, 462, 12-13 113 πλοῖον κοῦφον cf. Ps.-Macar., *Homil. spirit.* 44, 80 Dörries-Klostermann-Krüger

115 συμπενθήσει : συνπενθήσει cod. 118 μὰς locus insanus

αφού δεν μπορώ να δω εκείνον που ποθώ σαν το φως;
 95 Δεν είναι πια πάνω στη γη, αλλά κάτω απ' τη γη κρύφτηκε ο Αντίοχος·
 η λάμψη του ήλιου δεν μπορεί να φανερώσει πια
 στα μάτια μου το λαμπρότατο Αντίοχό μου.
 Σε τι μου χρησιμεύει πια η λάμψη του,
 τι ευχάριστο θα μου παρουσιάσουν οι ακτίνες του γίγαντα του ήλιου;
 100 Τι σημασία έχει για μένα αυτός που βγαίνει στον ουρανό σα γαμπρός
 κι αν η σελήνη είναι φωτεινή, κι αν λάμπουνε τ' αστέρια;
 Το φως τους δεν μπορεί καθόλου να με παρηγορήσει,
 αφού μου θάφτηκε στη γη το ισόψυχο μου αστέρι.
 Αλίμονο, εσύ δόξα μου και τιμή μου, πλούτε και φωστήρα μου
 105 και πολύρειθρη πηγή, γεμάτη αφθονία
 και πύργε μου απόρθητε, πανασφαλή, τεράστιε,
 σε τι πέλαγος συμφορών, σε πόσες τρικυμίες,
 σε ποιά τώρα δυσχέρεια, σε ποιά βαρυθυμία,
 σε πόσο πλήθος δοκιμασιών και στρόβιλο φροντίδων
 110 χήρα μ' εγκατέλειψες τώρα, να βασανίζομαι
 και να περιστρέφομαι γύρω απ' αυτά, και να καταποντίζομαι,
 και να παραπέω από τα χτυπήματά τους
 σαν ένα σάπιο, μικρό σκαρί, στο έλεος της τρικυμίας;
 Έχασα την τρυφή, τη δόξα, την τιμή μου.
 115 Ποιός άραγε θα λυπηθεί, ποιός μαζί μου θα πενήσει,
 ποιός θα θρηνήσει και θα κλάψει, ποιός μαζί μου θα πονέσει,
 ποιός θα γίνει συμμετοχος στον τόσο μεγάλο μου πόνο;
 Ή μήπως θα τον μοιραστούν οι συγγενείς κι οι φίλοι
 και συμπαθείς, ομοιοπαθείς, θα γίνουν εκείνες που χήρεψαν
 πριν από μένα

- 120 καὶ τὸ πικρὸν ποτήριον πιῶσαι τῆς χηρείας,
 ὅπερ ἐκέρασε κάμοι τὸ πένθος τοῦ θανάτου
 τοῦ νῦν ἐν τούτῳ τῷ χοῖ κρυβέντος Ἀντιόχου;
 Τῶν ἄλλων δε φροντίδων μου, τῶν περιστατημάτων,
 τῶν μεριμνῶν, τῶν σπουδασμῶν, τῶν πειρασμῶν τοῦ βίου,
 125 τίς ὅλως συμμετάσχοι μοι καὶ τίς συγκοινωνήσει,
 καὶ τίς συμμεταλήψοιτο τῶν ἐπὶ τούτοις μόχθων,
 καὶ τίς τὴν χεῖρα συνεργὸν τῇ χήρᾳ μοι παρέξει;
 Τίς ἄρα συγκροτήσει μοι, τίς ἀρωγὴν μοι δώσει,
 τίς ἀνοικοδομήσει με τὴν καταλελυμένην,
 130 καὶ τίς μοι τὴν κατάλυσιν καὶ πάλιν ἀνορθώσει;
 Πάντως οὐδεὶς μετὰ Θεὸν ὁ συστησόμενός με,
 εἰ μὴ τὸ φιλοσυμπαθὲς τῆς πλουτοδοτίδος μου,
 εἰ μὴ τὸ σέβας τὸ κλεινὸν καὶ περιμάχητόν μου,
 τὸ καύχημά μου τὸ λαμπρόν, τὸ πάντιμόν μου κλέος,
 135 τὸ στήριγμά μου τὸ στερρόν, τὸ βάθρον, ἢ κρηπίς μου·
 εἰ μὴ γὰρ αὕτη γένοιτο καὶ στέγη τε καὶ σκέπη
 καὶ πύργος καὶ περίβολος καὶ σώτεια μέγιστη,
 ἑτοίμη πάντως ἔγωγε πρὸς καταδύσεις ἄδου.
 Ἀλλὰ γὰρ ὦ τῆς συμφορᾶς καὶ τῆς φορᾶς τοῦ βίου
 140 καὶ τῆς ἀστάτου τοῦ τροχοῦ συχνῆς κυκλοφορίας!
 Ὡ μοι κλεινὲ συγκοινωνέ, φεῦ μοι στερεῆ προστάτα!
 Ἐγὼ μὲν ἤλπιζον ἰδεῖν καὶ κατασπάσασθαί σε
 f. 75v [ὀ]ψὲ ποτὲ δεξάμενον καταστολὴν ἐκ στόλου,

121 τὸ πένθος τοῦ θανάτου: cf. Joann. Chrys., *De iis qui in jej. contin. viv.* PG 64, 6, 50-1 134 καύχημα λαμπρόν: cf. Cyrill. Alex., *Com. in Is. proph.* PG 70, 1376B 14 138 καταδύσεις ἄδου: cf. Epiph., *Hom. in div. corp. sepult.* PG 43, 456D 5-6; Theod. Stud., *Magn. catech.* 79, 553, 6 Papadopoulos-Kerameus 139 τῆς φορᾶς τοῦ βίου cf. Joann. Chrys., *Quod mari sim. sit haec vita* PG 64, 21, 38 συμφορᾶς τοῦ βίου: cf. Greg. Nyss., *De mort. non esse dol.* 9,28,5; *De virg.* 14,3,11-12 Heil

128 ἀρωγὴν : ἀρρωγὴν cod. 129 ἀνοικοδομήσει : ἀν, οἰκοδομήσει cod.

120 και ήπιαν το πικρό ποτήρι της χηρείας,
 το οποίο ανέμειξε και για μένα το πένθος του θανάτου
 του Αντιόχου, που τώρα θάφτηκε μέσα σ' αυτό το χώμα;
 Στα άλλα όμως βάσανά μου, στις συμφορές,
 στις σκοτούρες, στις φροντίδες, στις δοκιμασίες του βίου
 125 ποιός θα συμμετάσχει και ποιός μαζί μου θα τα μοιραστεί,
 ποιός θα με συντρέξει στα βάσανα που όλα τούτα προκαλούν,
 και ποιός θα δώσει χείρα βοηθείας σε μένα τη χήρα;
 Ποιός άραγε θα με στηρίξει, ποιός θα μου προσφέρει βοήθεια,
 ποιός θα επαναφέρει εμένα την καταβεβλημένη,
 130 και ποιός θα με αποκαταστήσει ξανά μετά την κατάρρευση;
 Πάντως κανείς μετά τον Θεό δε θα με ανορθώσει,
 παρά μόνο το αίσθημα συμπόνιας της μεγαλόδωρής μου,
 παρά μόνο το ένδοξο και αξιοζήλευτο σέβας,
 το λαμπρό μου καύχημα, η δόξα μου, που χαίρει τιμής απ' όλους,
 135 το σταθερό μου στήριγμα, θεμέλιο και βάση.
 Γιατί αν αυτή δε γίνει στέγη και σκέπη,
 πύργος, περίβολος και μέγιστος σωτήρας μου,
 εγώ το δίχως άλλο είμαι έτοιμη στον άδη να κατέβω.
 Αλλά, ω της συμφοράς και της τροχιάς του βίου
 140 και της άστατης ακατάπαυστης κίνησης του τροχού!
 Ω ένδοξέ μου συγκοινωνέ, αλίμονο σε μένα μεγάλε μου προστάτη!
 Εγώ είχα την ελπίδα να σε δω και να σε καταφιλήσω,
 όταν κάποτε μετά από πολύ καιρό θα γύριζες με το στόλο,

- σὺ δὲ τὸν στόλον ἐκλιπὼν ἐγένου λειποτάκτης,
 145 [σὺ δὲ] σταλαίς ἐν μνήματι τῇ ψάμμῳ κατεχώσθης.
 Φεῦ μοι τῶν σπαραττόντων με ῥιζόθεν θεαμάτων!
 Εἶδον ἀντὶ τῶν ἵππων σου θήκην φρικτὴν λειψάνου,
 ἀντὶ δὲ τῶν δοράτων σου τῶν προπορευομένων
 δόρου προφθάσαν καὶ πηχθὲν ἐν μέσοις μου τοῖς σπλάγχνοις,
 150 ἀντ' ἀσπασμοῦ περισπασμούς, ἀντὶ δὲ κρότου θρήνους,
 ἀντὶ τῆς ὑπαντήσεως τῆς ἐκ τοῦ ταξειδίου
 ἐπὶ τὸ σὸν ἐξόδιον ἀπάντησιν ἀθλίαν,
 ἀντὶ τῆς ἀναπαύσεως τῆς ἐκ τοῦ στρατοπέδου
 ταύτης τῆς ἐκστρατείας σου κατάπαυσιν ἐσχάτην.
 155 Καὶ κλίνη μοι τὸ δάπεδον, καὶ θρόνος νῦν ἢ θρήνους,
 πόσις θερμὴ τὸ δάκρυον, οἱ στεναγμοὶ μου βρῶμα,
 καλύπτρα δὲ τὸ τρίχινον τῆς κεφαλῆς μου φάρος,
 καὶ δυσειδὲς ἱμάτιον μέλας χιτῶν τοῦ πένθους.
 Νῦν μοι πλοκάμων ἐκκοπή, τὸ σχῆμα τῶν δουλίδων,
 160 νῦν μοι κλοιὸς κατὰ δειρὴν ἐκλύων τὴν ἰσχύν μου.
 Βαβαὶ τοῦ συναντήματος, βαβαὶ τῆς ἐπηρείας,
 βαβαὶ τοῦ συμφορήματος τῶν τόσων βαρημάτων,
 βαβαὶ τῆς ῥύμης τοῦ τροχοῦ, βαβαὶ τῆς παλιρροίας!
 Ἀπώλεσά μου τὴν ζωὴν, ὤλεσα τὰς ἐλπίδας,
 165 ἀπεβαλόμην τὸν θριγκὸν καὶ τὸν φραγμὸν ὃν εἶχον,
 ἐστέρημαι τοῦ τείχους μου τοῦ κύκλω με τηροῦντος.
 Ὁ πᾶν ἀπείργων πύργος μου μηχανήμα καὶ βέλος
 καὶ πᾶσαν ἄλλην προσβολὴν ἐκ βάθρων κατεβλήθη,

145 τῇ ψάμμῳ κατεχώσθης: cf. Sophr., *Nar. mirac. ss. Cyr. et Joann.* 66,46 Fernández Marcos 149 μέσοις τοῖς σπλάγχνοις: cf. Theod. Prodr., *Rhod. et Dos.* 2,480 Marcovich 155 κλίνη τὸ δάπεδον: cf. Nic. Chon., *Hist.* 302, 24 van Dieten

143 [.]ψὲ legi nequit cod. : supplevi 145 σὺ δὲ supplevi : legi nequit cod. 160 κλοιὸς : κλοιοὶ cod. 163 παλιρροίας : παλλιροίας cod.

145 εσύ όμως άφησες το στόλο και λιποτάχτησες,
 μέσα στο μνήμα ζάρωσες και θάφτηκες στην άμμο.
 Αλίμονο στο θέαμα που μου κομμάτιασε τα σπλάχνα!
 Είδα αντί για το ιππικό σου, φρικτό φέρετρο λειψάνου,
 αντί να προπορεύονται τα δόρατά σου,
 ένα δόρυ πρόφτασε και μου καρφώθηκε κατάστηθα·
 150 αντί για τον ασπασμό ταραχή, αντί για επευφημίες μοιρολόγια,
 αντί για την προϋπάντηση από το ταξίδι
 ελεεινή συνάντηση στο στερνό κατευοδίό σου,
 αντί για την ξεκούραση από το στρατόπεδο
 οριστική λήξη αυτής της εκστρατείας σου.
 155 Και τώρα κρεβάτι μου είναι η γη, κάθισμα το υποπόδιο,
 ποτό καυτό τα δάκρυα, οι στεναγμοί τροφή μου,
 σκέπασμα το τρίχινο κάλυμμα του κεφαλιού μου
 και πανωφόρι ελεεινό το μαύρο φόρεμα του πένθους.
 Τώρα για μένα είναι το κόψιμο των μαλλιών, το ντύσιμο των δούλων,
 160 τώρα ο κλοιός που γύρω απ' το λαιμό παραλύει τη δύναμή μου.
 Αλί μου, τι εφιάλτης, τι λυπηρή κατάσταση,
 αλίμονο, τι συσώρευση πολλών δυστυχημάτων,
 αλί μου, τι γύρισμα του τροχού, τι παλινδρομήσεις!
 Έχασα τη ζωή μου, φτερούγισαν οι ελπίδες,
 165 έχασα τον περίβολο και το φράχτη που είχα,
 στερήθηκα το τείχος μου, που με φρουρούσε γύρω-γύρω.
 Ο πύργος που απωθούσε κάθε πολιορκητική μηχανή, κάθε βέλος
 και κάθε άλλη επίθεση σωριάστηκε συθέμελα

- ἤδη τῆ γῆ συγκέχωσται, τῆ θήκη συνεκλείσθη.
- 170 Ἐπεσε δρυς ὑψίκομος, ἡ πίτυς πῶς ἂν σταίη;
Ἐσείσθη βάθρον ἀρραγές, πῶς ἐρεισθείη στέγη;
Σέσηπτο ρίζα στεγανή, πῶς ἀύξηθείη κλάδος;
Ὁ κυβερνήτης ὤλετο, πῶς ἂν σωθῆ τὸ σκάφος;
Ἐρρήχθη τρόπις τῆς νηός, τίς τρόπος σωτηρίας;
- 175 Πῶς οὐ περιτραπήσεται τὸ πλοῖον ἐν χειμῶνι,
πῶς οὐ ῥαγῆ καὶ βυθισθῆ καὶ παρακινδυνεύσει;
Οἴχεται πέτρα καὶ πηγῆ καὶ κορυφή καὶ δένδρον·
εἰληθεροῦμαι καὶ διψῶ, κλονοῦμαι, καταπίπτω.
Οἴχεται πλοῦτος καὶ τρυφή, πένομαι καὶ στενοῦμαι·
- 180 ἀπέπτῃ δόξα καὶ τιμῆ, κρύπτομαι, παρορῶμαι.
Ὑπὸ τὸν χοῦν ὁ λύχνος μου, μελαίνομαι, ζοφοῦμαι·
ὑπὸ τὴν γῆν ὁ κίων μου, σπαράττομαι, συνθλῶμαι.
Σεισμός τὸ βάθρον ἔρρηξεν, ἡ στέγη συνεπτώθη,
καὶ καταιγίδος στεναγμοῦ καὶ νιφετοῦ δακρύων
- 185 καὶ κεραυνοῦ τῶν πειρασμῶν ἔσω τὸ πᾶν ἐπλήσθη,
σπλάγχνα, καρδία καὶ ψυχῆ, σύμπαν τὸ πλήρωμά μου».
- Τοιαῦτα τὰ θρηνώδη σου τῶν ὀδυρμάτων πλήκτρα,
τοσαῦτα τὰ περιπαθῆ τῶν στεναγμῶν σου βάρη.
Ἄλλ' οὐ δὲ τούτων ἦττονα τὰ τετραγωδημένα
- 190 καὶ θρηνηθέντα λιγυρῶς παρὰ τῆς σῆς ἐγγόνου

169 τῆ γῆ συγκέχωσται: cf. Ps.-Macar., *Serm.* 53, 1, 6, 8 Berthold 171 βάθρον ἀρραγές: cf. *Conc. Oec., Syn. Constant. et Hierosol. an.* 536 3, 39, 80 Schwartz 172 σέσηπτο ρίζα: cf. Ezech. 17,9; Joann. Chrys., *In Acta apost.* PG 60, 176, 40 ἀύξηθείη κλάδος: cf. Cyrill. Hier., *Cat. ad illum.* 5, 11, 14-15 Reischl-Rupp 174 τίς τρόπος σωτηρίας: cf. Basil. Caes., *Enarr. in proph. Is.* 10, 247, 23 Trevisan; Cyrill. Alex., *Comm. in xii proph. min.* 1, 496, 8-9; *Comm. in Joann.* 1,223; 15-16, Pusey 175 περιτραπήσεται τὸ πλοῖον: cf. Joann. Chrys., *De consub.* PG 48, 757, 36 175-6 πλοῖον ἐν χειμῶνι ῥαγῆ cf. Dem. Cydon., *Epist.* 282,29 Loenertz 179 οἴχεται πλοῦτος: cf. Greg. Nyss., *De deit. adv. Evagr.* 9, 334, 20-21 Gebhardt 184 καταιγίδος στεναγμοῦ: cf. Greg. Antioch., *Epit.* 1, 57,34 Sideras 186 σύμπαν τὸ πλήρωμα: cf. Cyril. Alex., *Comm. in Joan.* 2, 53, 3-4; 2, 388, 10-11 Pusey; Phot., *Biblioth.* 182, 127a 41 Henry; Nic. Chon., *Orat.* 5, 46, 53 van Dieten

184 νιφετοῦ : νειφετοῦ cod.

και θάφτηκε κιόλας στη γη, σφαλίστηκε στο μνήμα οριστικά.
 170 Έπεσε η ψηλή, φουντωτή βελανιδιά, πώς να σταθεί το πεύκο;
 Σείστηκαν τα ακλόνητα θεμέλια, πώς να στηριχτεί η στέγη;
 Σάπισε η ρίζα η δυνατή, πώς να μεγαλώσει το κλαδί;
 Ο κυβερνήτης χάθηκε, πώς να σωθεί το σκάφος;
 Έσπασε η καρίνα του πλοίου, ποιός τρόπος υπάρχει σωτηρίας;
 175 Πώς να μην ανατραπεί το σκάφος στην καταιγίδα,
 πώς να μη σπάσει και να βουλιάξει, πώς να μη διατρήξει κίνδυνο;
 Έφυγε η πέτρα, η πηγή, η κορυφή, το δένδρο·
 με καίει ο ήλιος και διψώ, ταράζομαι, αργοσβήνω.
 Έφυγε ο πλούτος κι η τρυφή, είμαι ενδεής, πτωχεύω,
 180 πέταξε η δόξα κι η τιμή, κρύβομαι, καταφρονούμαι.
 Κάτω απ' το χώμα ο λύχνος μου, μαυρίζω, σκοτεινιάζω·
 κάτω απ' τη γη ο στύλος μου, συντρίβομαι και λιώνω.
 Σεισμός γκρέμισε τα θεμέλια, κατέρρευσε κι η στέγη·
 με θύελλα αναστεναγμών, με νιφάδες από δάκρυα,
 185 με κεραυνούς από δοκιμασίες όλα μέσα γεμίσαν,
 τα σπλάχνα, η καρδιά μου κι η ψυχή, όλα τα εσώψυχά μου».

Τέτοια είναι τα θρηνητικά χτυπήματα των οδυρμών σου,
 τόσα πολλά τα επαχθή βάρη των στεναγμών σου.
 Αλλά δεν είναι λιγότερο σημαντικά απ' αυτά που διεκτραγώδησε
 190 και μοιρολόγησε γοερά η κόρη σου,

- οὐδ' ἄπερ ἔδρασεν αὐτὴ σφοδρῶς παθαινομένη,
οὐδ' ἄ πεπόνθει ταῖς χερσὶ δεινῶς μαστιζομένη.
Ἐκειτο λύχνος τηλαυγῆς ὑπέκκαυμα μὴ φέρων
τὸ καῦμα γὰρ τῆς συμφορᾶς ἠνάλωσεν ἐκεῖνο
195 τὸ φυσικὸν ἐξάναμμα, τὸ φαῖνον ἐν ταῖς γνάθοις.
Κρατῆρα λύπης πέπωκε καὶ μέθη κατεσχέθη,
σκύφον χανδὸν ἐρρόφησε πικρῶν συγκερασμάτων,
ὑπερχειλὲς δριμύτητος ἐξεπεπώκει κόνδου,
ἐν ᾧ ποικίλος κυκεῶν κακῶν συνεκεράσθη·
200 ἔρρηξε πέπλου θύρετρον, ἐγύμνωσε τὸ στέρον,
ἀπέκειρε καὶ πλόκαμον, κατέξεσε τὰς γνάθους,
τοὺς ὀφθαλμοὺς ὥσπερ πηγῆς μαστὸν ἐγκυμονοῦντα
θερμῶν λιβάδων ἔπλησε καὶ κρουνηδὸν ἀπέρρει.
Ἐστύγνασε καὶ φαιδρωπὸς κοσμολαμπῆς φωσφόρος
205 τοὺς κενουμένους καθορῶν μαργάρους τῶν δακρῶν·
ἐστέναξε καὶ θάλαμος ἀνταπηχῶν ὀξέως
πρὸς τὰς θρηνώδεις οἰμωγὰς καὶ τὰς κραυγὰς ἐκείνας
καὶ τοὺς ἐκ βάθους σπαραγμοὺς τοὺς ἐκ τῶν στεναγμάτων,
οὐς ἐσπαράττετο συχνῶς ἢ ῥοδαυγῆς σου βλάστη,
210 ἢ φαιδροτάτη χελιδῶν τῆς χάριτος τῆς ὥρας,
τοῦ Πολυκλείτου τὸ σαφὲς τῆς συμμετρίας δεῖγμα.
Ἦ πῶς ὑπήνεγκε τὸ πῦρ καὶ τὸν καπνὸν τοῦ γνόφου;
Ἦ πῶς ἀντέσχε πρὸς μακρὸν πεπτρωμένον πένθος;

191 χερσὶ μαστιζομένη: cf. Sophr., *Narr. mirac. ss. Cyr. et Joann.* 67, 20-1 Fernández Marcos 192 δεινῶς μαστιζομένη: cf. Sym. Neotheol., *Hymn.* 30,382; 33,48 Kambylis 193 ἔκειτο λύχνος: cf. Cyrill. Alex., *Comm. in Luc. (in cat.)* PG 72, 709B 7-8 196 κρατῆρα λύπης: cf. Eust. Thess., *Epist.* 37,42 Κολοῦνου μέθη κατεσχέθη: cf. Joann. Chrys., *In Joann.* PG 59, 60, 19; Mich. Psell., *Hist. brev.* 101,52-53 Aerts; Eust. Thess., *Comm. ad Hom. Odys.* 1,347,33 Stallbaum 199 ποικίλος κυκεῶν: cf. Eust. Thess., *Comm. ad Hom. Iliad.* 3,274,6 van der Valk κυκεῶν κακῶν: cf. Anna Comn., *Alex.* 12,5,1,1-2; 14,4,4,7-8 Reinsch-Kambylis 202 ὥσπερ – ἐγκυμονοῦντα: cf. Joann. Chrys., *Expos. in Ps.* PG 55, 123, 39-40; *Cat. in epist. ad Hebr.* 491,31Cramer 204 κοσμολαμπῆς φωσφόρος: cf. Theod. Prodr., *Carm. hist.* 12,5 Hörandner 205 μαργάρους τῶν δακρῶν: cf. Greg. Antioch., *Epit.* 5,156,5 Sideras 207 οἰμωγὰς καὶ κραυγὰς: cf. Joann. Chrys., *Expos. in Ps.* PG 55, 59,16

192 πεπόνθει: πεπόνθοι cod. 193 τηλαυγῆς : τηλαυγῆς cod. 196 πέπωκε : πέπτωκε cod. 198 ἐξεπεπώκει : ἐξεπεπώκει cod. 199 ποικίλος : ποικίλος cod.

ούτε από τα όσα έκανε εκείνη βίαια πληγωμένη,
 ούτε όσα υπέφερε ενώ χτυπιόταν δυνατά με τα χέρια της.
 Έμεινε φωτεινό λυχνάρι, που δεν έχει προσάναμμα·
 γιατί η φλόγα της συμφοράς κατανάλωσε
 195 εκείνο το φυσικό άναμμα που φέγγει στα μάγουλα.
 Ήπιε ένα ποτήρι δυστυχία και καταλήφθηκε από μέθη,
 λαίμαργα ρούφηξε στο ποτήρι ένα μείγμα από πολλές πίκρες,
 κατάπιε ολόκληρο ποτήρι ξέχειλο από φαρμάκι,
 στο οποίο αναμείχθηκε ποτό από κάθε είδους συμφορά·
 200 έσκισε το άνοιγμα του πέπλου, ξεγύμνωσε το στέρονο,
 έκοψε και τα μαλλιά, έγδαρε τα μάγουλα,
 τα μάτια της γέμισε με καυτούς χείμαρρους δακρύων
 κι έκανε να τρέχουν σαν ποτάμι, σαν το μαστό
 μιας πηγής που εγκυμονεί.
 Ακόμη και ο πρόσχαρος ήλιος που χαρίζει τη λάμψη
 του στον κόσμο σκοτείνιασε
 205 βλέποντας να ρέουν τα μαργαριτάρια των δακρύων·
 στέναξε και ο κοιτώνας αντηχώντας διαπεραστικά
 από τους θρηνητικούς ολοφυρμούς και τις κραυγές εκείνες,
 και τους σπαραγμούς βαθειά από τα βογγητά της,
 που ολοένα σπάραζαν το ροδαλό βλαστάρι σου,
 210 το πρόσχαρο χελιδόνι της αξιέραστης εποχής,
 η καθαρότητα του Πολυκλείτου, το υπόδειγμα της συμμετρίας.
 Ω πώς υπέφερε τη φωτιά και τον καπνό του σκότους;
 Πώς άντεξε σε τόσο διαρκές και φλογισμένο πένθος;

- Καθύγραινε τὸ δάπεδον τὸ δάκρυ πλημμυροῦσα,
 215 κατέξαινε τὸ πρόσωπον τῷ πάθει τρυχομένη,
 τὰς μήνιγγας ἐσπάραττεν, ἐρρήγνυ τὸν χιτῶνα,
 θριξ κορυφῆς ἐτίλλετο καὶ κρας ἐπαταγεῖτο
 ἀρασσομένη τῇ πλακί κατ' ἀναισθήτους λίθους.
 Καὶ τὸ δεινὸν ὀγκούμενον δεινῶς ἐκορυφοῦτο·
 220 οὐκ ἦν δακρῶν ἐποχή, παράκλησις οὐδόλως,
 οὐκ ἦν τῶν θρήνων παρακμή· τὸ φλέγον γὰρ ἐσφρίγα,
 οἰδαίνετο τὸ νόσημα, τὸ πάθος ἐξωγοῦτο
 καὶ τὸ κακὸν ηὔξανετο καὶ τὸ λυποῦν ἐνίκα.
 Ἄνεκαλεῖτο γοερῶς φιλόστοργον πατέρα,
 225 οὐκ εἶχε πρὸς Ἀντίοχον ἀντέχειν ἢ θυγάτηρ
 ὑδέρου νόσῳ θάνατον οἰκτρὸν ὑπενεγκόντα.
 Ἀλλὰ γὰρ ὦ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας,
 καὶ τῶν σοφῶν σου κρίσεων, Οἰκτίρμον, κἄν μαστίζη
 καὶ τῆς οἰκονομίας σου κἄν πλήττη τὸ συμφέρον.
 230 Βαβαὶ καὶ τῶν κριμάτων σου τῆς ἀκαταληψίας.
 Σὺ καὶ πηλὸν ἐψύχωσας εἰς τοῦτον ἐμφυσήσας
 καὶ ταῖς ψυχαῖς ἐνέθηκας προγνωστικὰς δυνάμεις,
 f. 76^r [ποιοῦμενος καὶ] τὸν Δαυὶδ πανσόφως ἀποροῦντα
 καὶ πρὸς τὸν προβλεπόμενον τοιαῦτα ψαλ[μωδοῦντα].

214 τὸ δάκρυ πλημμυροῦσα: cf. Greg. Antioch., *Epit.* 1,56,5-6 Sideras 215 κατέξαινε τὸ πρόσωπον: cf. Bas. Caes., *Hom. dic. temp. fam. et sicc.* PG 31,317C 1-2 τῷ πάθει τρυχομένη cf. Euseb., *Vita Const.* 155,2,6-7 Winkelmann 216 ἐρρήγνυ τὸν χιτῶνα: cf. Joann. Chrys., *In Her. et inf.* PG 61,702,13; Bas. Caes., *Hom. de grat. act.* PG 31,229C 14; *Serm. de mor. a Sym. Met. coll.* PG 32,1281C 1 217 θριξ κορυφῆς ἐτίλλετο: cf. Esdr. 2,9,3 218 ἀρασσομένη λίθους: cf. Procop., *De aed.* 1,6,11,2-3 Hauray-Wirth 219 τὸ δεινὸν ἐκορυφοῦτο: cf. Mich. Psell., *Epit. encom. in patr. Mich. Cerull.* 364,27 Sathas 220 δακρῶν ἐποχή: cf. Eust. Thess., *Comm. ad Hom. Iliad.* 4,964,23 van der Valk 222 τὸ πάθος ἐξωγοῦτο: cf. Mich. Psell., *Poem.* 9,891 Westerink 223 τὸ κακὸν ηὔξανετο: cf. Joann. Chrys., *Quod nemo laed. nisi a se ipso* 1,43-44 Malingrey 226 θάνατον ὑπενεγκόντα: cf. Phot., *Epist. et Amph.* 1,446-7 Laourdas-Westerink 231 cf. Greg. Antioch., *Epist. 2 ad Eust. Thess.* 303-4 Darrouzès πηλὸν ἐψύχωσας: cf. Cyrill. Hier., *Cat. ad illum.* 12,30,8 Reischl-Rupp; Bas. Seleuc., *Serm. xli* PG 85, 429-41 232 ταῖς ψυχαῖς ἐνέθηκας δυνάμεις: cf. Theod., *De prov. orat. dec.* PG 83, 729D 7-8

217 ἐπαταγεῖτο : ἐπατταγεῖτο cod. 233 [ποιοῦμενος καὶ] eras.: e.g. supplevi 234 ψαλ[μωδοῦντα] supplevi: legi nequit cod.

- 215 Μούσκευε το πάτωμα, καθώς πλημμύριζαν τα δάκρυά της,
 έγδερνε το πρόσωπο καθώς βασανιζόταν από τον πόνο,
 χτυπούσε το κεφάλι της, ξέσχιζε το φόρεμά της,
 μαδούσε τα μαλλιά του κεφαλιού, το οποίο με πάταγο
 το χτυπούσε στο δάπεδο όπως τα άψυχα λιθάρια.
 Και το κακό επιδειωνόταν παίρνοντας τρομακτικές διαστάσεις·
- 220 δεν υπήρχε συγκρατημός στα δάκρυα, παρηγοριά καθόλου,
 δεν υπήρχε ελάττωση των θρήνων· γιατί ο πυρετός ανέβαινε,
 το νόσημα διογκωνόταν, ο πόνος χειροτέρευε
 κι η δυστυχία μεγάλωνε, η λύπη επικρατούσε.
 Φώναζε γοερά το στοργικό πατέρα της,
- 225 η κόρη δεν μπορούσε να αντέξει που ο Αντίοχος υπέστη
 ελεεινό θάνατο από την ασθένεια της υδρωπικίας.
 Όμως, τι ανοχή και τι μακροθυμία δείχνεις, Οικτίρμον,
 ακόμα και αν πλήττονται οι σοφές σου κρίσεις,
 ακόμα κι αν διακυβεύεται η χρησιμότητα της σωστής σου διακυβέρνησης.
- 230 Τι ακατανόητες που είναι οι αποφάσεις σου.
 Εσύ έδωσες ψυχή στον πηλό, εμφυσώντας σ' αυτόν
 και προίκισες τις ψυχές με την ικανότητα της προαίσθησης,
 κάνοντας και τον Δαβίδ πολύ σοφά να απορεί
 και να ψάλλει τέτοιου είδους ύμνο σ' εκείνον που ο ίδιος προέβλεπε
 την έλευσή του:

- 235 «[ἡ γνῶσις] τῆς σοφίας σου σαφῶς ἐθαυμαστώθη
ἐκ τῆς ἐμῆς κατασκευῆς τῆς μεμελετημένης»,
[ἐν οἷς τὸ συ]μβουλευτικὸν ἐμφαίνεται τοῦ λόγου.
Ὅντως ἐμφύσημα ψυχῆς καὶ πανσθενοῦς ἰσχύος
[καὶ γ]νῶσ[ιν] ἐνεφύτευσας, ὡς μὴ γινώσκη μόνον
240 ἀλλὰ καὶ τὸ κρυπτόμενον πολλάκις προγινώσκειν
[καὶ] πρὸ τῆς ἀποβάσεως τὸ μέλλον προμηνύειν
καὶ μᾶλλον ὅταν μέλλη τι μηδ' ἐλπισθὲν συμβῆναι,
[ὦ]σπερ καὶ σοὶ συμβέβηκε, πρὶν ἐπιστῆ τὸ μέλλον.
Δεινοπαθοῦσα γὰρ τὸ πρὶν καὶ προβαρυνομένη
245 καὶ δυσφοροῦσα προὔλεγε τὸ συμβησόμενόν σοι
καὶ πρόμαντις τοῦ μέλλοντος συμβάματος ἐγένου
καὶ σύμβολον τοῦ πάθους σου ποιεῖς παθαινομένη
τῆς κεφαλῆς σου ῥίψασα τὸν κόσμον παραλόγως
καθ' ἣν ἡμέραν ἔμελλεν ἐκεῖνος ἐκδημῆσαι
250 ὁ κοινωνὸς τοῦ βίου σοι καὶ τῶν περὶ τὸν βίον.
Φιλεῖ καὶ τὸ δαιμόνιον προλέγειν ἔστιν ὅτε
νύκτωρ ἀνθρώποις ῥέγχουσι τὰ μετ' ὀλίγον πάθη,
ὡσάν τις ἐγνωμάτευσε τῶν θύραθεν ῥητόρων,
οὐχ' ὅπως ἂν ἐκφύγωσιν αὐτοὶ τὰ πεπωμένα,
255 ἀλλ' ἵνα μᾶλλον πάθωσιν ἐκεῖνα προμαθόντες.
Τὰ μὲν ὑμῶν τῶν ἀτυχῶν τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα.
Ἦ τῆς κλεινῆς τῶν Φορβηνῶν ἀναδενδρὰς ἀμπέλου
καὶ κληματὶς καὶ βλάστησις καὶ σταφυλὴ γλυκεῖα,
ἦν σεβαστὸς Κωνσταντῖος πανευτυχῶς κληροῦται
260 ἀνὴρ ἐκ γένους Κομνηνῶν, υἱὸς Ἰσαακίου
ἅμα καὶ γένει σεβαστοῦ καὶ λόγῳ σεπτοτέρου.

235-6 cf. Ps. 138,6 240 τὸ κρυπτόμενον προγινώσκειν: cf. Evagr., *Pract.* 47,7 Guillaumont 251-3 fontem non inveni

235 ἡ γνῶσις supplevi : legi nequit cod. 237 [ἐν οἷς τὸ συ]μβουλευτικὸν supplevi : legi nequit cod. 239 [καὶ γ]νῶσ[ιν] supplevi : legi nequit cod. 241 [καὶ] supplevi : legi nequit cod. 243 [ὦ]σπερ scripsi : legi nequit cod.

- 235 «η γνώση της σοφίας σου έγινε αξιοθαύμαστη
από την επιμελώς δημιουργημένη ύπαρξή μου»,
λόγια από τα οποία γίνεται φανερό η παραινετική δύναμη της λογικής.
Πράγματι εμφύσημα ψυχής και παντοδύναμης ισχύος
εμφύτευσε και γνώση, ώστε όχι μόνο να γνωρίζει
- 240 αλλά και να προβλέπει συχνά το κρυφό νόημα
και να προαναγγέλλει τα μελλούμενα πριν από την εκπλήρωσή τους,
και πολύ περισσότερο όταν πρόκειται να συμβεί κάτι απροσδόκητο,
όπως συνέβη και σε σένα προτού να συμβεί αυτό που επρόκειτο να γίνει.
Γιατί υπέφερες από πριν και ήσουν στενοχωρημένη
- 245 και με παράπονο προέλεγες εκείνο που επρόκειτο να σου συμβεί
και έγινες μάντης του επερχόμενου γεγονότος,
και υποφέροντας κάνεις γνώρισμα της θλίψης σου
πετώντας τα στολίδια απ' το κεφάλι σου ενάντια σε κάθε λογική,
τη μέρα που επρόκειτο εκείνος να πεθάνει
- 250 ο σύντροφος του βίου σου και όλων των σχετικών με τη ζωή.
Συμβαίνει κάποτε και ο διάβολος να προλέγει
τη νύχτα στους ανθρώπους καθώς κοιμούνται τις επικείμενες συμφορές,
όπως είπε κάποιος αρχαίος ρήτορας,
όχι για να αποφύγουν το πεπρωμένο,
- 255 αλλά για να υποφέρουν περισσότερο γνωρίζοντάς τα από πριν.
Τέτοια λοιπόν και τόσα πολλά είναι αυτά που βρήκαν εσάς τις άτυχες.
Ω κλήμα του Ξακουστού αμπελώνα των Φορβηνών,
κλωνάρι, βλαστάρι και γλυκό σταφύλι
που ο σεβαστός Κωνσταντός απέκτησε πανευτυχώς,
- 260 άνδρας από το γένος των Κομνηνών, γιος του Ισαάκιου
σεβαστός στη γενιά, κι ακόμα πιο σεβαστός στο αξίωμα.

Ἐγὼ δε τίνας εἶποιμι τοὺς λόγους πρὸς ἐκεῖνον,
 ὄν με γνωρίσαι μέλλοντα κεκώλυκεν ἡ Τύχη;
 Ἦ που σαφές, Ἀντίοχε, καὶ τοῦτό μοι τῆς Τύχης
 265 καὶ τῆς συχνῆς κακώσεως ἀρίδηλον σημεῖον.
 Ἐφантаζόμεν γὰρ τὸ πρὶν καὶ γὰρ ἐκαραδόκουν,
 κἂν παρὰ προσδοκίαν μοι τὰ τῆς ἐλπίδος πίπτῃ,
 ἐλθεῖν σοι πρὸς συνάντησιν, τελέσαι τὰ συνήθη
 καὶ λόγου μεταδοῦναι σοι καὶ λόγων ἀπολαῦσαι
 270 καὶ λόγοις ἐπαινέσαι σου τὰς ἐν τῷ στόλῳ πράξεις,
 τὸν στολισμὸν τῶν τριηρῶν, τὴν ἄκραν ἐμπειρίαν,
 τὴν ἐκ νοῦς ὀξύτητος εὐρετικὴν ἀνάγκην,
 τὴν στάσιν, τὴν παράταξιν καὶ τὰ τῆς ναυμαχίας
 ἢ κἂν θανόντι συντυχεῖν καὶ δάκρυ σοι σταλάξαι,
 275 λόγους τε λέξαι πενθικοὺς, οἰκτροὺς, ἐπικηδείους
 καὶ Τύχην ἐπαράσασθαι πικράνασάν με τόσον,
 ὡς ἄνδρα τόσον ἐντιμον περιβλεπτον ἐν γένει
 καὶ πρῶτον εἶδος ἔχοντα μετὰ τῆς ἐνεργείας
 πανεντρεχῆ, δραστήριον καὶ τετραγωνισμένον
 280 καὶ χρώμενον τοῖς πράγμασιν ἀμφοτεροδεξίως
 πρὶν κοινωνῆσαι ξυντυχεῖν ἰδεῖν ἀποβαλέσθαι,
 ὄν ἂν τις αὐτενέργειαν ὠνόμασε πρεπόντως,
 ὡς ἰκανὸν πορίζεσθαι πόρον ἐν τοῖς ἀπόροις
 καὶ παρὰ πέτραις ἔλαιον εὐρίσκειν, τὸ τοῦ λόγου.
 285 Νῦν δ' ἀλλὰ φεῦ ὁ μάταιος ἐψεύσθη τῆς ἐλπίδος.
 Ὡ μοι κλεινὸν ἐπώνυμον, ἐξ Ἀντιόχων ὄρηξ,
 πολλῶ τῷ μέτρῳ παρελθὼν τὴν Ἀντιόχων ῥίζαν

265 συχνῆς κακώσεως cf. Mich. III patr., *Or. adit.* 449 Browning ἀρίδηλον σημεῖον cf. Eust. Thess., *Comm. ad Hom. Odys.* 1,323,13 Stallbaum 271 ἄκραν ἐμπειρίαν: cf. Dio Chrys., *Orat.* 36,42,4 von Arnim 276 τύχην ἐπαράσασθαι: cf. Theod. Prodr., *Rhod. et Dos.* 4,180 Marcovich 284 fontem non inveni

Εγώ όμως τι είδους λόγια να του απευθύνω,
 που η Τύχη μ' εμπόδισε όταν επρόκειτο να τον γνωρίσω;
 Γιατί, Αντίοχε, είναι ξεκάθαρο ότι αυτό μου συνέβη εξαιτίας της Τύχης
 265 και είναι ολοφάνερο σημάδι της διαρκούς δυστυχίας.
 Γιατί από πριν σχεδίαζα και μάλιστα προσδοκούσα,
 παρόλο που χωρίς να το περιμένω χάθηκε η ελπίδα,
 να έρθω να σε συναντήσω και να κάνουμε τα καθιερωμένα
 και να σου απευθύνω το λόγο και να ευφρανθώ από το δικό σου
 270 και με λόγια να εκθειάσω τα κατορθώματά σου στο στόλο,
 τον εφοδιασμό των καραβιών, την κορυφαία εμπειρία σου,
 την ικανότητά σου να επινοείς λύσεις στις δύσκολες
 καταστάσεις με την ευφυΐα σου,
 το στήσιμο, την παράταξη κι όλα όσα αφορούν τη ναυμαχία,
 παρά να σε συναντήσω νεκρό και να χύσω δάκρυα για σένα,
 275 να πω λόγους πένθιμους, λυπηρούς επικήδειους,
 και να καταριέμαι την Τύχη που με πίκρανε τόσο
 που άνδρα τόσο έντιμο και ξακουστό για τη γενιά του,
 ο οποίος είχε ιδιαίτερο σχέδιο δράσης κι ενεργητικότητα,
 που ήταν αεικίνητος, δραστήριος, ολοκληρωμένος
 280 που χειριζόταν πολύ επιδέξια τις καταστάσεις,
 προτού ταιριάξει να συναντήσω, να τον δω να πεθαίνει,
 αυτόν που εύστοχα θα ονόμαζε κανείς αυτενέργεια,
 επειδή είχε την ικανότητα να βρίσκει λύσεις στα αδιέξοδα
 και από τα λιθάρια λάδι ν' ανακαλύπτει, καθώς λένε.
 285 Μα τώρα, αλίμονο σε μένα το δυστυχή, κάθε ελπίδα μου διαψεύστηκε.
 Ω λαμπρό μου όνομα, κλάδε των Αντιόχων,
 που ξεπέρασες κατά πολύ τη γενιά των Αντιόχων

ῥώμη, συνέσει καὶ φρενὶ καὶ τῷ περιδεξίῳ,
ὄν καὶ συγκρίνειν ἔπρεπεν ἠρώων καταλόγῳ.

- 290 Ὡ μοι Σατάν, ὦ μοι Τελχίν, ὦ μοι δυσδαίμων Τύχη!
Τί μοι τοσοῦτον ἔγκεισθε, τί τρέφετέ μοι μῆνιν,
τί μοι τὸ μῖσος αὖξετε, τί δ' ἐγκοτεῖτε σφόδρα
ὡς καθ' ἡμέραν μοι κιρνᾶν τὸ κόνδου τῆς πικρίας;
Ἐν μοι τὸ ψυχαγώγημα τῶν πόνων κατελείφθη,
295 ἢ πάντιμος, ἢ πάνσεμνος, ἢ σώφρων, ἢ κοσμία,
ἢ ταῖς εἰκόσι τῶν καλῶν καὶ χρωματιζομένη
καὶ ταῖς μορφαῖς τῶν ἀρετῶν χαρακτηριζομένη
καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις ἔνεκα καὶ ταύτης ὀδυνῶμαι.

- Ἄλλ' ὦ βελτίστη γυναικῶν, εἰκῶν τῆς σωφροσύνης,
300 τὸ πάντιμον ἐκτύπωμα τῶν γάμῳ δεδεμένων,
ὅπερ διδάσκει καθαρὰν μιγάδων κοινωνίαν,
οὐκ ἔχω παραστήσαι σοὶ τὴν ἐπὶ σοί μοι θλίψιν,
οὐ λόγῳ διαγράψαι σοὶ δεδύνημαι τὸ πάθος.
Ἐκτρύχει με τὸ τρύχον σε, λυπεῖ με τὸ λυποῦν σε,
305 κυκῶμαι κωκυούσης σου, στενοῦμαι στεναζούσης.
Ὦντως φορβὴ μοι, Φορβηνή, τῆς λύπης ἀπεφάνθης·
ἂν τὸν υἱὸν ἀνακαλῆς, κεντοῦμαι τῇ κραυγῇ σου,
ἂν τοῦ Στεφάνου σου μνησθῆς, τῇ λύπῃ συνθολοῦμαι.

289 ἠρώων καταλόγῳ: cf. *Ptochopr. carm.* 1,116 Eideneier 290 δυσδαίμων τύχη: cf. *Plat., Leg.* 905c4 291 τρέφετε μῆνιν: cf. *Anna Comn., Alex.* 10,5,10,17 Reinsch-Kambylis; *Niceph. Bryen., Hist.* 1,24,16 Gautier 293 τὸ κόνδου τῆς πικρίας: cf. *Theod. Prodr., Carm. hist.* 70,3 Hörandner; *Greg. Antioch., Epit.* 1,60,15-6 Sideras 294 τὸ ψυχαγώγημα τῶν πόνων: cf. *Theod., De prov. orat.* PG 83, 725A 12; *Phot., Epist. et Amph.* 249,8-9 Laourdas-Westerink 297 μορφαῖς τῶν ἀρετῶν: cf. *Sym. Styl. Jun., Serm. asc.* 4,53,29 van den Ven; *Max. Conf., Quaest. ad Thal.* 46,12 Laga-Steel 299 βελτίστη γυναικῶν: cf. *Theod. Prodr., Carm. hist.* 20,48 Hörandner εἰκῶν τῆς σωφροσύνης: cf. *Procl., Hom. de dogm. incar.* 37 Martin; *Cyrrill., Vita Cyr.* 223,18 Schwartz; *Clem. Alex., Paedag.* 3,8,41,4,9 Harl.-Marrou-Matray-Mondésert 301 καθαρὰν κοινωνίαν: cf. *Joann. Chrys., In illud: Vidi dom.* 6,3,44 Dumortier 302 παραστήσαι τὴν θλίψιν: cf. *Joann. Chrys., Expos. in Ps.* PG 55,378,49; *Theod. Stud., Epist.* 278,56-7 Fatouros 308 τῇ λύπῃ συνθολοῦμαι: cf. *Liban., Orat.* 18, 286, 3-4

296 καὶ χρωματιζομένη scripsi: κεχρωματιζομένη cod. 300 τῶν: τόν cod.

στη δύναμη, στη φρόνηση, στο νου και στην αξία,
που έπρεπε να συμπεριληφθείς στον κατάλογο με τους ήρωες.

290 Ω Σατανά, ω Τελχίνα κι ω μίζερή μου Τύχη!

Γιατί με εχθρεύεστε τόσο πολύ, γιατί τρέφετε τόση οργή εναντίον μου,
γιατί αυξάνετε το μίσος σας, γιατί με πολεμάτε υπέρμετρα
ώστε να μου δίνετε καθημερινά ένα πικρό ποτήρι;

Μια μοναχά παρηγοριά μου έμεινε στα βάσανά μου,

295 η πάντιμη, η πάνσεμνη, η συνετή, η κοσμία,

εκείνη που καλλωπίζεται με τις μορφές της ωραιότητας

και χαρακτηρίζεται από τα είδη της αρετής

και μαζί με τα άλλα θλίβομαι και για 'κείνην.

300 Αλλά, άριστη ανάμεσα σ' όλες τις γυναίκες, εικόνα της σωφροσύνης,
το έντιμο υπόδειγμα εκείνων που συνδέονται με γάμο,

το οποίο υποδεικνύει το αμόλυντο σμίξιμο του αντρώγυνου,

δεν μπορώ να σου περιγράψω τη θλίψη μου για σένα,

ούτε είμαι ικανός να σου παρουσιάσω με λόγια τον πόνο μου.

Με καταβάλλει αυτό που σε κατατρύχει, με θλίβει ό,τι σε στενοχωρεί,

305 ταράζομαι στη σύγχυσή σου, δυσφορώ καθώς αναστενάζεις.

Πράγματι, Φορβηνή, αποδείχτηκες τροφή για τη λύπη μου·

αν φωνάζεις το γιο σου, μαχαιρώνομαι στο άκουσμα της φωνής σου·

αν θυμηθείς τον Στέφανό σου, σκοτεινιάζω κι εγώ μαζί σου από τη λύπη.

- Οϊμώζω καὶ τὸν ὄζον σου· κάκεινος γὰρ οϊμώζει,
 310 ὅτι μὴ πέφθακεν ἰδεῖν θανόντα τὸν πατέρα,
 ὅτι μὴ καὶ παρίστατο πατρὶ ψυχορραγοῦντι
 καὶ λόγους ἔλεξε πικροὺς καὶ θρήνους ἐξοδίους
 ἐπὶ τῷ στήθει τοῦ πατρὸς ἐγκύπτων καὶ δακρῶν.
 Ἀλλὰ γὰρ ἔλαθον πεσῶν εἰς ἄλλην ὕλην θρήνου
 315 ἐπιμνησθεῖς τοῦ κλάδου σου, τοῦ παμπρεποῦς Στεφάνου,
 ὃν ἔστεψαν αἱ Χάριτες τῷ τῶν Ὠρῶν στεφάνῳ.
 Καὶ πάλιν ἄλλον ὄδυρμόν ὑφαίνειν με καὶ γόνον
 τοῦτο τὸ μέρος ἀπαιτεῖ τοῦ λόγου καὶ τοῦ πάθους,
 καὶ πάλιν ἀναβλύζουσαν νοῶ μου τὴν καρδίαν
 320 ὥσπερ πηγὴν τὸ δάκρυον καὶ ῥέουσιν εἰς κόρας,
 καθάπερ εἰς δεξαμενὰς εἴτε τινας προχόους.
 Κάκεινους γὰρ αἰσθάνομαι μονονουχὶ θρηνοῦντος
 καὶ «Τίς μοι, πάτερ, γένοιτο» σὺν οἰμωγῇ λαλοῦντος
 «τῶν ἀνηκόντων κηδεστῆς καὶ τῶν ὑπὲρ τιμῆς μου;
 325 Τίς χορηγὸς τῶν χρειωδῶν καὶ τῶν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν;
 Τίς μοι τῶν ἵππων φροντιστής, τίς παροχεὺς τῶν ὄπλων;
 Οὐκ ἀφροντίστως χρῆσομαι λοιπὸν ταῖς ἵππασίαις,
 οὐκ ἀμερίμνως ὡς τὸ πρὶν καὶ νῦν κυνηγετήσω.
 Ἀπώλεσά μου τὰς χρυσᾶς τῆς προκοπῆς ἡμέρας,
 330 ἐν αἷς ἀπεριμέριμνος ἐσκίρτων, ἠγαλλόμην.
 Ὡχέτο χάρις καὶ τροφή, σοῦ πάτερ οἰχομένου·
 ἐπικρατεῖ τὰ λυπηρὰ, θλίψις, φροντίς, ὀδύνη.
 Ἄπεστι πρῦτανις ἀβρός· φεῦ τίς μοι συγκροτήσει;
 Προστάτης πέπτωκεν ἀδρός· φεῦ τίς μοι παρασταίη;

316 τῷ τῶν Ὠρῶν στεφάνῳ: cf. Paus., *Graec. descr.* 2,17,4,4 Spiro 320 ὥσπερ πηγὴν τὸ δάκρυον: cf. Joann. Chrys., *De san. mart.* PG 50,648,42; Theod. Stud., *Epist.* 510,31 Fatouros; Mich. Psell., *Chron.* 5,40,14 Renauld 322 μονονουχὶ θρηνοῦντος: cf. Cyrill. Alex., *Epist. pasch. sive Hom. pasch.* PG 77, 921D,6-7 326 τῶν ἵππων φροντιστής: cf. Joann. Zonar., *Epit. hist.* 3,143,14; 1,256,14 Dindorf; Mich. Glyc., *Annal.* 547,1-2 Bekker; Const. Manass., *Brev. Chron.* 5167 Lampsidis 329 τῆς προκοπῆς ἡμέρας: cf. Ps.-Macar., *Serm.* 64,1,9,7 Berthold

310 Θρηνώ και για το βλαστάρι σου, γιατί κι εκείνο οδύρεται,
 επειδή δεν πρόφτασε να δει τον πατέρα του όταν πέθαινε,
 επειδή δεν βρισκότανε κοντά του την ώρα που ξεψυχούσε
 και είπε λόγια λυπητερά και μοιρολόγια του αποχωρισμού
 κλαίγοντας σκυμμένος πάνω στο στήθος του πατέρα.

315 Όμως ξεχάστηκα και καταπιάστηκα με άλλο αξιοθρήνητο θέμα
 καθώς θυμήθηκα το βλαστάρι σου τον Στέφανο, που είναι συνετός σε όλα,
 που τον στεφάνωσαν οι Χάριτες με το στεφάνι των Ωρών.

Αυτό το μέρος όμως του λόγου και του πόνου
 επιβάλλει να πλέξω ξανά άλλον οδυρμό και άλλο μοιρολόι:
 αισθάνομαι και πάλι την καρδιά μου ν' αναβλύζει
 320 τα δάκρυα και να ρέει από τα μάτια σαν το νερό της πηγής
 που τρέχει στις στέρνες και στις στάμνες.

Γιατί ακούω κι εκείνον να κλαίει μόνος του
 και να λέει με θρηνητικές κραυγές: «Ποιος, πατέρα μου, θα γίνει για μένα
 προστάτης της παρουσίας μου και της τιμής μου;

325 Ποιός θα γίνει προμηθευτής των αναγκαίων και όσων είναι
 πέρα από κάθε ανάγκη;

Ποιός θ' αναλάβει τ' άλογα να φροντίζει και ποιος τα όπλα
 θα προμηθεύει;

Στο εξής δεν θ' ασχοληθώ ξένοιαστα με την ιππασία,
 τώρα πια δε θα κυνηγήσω ποτέ αμέριμνα όπως πριν.

330 Έχασα τις λαμπρές ημέρες της προκοπής,
 τότε που ξένοιαστος χόρευα και χαιρόμουν.

Χάθηκε η ευφορία κι η χαρά, μόλις έφυγες εσύ πατέρα·
 κυριαρχούν τα λυπηρά, θλίψη, μέριμνα, πόνος.

Έφυγε ο σωστός καθοδηγητής. Αλίμονο, ποιός θα με χειραγωγήσει;
 Χάθηκε ο καλός προστάτης. Αλίμονο, ποιός θα μου συμπαρασταθεί;

- f. 76^v 335 Τίς ἀντιλήπτωρ μετὰ σέ καὶ προκηδόμενός μου;
 Οὐκ ἔτι βίος ἄλυπος, οὐκ ἔτι θυμη[δία],
 ο[ὐ]κ ἔτι κρότος χαρμονῆς, οὐκ ἔτι μοι φαιδρότης,
 οὐκ ἔτι νοῦς ἐλεύθερος, ἀλλὰ φρο[ντίδων πλήρης]».
- Ὅρᾶς, ἀρίστη γυναικῶν, πῶς φεύγων συνεσχέθην
 340 καὶ πῶς ἐκκλίνων τὸν καπνὸν ἐνέπεσα [εἰς πῦρ γάρ];
 Πῶς δραπετεύων τὸ πεσεῖν εἰς τοὺς παρόντας θρήνους
 πάλιν λαθὼν ὠ[λί]σθησα πρὸς ὀδ[υρμῶν τὸ τέ]κμα[ρ]
 καὶ πρὸς δυσδιεξόδευτον λαβύρινθον εἰσῆλθον,
 οἶον φασὶ τὸν στ[ε]ρ[ε]ὸν τὸν ἐκτε[τανυ]μέν[ον];
- 345 Πῶς οὖν ἐξέλθω τὰς στροφὰς αὐτοῦ τὰς δυσελίκτους,
 πῶς τὰς λοξὰς περιστροφὰς τοῦ πέν[θους ἀποφ]ύγω,
 εἰ μή που χρήσομαι καὶ γὰρ τῷ μίτῳ τῷ τοῦ λόγου
 καὶ χειραγωγηθή[σο]μαι πρὸς εὐρεσιν ἐξόδου;
 Καὶ γὰρ οὐκ ἔστιν ἄλλος τις παρὰ τὸν λόγον τρόπος
 350 τὸν ἐμπесόντα πράγμασι δυνάμενος ἀνέλκειν
 καὶ τῶν ποικίλων πειρασμῶν ἀνώτερον τιθέναι.
 Τούτου τῷ μίτῳ χρῆσαι μοι καὶ σύ, συνετωτάτη,
 ἦν ἐκτεφροῦσιν ἄνθρακες ὀδυνηρᾶς χηρείας,
 καὶ τὰς ἐξόδους τὰς λοξὰς τῶν θλίψεων εὐρήσεις.
- 355 Φλέγει σε πῦρ τῶν συμφορῶν; Φέρε, μὴ καταφέρου.
 Ἐχεις πολλὰς συγκοινωνοὺς ταυτοπαθεῖς παντοίας·
 οὐ σύ καὶ μόνη δυσφορεῖς, τοῦτο σε κουφιζέτω.

337 κρότος χαρμονῆς: cf. Theod. Prodr., *Rhod. et Dos.* 8,163,415 Marcovich; *Carm. hist.* 5,44 Hörandner 339 ἀρίστη γυναικῶν: cf. Theod. Prodr., *Carm. hist.* 44,27 Hörandner 340 cf. Diogen., *Paroem.*, 8, 45, Schneidewin–Leutsch; cf. Mich. Attal., *Hist.* 14,9 Bekker; Greg. Antioch., *Epit.* 6,173,16 Sideras 343 δυσδιεξόδευτον λαβύρινθον: cf. *Vita Theodor. imp.* 10,21 Markopoulos; Georg. Monach., *Chron.* 802,12 de Boor; *Chron. brev.* PG 110, 1032B 6 355 πῦρ τῶν συμφορῶν: cf. Areth., *Scr. min.* 21, 203, 20 Westerink; Const. Manass., *Arist. et Call.* 174,14 Mazal

336 θυμη[δία] supplevi: legi nequit cod. 337 ο[ὐ]κ scripsi : legi nequit cod. 338 φρο[ντίδων πλήρης] erasum : e.g. supplevi 340 [εἰς πῦρ γάρ] eras. : e.g. supplevi 342 ὠ[λί]σθησα πρὸς ὀδ[υρμῶν τὸ τέ]κμα[ρ] supplevi : legi nequit cod. 344 στ[ε]ρ[ε]ὸν supplevi : legi nequit cod. ἐκτε[τανυ]μέν[ον] : prop. Vassis 346 πέν[θους ἀποφ]ύγω supplevi : legi nequit cod. 348 χειραγωγηθή[σο]μαι eras. : supplevi 354 λοξὰς: λωξὰς cod.

- 335 Ποιός θα γίνει βοηθός μου μετά από σένα, ποιός για μένα θα φροντίζει;
Δεν υπάρχει πια ζωή δίχως λύπη, δεν υπάρχει πια ευφροσύνη,
δεν υπάρχουν πια εκδηλώσεις χαράς, δεν υπάρχει ευθυμία,
δεν υπάρχει πια ξένοιαστο μυαλό, αλλά γεμάτο έγνοιες».
- Βλέπεις, άριστη ανάμεσα σ' όλες τις γυναίκες, πώς
προσπαθώντας να ξεφύγω πιάστηκα
- 340 και πώς για να γλυτώσω από τον καπνό έπεσα μέσα στη φωτιά;
Πώς, αποφεύγοντας να πέσω πάνω στους τωρινούς θρήνους,
ξανά χωρίς να το καταλάβω γλίστρησα στο βούρκο των οδυρμών
και χώθηκα σε δυσκολοδιάβατο λαβύρινθο,
σαν κι εκείνον που λένε αδυσώπητο και μακρόστενο;
- 345 Πώς θα βγω έξω από τις επικίνδυνες στροφές του,
πως θα ξεφύγω από τις στριφτές περιστροφές του πένθους,
αν δε χρησιμοποιήσω κι εγώ το μίτο του λόγου
για να οδηγηθώ σε εύρεση εξόδου;
Γιατί βέβαια δεν υπάρχει άλλος τρόπος από το λόγο,
- 350 που είναι ικανός να ανασύρει εκείνον που έχει περιπέσει σε στενοχώριες
και να τον κρατήσει πιο ψηλά από τις κάθε είδους δοκιμασίες.
Το μίτο αυτού (του λόγου) χρησιμοποίησε κι εσύ, φρονιμότατη γυναίκα
που σε κατακαίνε τα κάρβουνα της οδυνηρής χηρείας,
και θα βρεις πλάγια διέξοδο από τη θλίψη.
- 355 Σε καταφλέγει η φλόγα των συμφορών; Αντεξε, μην καταβάλλεσαι.
Έχεις πολλές συμμετοχούς, που είναι σε όλα ομοιοπαθείς με σένα·
δεν υποφέρεις μόνη σου, αυτό να σε ανακουφίζει.

- Βαρύνει σου τὸν τράχηλον κλοιὸς δυστυχημάτων;
 Ὅρα πρὸς τὰς ἐξ αἵματος τὰς συνηγμένας ὧδε·
- 360 ταῦτὸν γὰρ ἐπωμίζουσιν ἰσοβαρές σοι βάρος.
 Ὑπεραλγεῖς χηρεύουσα; Τοῦτο καὶ πᾶσαι χῆραι,
 ἀλλ' ὅμως ἐκαρτέρησαν, κἂν ἤλγησαν ἀμέτρως.
 Οἱ στεναγμοὶ στενοῦσι σε καὶ πῦρ δοκεῖς ἀσθμαίνειν;
 Ἔχει πυρὸς σβεστήριον ὕδωρ ἢ κοινωνία·
- 365 αἰ συνανθρακωθεῖσαι σοι παρηγορήσουσί σε,
 αἰ πῦρ συναναπνεύσασαι ψυχαγωγήσουσί σε.
 Πικρίας πόσις ἄκρατος δριμύττει σου τὴν γεῦσιν;
 Ἔχεις τὴν ἀειπάρθενον, τὴν πάγχρυσον λυχνίαν,
 τὴν χάριν τὴν ἐπτάλυχνον, τὴν πόλιν τοῦ Κυρίου,
- 370 τὴν στάμνον τὴν βαστάσασαν τὸ μάννα τὸ ποικίλον,
 τὴν τράπεζαν τὴν μυστικὴν τὴν φέρουσαν τὸν ἄρτον
 τὸν ζῶντα, τὸν οὐράνιον, τὸν τρέφοντα καρδίαν.
 Ἡδύνουσαν, λεαίνουσαν, καθιλαρύνουσάν σε,
 ἔχεις τὴν κόρην τὴν ἀγνήν, τὴν κεχαριτωμένην,
- 375 τὴν τὸν γλυκὺν καὶ πέπειρον ἀποτεκοῦσαν βότρυν,
 ἐκβλύζουσάν σοι χαρμονὴν καὶ χάριν εὐθυμίας.
 Ἄν οὖν ἐς ταύτην ἀφορᾷς, ἐκθλίψει σε καὶ ῥάγας
 καὶ κύλικα κεράσει σοι παραμυθίας πλήρη.
 Ἔχεις φροντίδων χεῖμαρρον καὶ πειρασμῶν πλημμύραν,
- 380 χεიმῶνα περιστάσεων καὶ προσβολὰς κυμάτων;

362 ἤλγησαν ἀμέτρως: cf. Joann. Chrys., *In epist. ii ad Cor.* PG 61, 504, 16 363 πῦρ ἀσθμαίνειν: cf. Phot., *Biblioth.* 241, 329a28-9 Henry; Mich. Psell., *Opusc. log., phys., alleg., alia* 30,143 Duffy; Nicet. Chon., *Orat.* 5,39,21 van Dieten 364 πυρὸς σβεστήριον: cf. Greg. Naz., *In s. bapt.* PG 36, 369C 4 367 δριμύττει τὴν γεῦσιν: cf. Eusth. Thess., *Serm.* 7,134,27 Wirth 368 πάγχρυσον λυχνίαν: cf. Neoph. Incl., *Lib. catech.* 1,4,32 Sotiroudis; *Anal. Hymn. Gr., Can. Apr.* 27,2,4,31 Nicas-Schirò 368-9 ἐπτάλυχνον λυχνίαν: cf. Greg. Naz., *In pent.* PG 36,433C 2 370 cf. Ephr. Syr., *Prec. ad dei matr.* 9,398,15 Phrantzolas; Petr. Argiv., *Sermo ad ingres. s. Theoth.* 150 Kyriakopoulos 371 τὴν τράπεζαν τὴν μυστικὴν: cf. Theod. Prodr., *Carm. hist.* 57,1 Hörandner; *Anal. Hymn. Gr., Can. Apr.* 3,10,8,27 Nicas-Schirò; Joann. Damasc., *De immac. corp.* PG 95, 409B 13 371-72 ἄρτον τὸν τρέφοντα καρδίαν: cf. Theod. Stud., *Iamb. de var. argum.* 29,4 Speck 377 ἐκθλίψει ῥάγας: cf. Greg. Antioch., *Epist. 1 ad Eust. Thess.* 49 Darrouzès 379 πειρασμῶν πλημμύραν: cf. Cyrill. Alex., *Comm. in Luc.* PG 72, 608B 10-11 381 νήνεμος λιμὴν: cf. Greg. Antioch., *Orat. in Sebast. Const. Ang.* 370,13 Bachmann-Dölger

Βαραίνει στο λαιμό σου κλοιός δυστυχημάτων;
Κοίτα τις συγγενείς σου που έχουν μαζευτεί εδώ·
360 κι αυτές σηκώνουν στους ώμους τους το ίδιο βαρύ φορτίο με σένα.
Λυπάσαι πολύ που είσαι χήρα; Το ίδιο και όλες οι χήρες,
αλλά όμως έκαναν υπομονή, παρόλο που πόνεσαν υπερβολικά.
Οι αναστεναγμοί σε κάνουν να δυσφορείς και αισθάνεσαι ότι
βαριανασαίνεις φωτιά;
Το μοίρασμα της θλίψης έχει νερό που σβήνει τη φλόγα·
365 εκείνες που κατακάηκαν όπως και συ θα σε παρηγορήσουν,
εκείνες που ανέπνευσαν επίσης φωτιά θα σου φτιάξουν τη διάθεση.
Η γεύση σου είναι στυφή από την κατάποση αμέτρητης πίκρας;
Έχεις την αειπάρθενο, την ολόχρυση λυχνία,
την επτάλυχνη χάρη, την πόλη του Κυρίου,
370 τη στάμνα που χώρεσε το πολυειδές μάννα,
τη μυστική τράπεζα που κράτησε τον άρτο
το ζωντανό, τον ουράνιο, που τρέφει την καρδιά.
Για να σε ευφραίνει, να σου ανοίγει δρόμο και να σου δίνει χαρά
έχεις την αγνή κόρη την κεχαριτωμένη,
375 αυτή που γέννησε το γλυκό και ώριμο σταφύλι
γεμίζοντάς σε με χαρά και εύθυμη διάθεση.
Αν στηριχτείς λοιπόν σ' αυτήν, θα συνθλίψει για σένα ρώγες σταφυλιού
και θα σου προσφέρει ένα ποτήρι γεμάτο παρηγοριά.
Έχεις χείμαρρο μεριμνών, πλημμύρα δοκιμασιών,
380 χειμώνα δύσκολων καταστάσεων και επιθέσεις κυμάτων;

- Ἐγγύς ὁ νήνεμος λιμὴν, ἢ γέφυρα πλησίον,
 ἐγγύθεν ὁ περιβολὸς τὰς προσβολὰς ἐκκρούων,
 ἐγγύς ἢ περιθάλψουσα καὶ περιστείλουσά σε,
 ἥτις ἐστὶν ἢ παμπρεπῆς εἰκὼν τῆς εὐπρεπείας,
 385 τοῦ κάλλους τὸ πρῶτότυπον, τῆς φύσεως ὁ κόσμος,
 ἢ φύσις ἢ καινοπρεπῆς, ἢ χάρις τῶν χαρίτων,
 ἢ πορφυρίζοντι βλαστῶ σεβαστοκρατοροῦντι
 ἔνεκεν κάλλους εὐτυχοῦς προσσυζυγεῖσα φοῖνιξ.
 Ἀρκοῦσα σοι παράκλησις, ὅτι τοιαύτην ἔχεις
 390 κρηπίδα, βάσιν, γέφυραν ἐπιστηρίζουσάν σε
 καὶ τοῦ χειμάρρου τῶν ῥοῶν ἀνακουφίσουσάν σε,
 πρὸς οἶκτον ὅλην ῥέπουσαν, πηγὴν εὐεργεσίας,
 ἐτοίμην εἰς ἀντίληψιν, γοργὴν εἰς εὐποιῖαν
 χρυσόχειρα, χρυσόρειθρον, φιλοσυμπαθεστάτην.
 395 Αὕτη συνέξει, θάλψει σε, κρατύνει, συγκροτήσκει
 ἂν ἔστι τί σοι δυσχερὲς, ἐξευμαρίσοι τοῦτο,
 ἂν ἐμποδῶν ἀνώμαλον, ἐξομαλίσοι τοῦτο,
 ἂν τι τραχύνον, λεανεῖ φύσις ἐστὶν ἐλέους,
 πέλαγος ἀγαθότητος καὶ κόλπος εὐμενείας.
 400 Βούλει καθυποδείξω σοι καὶ στερροτέραν σκέπην
 καὶ τεῖχος ὀχυρώτερον καὶ θερμοτέραν θάλψιν;
 Ἐχεις τὸν κλάδον τὸν ἄδρὸν, τὸν ἐκ βλαστοῦ πορφύρας,

392 πηγὴν εὐεργεσίας: cf. Nic. Blemm., *Cur. Vit.* 2,76,8 Munitiz **393** ἐτοίμην εἰς ἀντίληψιν: cf. Bas. Caes., *Ascet. magn. sive quaest.* PG 31, 1093B 1-2 **394** χρυσόρειθρον: cf. Mich. Psell., *Orat. pan.* 2,668 Dennis **396** ἐξευμαρίσοι τι δυσχερὲς: cf. Eriph., *Ancor.* 88,5,2 Holl; Joann. Chrys., *Ad Dem. de comp.* PG 47, 405, 5; *In Gen.* PG 54, 476, 52; 536, 19 **398** φύσις ἐστὶν ἐλέους: cf. Greg. Antioch., *Orat. in Sebast. Const. Ang.* 400,12 Bachmann-Dölger; Joann. Chrys., *In Ps.* 101-107 (PG 55, 644, 56); Mich. Psell., *Theol.* 13,67 Gautier **400** στερροτέραν σκέπην: cf. Ephr. Syr., *Prec. ad dei matr.* 5,376,7 Phrantzolas **402** ἐκ βλαστοῦ πορφύρας: cf. Ptochopr. *Carm.* 4,637; 24,22; 30,262 Eideneier

Κοντά είναι το απάνεμο λιμάνι, η γέφυρα δίπλα,
 από κοντά το τείχος που αποκρούει τις επιθέσεις,
 κοντά εκείνη που θα σε νοιαστεί και θα σε προστατέψει
 αυτή που είναι η καθόλα μορφή της ευπρέπειας,
 385 το αρχέτυπο της ωραιότητας, το κόσμημα της φύσης,
 η ύπαρξη η καινοφανής, το χάρισμα των χαρισμάτων,
 η φοινικιά που νυμφεύθηκε από νωρίς χάρη στην χαρισματική
 ομορφιά της
 με το βλαστάρι του σεβαστοκράτορα, το γεννημένο στην πορφύρα.
 Είναι αρκετή για σένα αυτή η παρηγοριά, γιατί έχεις τέτοιο
 390 θεμέλιο, βάθρο και γέφυρα που θα σε στηρίζει
 και θα σε σηκώσει πάνω από τα ρεύματα του χειμάρρου
 αφοσιώνοντας όλη της την ύπαρξή στη συμπάθεια,
 που θα γίνει πηγή αγαθοεργίας,
 πρόθυμη στην παροχή βοήθειας, γρήγορη στο να πράττει το καλό,
 πηγή χρυσού με τα χρυσά της χέρια, γεμάτη συμπόνια.
 395 Αυτή θα σε περιβάλει και θα σε ζεστάνει, θα σε δυναμώσει
 και θα σε στηρίζει.
 Αν έχεις κάτι που σε βασανίζει, θα σε απαλλάξει απ' αυτό·
 άμα φανεί ένα εμπόδιο στο διάβα σου, θα το εξομαλύνει·
 αν υπάρχει κάτι σκληρό, θα το απαλύνει, γιατί είναι φύση ελέους,
 πέλαγος καλοσύνης και όρμος ευμενείας.
 400 Θέλεις να σου υποδείξω και πιο γερή σκέπη,
 και ασφαλέστερο τείχος και πιο θερμή παρηγοριά;
 Έχεις το γερό κλαρί, το βλάστημα της πορφύρας,

τὸν ἐκ σεβαστοκράτορος, τὸν ἐξ ἀνάκτων ῥίζης,
 τὸν ἐκ σελήνης, ἐξ αὐγῆς, ἐξ αἴγλης, ἐξ ἀκτίνος,
 405 τὸν ἐκ χρυσοῦ βασιλικῆς κομνηνικῆς ἀμπέλου
 τὸν τοῖς πυρσοῖς τοῖς φυσικοῖς καὶ τοῖς χρυσοῖς βοστρύχοις
 ὡς πρωινὸν ἀστράπτοντα μακρόθεν φαεσφόρον.
 Οὗτος ἀποσοβήσει σου τῶν πειρασμῶν τὰς ζάλας,
 οὗτος ἀποσκεδάσει σου τὸν ἐκ τῆς λύπης ζόφον
 410 καὶ τεῖχος χρηματίσει σοι χαλκοῦν ἐξηρημένον
 ἐκ πάντων τῶν λυμαντικῶν ἀπεξαιρούμενόν σε,
 εἴτε καινὸν μαγνήτινον τὸ ξίφος ἀποσπῶν σου
 ὥσπερ τὸ τεῖχος τῆς κλεινῆς Ἰεριχῶ τῆς πάλαι
 καὶ τὸν ὕσσον ἀρπάζων σου καὶ μάλιστα φρουροῦν σε·
 415 τὸν γὰρ ἀπογυμνούμενον οὐκ ἔσωζον ἐκεῖνα.
 Οὗτος τὸ ψῦχος θερμανεῖ, τὸν σάλον ἀπαρκέσει,
 ἀνταποπέμψει τὸ πεμφθέν, ἐκκρούσεται τὸ δεῖμα
 καὶ τῶν βελῶν σε ῥύσεται καὶ κύκλω συντηρήσει.
 Μὴ μάτην ἄσχαλλε λοιπόν, μηδὲ δυσανασχέτει
 420 μετὰ Θεὸν ἀντίληψιν τοιαύτην εὐτυχοῦσα.
 Ἀλλὰ λυπεῖ σε παρελθὼν Ἀντίοχος ἐκ βίου,
 ὅτι μὴ ζῶντα πέφθακας ἀπολαβεῖν ἐκεῖνον
 ἐπαναζεύξαντα καὶ νῦν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου,
 καίτοι πρὸς τοῦτο σπεύδοντα καὶ συνεκτεταγμένον

403 ἐκ σεβαστοκράτορος: cf. Greg. Antioch., *Orat. in Sebast. Const. Ang.* 378,15 Bachmann-Dölger ἐξ ἀνάκτων ῥίζης: cf. Theod. Prodr., *Carm. hist.* 43d 15 Hörandner **404** ἐκ σελήνης: Theod. Prodr., *Carm. hist.* 55, 3 Hörandner ἐξ αὐγῆς, ἐξ ἀκτίνος: cf. Greg. Naz., *Epist.* 101, 67, 2 Gallay **406** τοῖς χρυσοῖς βοστρύχοις: cf. Greg. Antioch., *Laud. patr. Basil. Camat.* 463 Loukaki; Theod. Prodr., *Rhod. et Dos.* 2, 131 Marcovich **409** ἐκ λύπης ζόφον: cf. Theod. Prodr., *Carm. hist.* 16,162 Hörandner **413** τὸ τεῖχος τῆς Ἰεριχῶ: cf. Jos. 6, 1-27; 2 Mach. 12,15; Hebr. 11,30; Theod. Prodr., *Epigr. in Vet. et Nov. Test.* 85b 2 Papagiannis **418** τῶν βελῶν σε ῥύσεται: cf. Liban., *Decl.* 31,1,49,7 Foerster **419** μὴ μάτην ἄσχαλλε: cf. Joann. Apoc., *Not. et epist.* 69,67 Bees; Cyril. Alex., *Com. in Joann.* 1,616,11-2 Pusey **423** cf. Mich. Psell., *Chron.* 7,70,22-3 Renauld

419 ἄσχαλλε: ἄσχαλε cod.

το γιο του σεβαστοκράτορα από γενιά βασιλική,
που κατάγεται από τη σελήνη, το φως, τον ήλιο, τη λαμπρότητα,
405 από το χρυσό βασιλικό αμπέλι των Κομνηνών,
εκείνο που φεγγοβολά με φυσικούς πυρσούς και με τα χρυσά μαλλιά του
σαν το πρωινό αστέρι που αστράφτει από μακριά φέρνοντας το φως.
Αυτός θα διώξει μακριά την ταραχή από τις δοκιμασίες,
αυτός θα διαλύσει το σκοτάδι που σου προκάλεσε η λύπη
410 και θα γίνει για σένα χάλκινο τείχος ανυπέρβλητο
γλυτώνοντάς σε από όλα όσα βασανίζουν την ψυχή,
είτε παίρνοντάς σου το καινούριο ξίφος από μαγνήτη,
όπως παλιά το τείχος της ένδοξης Ιεριχούς,
αρπάζοντας για χάρη σου το ακόντιο και άριστα φυλάττοντάς σε
415 γιατί εκείνα δεν μπόρεσαν να τον σώσουν τον άοπλο.
Αυτός θα ζεστάνει το κρύο, θα διώξει τις μέριμνες,
θα στείλει πίσω ό,τι στάλθηκε εναντίον σου, το φόβο θ' απωθήσει,
θα σε γλυτώσει από τα βέλη κι ολόγυρα θα σε περιβάλει.
Μη λυπάσαι λοιπόν μάταια και μη δυσανασχετείς,
420 αφού είχες την τύχη να έχεις τέτοια βοήθεια μετά από το Θεό.
Σε στενοχωρεί όμως το γεγονός ότι ο Αντίοχος έχει φύγει από τη ζωή,
γιατί δεν πρόλαβες να τον υποδεχτείς ζωντανό,
τώρα που επέστρεφε από το στρατόπεδο,
παρόλο που γι' αυτό το σκοπό αδημονούσε και είχε αφήσει το στράτευμα

- 425 καὶ συγκατεπειγόμενον, κἄν ἡ γαστήρ ὠγκοῦτο,
 κἄν καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὑγρῶν ἐξοίδαινε τὰ σπλάγχνα,
 κἄν δέρις ἐξετέτατο, κἄν σάρκες ἐκενοῦντο
 φλογὶ φρυγεῖσαι πυρετοῦ καὶ τάσει συντακεῖσαι;
 Ταῦτα κὰμὲ συντήκουσιν ἐκείνου μεμνημένον
- 430 καὶ κατὰ νοῦν λαμβάνοντα καὶ λέγοντα πολλάκις·
 «ὦ μοι δυσθάνατε κλεινέ, φεῦ μοι πολλὰ μογήσας!
 Πόσην σπουδὴν ἐσπούδασας ἐπανελθεῖν ἐνθάδε
 καταλαβεῖν τὸ δάπεδον, τὴν φίλην σὴν ἐστίαν
 τὴν οἰκουρὸν τε κατιδεῖν, ἣν Σολομῶν ἐξαίρει
- 435 ἐρείδουσαν εἰς ἄτρακτον τὰς χεῖρας καθ' ἡμέραν
 καὶ διττοστόλιστον αὐτῆς τὸν σύζυγον δεικνῦσαν».

425 και βιαζόταν, παρόλο που η κοιλιά του προζόταν,
παρόλο που τα πολλά υγρά του φούσκωναν τα σπλάχνα,
παρόλο που το δέρμα τεντωνόταν κι οι σάρκες άδειαζαν,
γιατί καιγόntonταν σιγά-σιγά από τη φλόγα του πυρετού και
έλιωναν από το προήξιμο;
Αυτά με λιώνουνε και μένα, καθώς τον θυμάμαι

430 και τον φέρνω στο νου μου και λέω συχνά:
«Ω ένδοξέ μου, που υπέφερες άσχημο θάνατο·
αλίμονο εσύ που υπέφερες τόσο πολύ!
Με πόση βιασύνη έσπευδες εδώ να επιστρέψεις
και να μπεις στον οίκο σου, στο αγαπημένο σπιτικό σου
και να δεις τη νοικοκυρά που εκθειάζει ο Σολομών
435 που όλη τη μέρα απασχολεί τα χέρια της στ' αδράχτι
φτιάχνοντας διπλοστόλιστες φορεσιές για τον άντρα της».

Γ. ΣΧΟΛΙΑ

17 Ο Φλάβιος Ιώσηπος ήταν Έλληνας ιστορικός και παράλληλα ιερέας της ιουδαϊκής θρησκείας. Γεννήθηκε το 37 ή 38 μ.Χ. και πέθανε μετά το 100. Έγραψε 4 έργα στα ελληνικά, «Περί του ιουδαϊκού πολέμου», σε 7 βιβλία, «Ιουδαϊκή αρχαιολογία», 20 βιβλία, «Κατά Απίωνος», 2 βιβλία και το «Βίο» του, δηλαδή την αυτοβιογραφία του. Ειδικά τα δύο πρώτα έργα θεωρούνταν πολύ σημαντικά για τους Βυζαντινούς που αναζητούσαν πληροφορίες για την ιστορία της Παλαιστίνης. Αποτέλεσε υφολογικό πρότυπο του Φωτίου, του Γρηγορίου Πάρδου και του Θεοδώρου Μετοχίτη, ενώ τον μιμήθηκαν και άλλοι Βυζαντινοί συγγραφείς, όπως ο Νικήτας Χωνιάτης.¹²⁰

18-19 Το ποίημα αναφέρει ότι ο Αντίοχος καταγόταν από τη γενιά του Αντίοχου Επιφανή Σωτήρα, που μνημονεύεται συχνά στο έργο του Φλάβιου Ιώσηπου. Πρόκειται για τον Αντίοχο Δ' τον Επιφανή, που έζησε περίπου την περίοδο 215-164 π.Χ. Ήταν τρίτος γιος του Αντίοχου Γ', και έγινε βασιλιάς των Σελευκιδών το 175 π.Χ. κάνοντας μεγάλο αγώνα για να διατηρήσει και να αυξήσει τα εδάφη της αυτοκρατορίας.¹²¹ Είναι προφανές ότι παρόλο που στο ποίημα ο Αντίοχος Επιφανής Σωτήρας παρουσιάζεται ως πρόγονος του νεκρού Αντίοχου, λόγω της μεγάλης χρονολογικής απόστασης δεν μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα δύο πρόσωπα συνδέονταν με δεσμούς συγγένειας. Ο ποιητής χρησιμοποιεί το λογοτεχνικό του ταλέντο, και με αφορμή τη συνωνυμία συσχετίζει τον Αντίοχο με μια χαρισματική και δραστήρια ιστορική μορφή. Μ' αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνει να προσδώσει στο πρόσωπο του νεκρού αίγλη και να εκθειάσει την καταγωγή του, στοιχεία επαίνου που σχεδόν πάντα περιέχονται στους επιταφίους λόγους.

¹²⁰ Βλ. *ODB*, τόμ. 2, 1075· *OCD*, 798. Περισσότερα για το Φλάβιο Ιώσηπο βλ. Tessa 1983 και το κεφάλαιο του Bowman, «Josephus in Byzantium», στους Feldman-Hata 1987.

¹²¹ *OCD*, 108-9

27 Οι Τελχίνες ήταν μια αρχαία φυλή που θεωρούνταν εισηγητές της τέχνης της μεταλλοτεχνίας. Συνδέονταν με πολλές γεωγραφικές περιοχές, νησιωτικές (Ρόδος, Κύπρος, Κρήτη) αλλά και ηπειρωτικές (Βοιωτία). Ήταν μάγοι και μπορούσαν να πάρουν όποια μορφή ήθελαν. Θεωρούνταν άνθρωποι εμπαιθείς και ζηλόφθονοι λόγω της μαγικής ιδιότητας που διέθεταν να κάνουν να πέφτει βροχή, χαλάζι και χιόνι και να καταστρέφουν τις καλλιέργειες με το βάσκανο μάτι τους καθώς και με τη χρήση άφθονου νερού και θειαφιού¹²². Γι' αυτό και ο ποιητής αναφέρεται σ' αυτούς ως οντότητες υστερόβουλες που τον επιβουλεύονται και του προκαλούν δεινά (βλ. και στ. 290).

28 Η Τύχη ήταν η θεοποιημένη συγκυρία, δηλαδή μια γυναικεία θεότητα που ενσάρκωνε την αφηρημένη έννοια της «τύχης». Πίστευαν ότι τίποτα πάνω στη γη δε γινόταν χωρίς τη συνεργασία της, γι' αυτό και την τίμησαν ως παντοδύναμη θεά κτίζοντας παντού ναούς, βωμούς και αγάλματα, ενώ κάθε πόλη είχε τη δική της προστάτιδα Τύχη¹²³. Η άποψη αυτή επαληθεύεται μέσα στο κείμενο, καθώς βλέπουμε τον ποιητή να την θεωρεί αιτία του κακού (βλ. και στ. 263, 264, 276, 290).

Οι Ερινύες ήταν τρεις, η Αληκτώ, η Τισιφώνη και η Μέγαιρα. Γεννήθηκαν από τις σταγόνες αίματος που έσταξαν στη γη, όταν ακρωτηριάστηκε ο Κρόνος. Ήταν χθόνιες θεότητες και κατοικούσαν στο Έρεβος του Κάτω Κόσμου. Συνδέονταν με την τιμωρία των παραπτωμάτων και των φόνων ειδικά μέσα στην οικογένεια, ενώ εκτελούσαν τις κατάρες των γονέων. Θεωρούνταν προστάτιδες των όρκων καθώς και των αδύναμων τάξεων, όπως αυτή των επαίων και γενικά διαφύλατταν τη φυσική ροή των πραγμάτων. Επειδή ήταν θεότητες του κάτω κόσμου συνδέονταν αρνητικά στην κοινή σκέψη ως δυνάμεις του θανάτου, γεγονός που αντανακλάται στους επιτάφιους λόγους¹²⁴, όπως και στην παρούσα περίπτωση.

¹²² OCD, 1479· Grimal, 646-647

¹²³ Grimal, 666

¹²⁴ OCD, 556· Grimal, 208-209

34-37 Ο θρήνος του νεκρού γινόταν σε κάποιες περιπτώσεις από όλα τα συγγενικά και φιλικά πρόσωπα μαζί και ονομαζόταν *σύνθρηνος*, ενώ συχνά ένα άτομο είχε προεξάρχοντα ρόλο και ονομαζόταν *έξαρχος*¹²⁵. Αυτή τη θέση νιώθει και ο ποιητής ότι κατέχει στην ομάδα των θρηνούντων γι' αυτό και χρησιμοποιεί τις κατάλληλες λέξεις για να το δηλώσει (*χοροστάτης* στ.34, *κορυφαῖος* στ.35, *ύφηγητής* 36, *τραγωδός* 37).

91-93 Ο θρήνος της Φορβηνής παρομοιάζεται μ' εκείνον του πολύπαθου Ιώβ, προσώπου της Παλαιάς Διαθήκης, του οποίου ο βίος και τα παθήματα περιγράφονται στα 42 κεφάλαια του ομώνυμου βιβλίου¹²⁶. Ο μονόλογός της ξεκινάει με μια παράφραση των λόγων του Ιώβ, στα οποία διερωτάται για ποιο λόγο να υπάρχει η αίσθηση της όρασης στους πονεμένους, αφού στερούνται το πρόσωπο που είναι για εκείνα το φως («*ἵνα τί γὰρ δέδοται τοῖς ἐν πικρίᾳ φῶς*»;¹²⁷).

Η χρήση αυτή του μοτίβου του φωτός συνδέεται και με τη συνήθεια των Βυζαντινών να κλείνονται σε σκοτεινό χώρο για να εκδηλώσουν το πένθος, κατάλοιπο ιουδαϊκού εθίμου. Σχετικές αναφορές υπάρχουν στο Γρηγόριο Ναζιανζηνό¹²⁸ και το Βασίλειο Καισαρείας,¹²⁹ και πιθανόν από εδώ να προέρχεται ο σημερινός χαρακτηρισμός του πονεμένου ανθρώπου ως «μαύρου» και «σκοτεινού»¹³⁰.

152 *Ἐξόδιον* ονομαζόταν το μοιρολόι που έψαλλαν γύρω από το φέρετρο του νεκρού οι συγγενείς, οι υπηρέτες και οι φίλοι εκτός από την έκφραση του πόνου των οικείων προσώπων, είχε σκοπό να επαινέσει τα εν ζωή κατορθώματα του εκλιπόντος. Λεγόταν επίσης *όλολυγμός*, *θρήνος*, *μυρολόγιον*, *καταλόγιον*, *ανάκλημα* ή *ανάκλησις*.¹³¹

¹²⁵ Κουκουλές 1948-1957, τόμ. Δ, 169

¹²⁶ Περισσότερα για τη ζωή και τις δοκιμασίες του Ιώβ βλ. *ΘΗΕ*, τόμ. 7, 82· *ODB*, τόμ. 2, 1041-1042.

¹²⁷ Ιώβ 3,20

¹²⁸ PG 35, 928A 13-14

¹²⁹ PG 31, 232C 3-4

¹³⁰ Κουκουλές, 1948-1957, τόμ. Δ, 223-4

¹³¹ Κουκουλές, 1948-1957, τόμ. Δ, 162 και 167-8.

190 Το κείμενο αναφέρεται στην κόρη της οικογένειας με το ουσιαστικό *ἔγγονος* χωρίς να φανερώνει το όνομά της. Γίνεται γνωστή μέσα από την περιγραφή των αντιδράσεων για το θάνατο του πατέρα της (στ. 190-226), τη γνωστοποίηση του συζύγου της Κωνσταντίου (στ. 257-261) και τον εκθειασμό των χαρισμάτων και του ακέραίου χαρακτήρα της, καθώς προτείνεται από τον ποιητή για να παρηγορήσει τη χήρα μητέρα της (στ. 380-399).

211 Ο Πολύκλειτος ήταν περίφημος Αργεῖος γλύπτης που έδρασε το 460-410 π.Χ. Δούλευε με μέταλλο και σχεδόν όλα τα έργα του είναι κατασκευασμένα από ορείχαλκο. Σημαντικότερο είναι ο *Δορυφόρος*, βάσει του οποίου έγραψε ένα εγχειρίδιο, τον *Κανόνα*, στο οποίο εκθέτει τις αρχές της τέχνης του. Εκεί περιγράφει ένα σύστημα συμμετρίας, στο οποίο ξεκινώντας από τα δάκτυλα των άκρων, κάθε μέρος του σώματος έδενε μαθηματικά με το άλλο και με το σύνολο. Προφανώς αυτή την αρμονία υπαινίσσεται εδώ ο ποιητής για να περιγράψει τον ισορροπημένο χαρακτήρα της κόρης. Η τεχνοτροπία του άσκησε επιρροή στη γλυπτική των ρωμαϊκών αυτοκρατορικών κύκλων, ενώ ίδρυσε Σχολή, η οποία λειτούργησε για μεγάλο διάστημα¹³².

226 Ο Αντίοχος υπέφερε από την ασθένεια της υδρωπικίας, και μη μπορώντας να αντιμετωπίσει τα συμπτώματά της (βλ. στ. 221-222 και 425-428), οδηγήθηκε στο θάνατο. Η αναφορά της αιτίας του θανάτου του νεκρού είναι ένα από τα χαρακτηριστικά του περιεχομένου των επιταφίων λόγων¹³³.

259-261 Εδώ παρουσιάζεται το εξ αγχιστείας μέλος της οικογένειας, ο γαμπρός της Φορβηνής, Κωνσταντίος Κομνηνός. Ο τρόπος που αναφέρεται μέσα στο κείμενο έχει διχάσει τη γνώμη των μελετητών για το ποιο ιστορικό πρόσωπο είναι¹³⁴. Πρώτος ο Darrouzès¹³⁵, πρότεινε την ταύτισή του με τον Κωνσταντίνο Κομνηνό. Με την άποψή του συμφώνησε και ο Βαρζός, ο οποίος παρέβλεψε την

¹³² OCD, 1211. Περισσότερα για το έργο του Πολύκλειτου βλ. Beck 1990.

¹³³ Κουκουλές, 1948-1957, τόμ. Δ, 188

¹³⁴ Στο ζήτημα αναφέρεται και η Loukaki 1992, 197-8.

¹³⁵ Darrouzès, 1962α, 76

ακριβή μορφή του ονόματος (Κωνστάντιος αντί για Κωνσταντίνος)¹³⁶ και υποστήριξε ότι το ποίημα αναφέρεται στον Κωνσταντίνο Κομνηνό, τρίτο γιο του Ισαακίου Κομνηνού¹³⁷ και της Ειρήνης της Αλανίας, που έζησε περίπου το 1085-1147. Έλαβε από τον αδερφό του πατέρα του Αλέξιο Α' Κομνηνό τον τίτλο του πανσέβαστου σεβαστού και το 1107 διορίστηκε δούκας της Βέροιας και αργότερα μέγας δρουγγάριος της βίγλης. Με αυτό το αξίωμα έλαβε μέρος στις συνόδους του 1143 και 1147 που καταδίκασαν το βογομιλισμό. Γύρω στο 1106 παντρεύτηκε την κόρη του Αντίοχου και της Φορβηνής. Από τα παιδιά τους γνωστά είναι ο Ισαάκιος και ο Στέφανος Κομνηνός¹³⁸.

Την εκδοχή αυτή αντέκρουσε ο Seibt¹³⁹ και απέρριψε ο Kazhdan¹⁴⁰, ο οποίος θεώρησε σημαντική την αναφορά του ονόματος «Κωνστάντιος» που σημειώνεται στο κείμενο. Επίσης, αναφέρει ότι ο πατέρας του Ισαάκ ονομάζεται σεβαστός και όχι σεβαστοκράτορας, όπως θα έπρεπε, αφού ήταν ο μεγαλύτερος αδελφός του αυτοκράτορα Αλέξιου Α'. Τα στοιχεία αυτά κατά τη γνώμη του αποκλίνουν ιστορικά από το συγκεκριμένο πρόσωπο και τον ωθούν σε νέα έρευνα για την αναγνώρισή του.

286 Σχετικά με το όνομα *Αντίοχος* και το τι αυτό αντιπροσώπευε ανά τους αιώνες, η Loukaki θίγει το ζήτημα του πότε ξεκίνησε να χρησιμοποιείται ως επώνυμο. Στο εορτολόγιο της εκκλησίας υπάρχουν δύο μάρτυρες και ένας Άγιος με αυτό το όνομα και από τον 4ο ως τον 8ο αι. οι Βυζαντινοί το χρησιμοποιούσαν ως όνομα. Από τον 9ο αι. αρχίζει να αναφέρεται ως επώνυμο για να φτάσει τον 11ο αι. να αντιπροσωπεύει τα μέλη μιας οικογένειας. Την περίοδο αυτή έχουμε πολλές αναφορές στις πηγές, οι οποίες κορυφώνονται κατά τον 12ο αι¹⁴¹.

¹³⁶ Η Antoniadis-Bibicou 1965 επισημαίνει ότι κατά τον 11ο αι. συχνά οι Βυζαντινοί χρησιμοποιούσαν το όνομα Κωνστάντιος αντί για Κωνσταντίνος, αφού άλλωστε στο εορτολόγιο της εκκλησίας δεν αναφέρεται κανένας Άγιος με αυτό το όνομα.

¹³⁷ Για τον Ισαάκιο Κομνηνό βλ. *ODB*, τόμ. 2, 1144.

¹³⁸ Βαρζός 1984, τόμ. 1, 157-59.

¹³⁹ Seibt 1978, 248.

¹⁴⁰ Kazhdan 2007, 221-22.

¹⁴¹ Loukaki 1992, 185-87.

290 Ο όρος *Σατανάς* δηλώνει τον αρχηγό των πονηρών πνευμάτων, ο οποίος μετά την πτώση από τον ουρανό, επιδιώκει με κάθε τρόπο την καταστροφή του ανθρωπίνου γένους. Ονομάζεται επίσης *Διάβολος*, *Εωσφόρος*, *Βεελζεβούλ* και *Βελίαρ*¹⁴².

306 Η σύζυγος του Αντίοχου Φορβηνή καταγόταν από την οικογένεια των Φορβηνών ή Ευφορβηνών. Η οικογένεια συνδέθηκε με τους Κομνηνούς, όταν το 1099-1100 η Μαρία Κομνηνή, δεύτερη κόρη του Αλέξιου Κομνηνού και της Ειρήνης Δούκαινας, νυμφεύτηκε τον Νικηφόρο Κατακαλών Ευφορβινό ή Φορβινό, γιο του νωβελήσιμου Κωνσταντίνου Κατακαλών Ευφορβινού ή Φορβινού¹⁴³. Σχετικά με την κατάστασή της, μέσα από το κείμενο αντλούμε τις πληροφορίες ότι δε διέθετε μόρφωση (τίτλος) και ότι απασχολούνταν με τα καθήκοντα του σπιτιού (στ. 434-436). Η παρουσία της είναι ενεργή καθώς η μεγαλύτερη έκταση του ποιήματος αναφέρεται σε αυτή, με την περιγραφή του θρήνου της και τους παρηγορητικούς λόγους που της απευθύνει ο ποιητής.

308 Σε αντίθεση με την κόρη του θανόντος που αναφέρεται στο ποίημα ανώνυμα, ο γιος, ο Στέφανος, παρουσιάζεται με το όνομά του. Στο πρόσωπό του αναφέρονται μόνο 31 στίχοι (308-339), οι οποίοι περιγράφουν τις εκδηλώσεις του θρήνου του. Ο τρόπος που μοιρολογεί το νεκρό πατέρα του απέχει παρασάγγας από το θορυβώδες μοιρολόι των γυναικών, στοιχείο που διαφοροποιεί τις αντιδράσεις των δύο φύλων απέναντι στο θάνατο. Έτσι, σε αντιδιαστολή με τις κραυγές και τον αυτοβασανισμό της Φορβηνής και της κόρης, ο Στέφανος κλαίει σε ήπιους τόνους πάνω στο στήθος του πατέρα, θλιμμένος που δεν παρευρισκόταν τη στιγμή που ξεψύχησε. Ανησυχεί για το ποιός θα αναλάβει τώρα να ασχολείται με τα άλογα και τα όπλα και εκφράζει το παράπονό του για την απώλεια των ένδοξων ημερών, που ξέγνοιαστος απολάμβανε το κυνήγι και την ιππασία, οι οποίες δε θα έρθουν ξανά. Από τις δραστηριότητες αυτές που αναφέρει, η Λουκάκη υποθέτει σχετικά με την ηλικία του ότι πρέπει να ήταν

¹⁴² ΘΗΕ, τόμ. 10, 1184

¹⁴³ Για το πρόσωπο της Φορβηνής βλ. Loukaki 1992, 196 και Βαρζός 1984, τόμ. 1, 199-200.

έφηβος ή να βρισκόταν σε νεαρή ηλικία που του άρεσε να μοιράζεται στιγμές με τον πατέρα του¹⁴⁴.

316 Οι τρεις Χάριτες ονομάζονταν Αγλαΐα, Ευφροσύνη και Θάλεια και ήταν κόρες του Δία και της Ευρυνόμης. Ενσάρκωναν τη γοητεία, τη χάρη και την ομορφιά, ενώ αρέσκονταν στην ποίηση, το χορό και το τραγούδι. Το έμβλημά τους ήταν μυρτιές και τριαντάφυλλα και πίστευαν ότι τα λουλούδια της άνοιξης τους ανήκουν κάνοντας τα τριαντάφυλλα να ανθίζουν. Κατοικούσαν στον Όλυμπο και συναναστρέφονταν με τις Μούσες. Έργο τους ήταν να σκορπούν τη χαρά στη φύση και στις καρδιές των ανθρώπων και των θεών¹⁴⁵.

Οι Ωρες ήταν θεές των εποχών αρχικά και πολύ αργότερα ταυτίστηκαν με την προσωποποίηση των ωρών της ημέρας. Ήταν κόρες του Δία και της Θέμιδος και αδελφές των Μοιρών· ονομάζονταν Ευνομία, Δίκη και Ειρήνη. Οι Αθηναίοι τους έδιναν ονόματα που σχετίζονταν με την παραγωγικότητα της φύσης, δηλ. Θαλλώ, Αυξώ και Καρπώ. Φρουρούσαν τις πύλες του Ολύμπου και συνδέονταν με τη γέννηση, την ανατροφή και το γάμο των θεών και των ηρώων. Απεικονίζονται σαν τρεις νεαρές κοπέλες που κρατούν στο χέρι ένα λουλούδι ή ένα φυτό¹⁴⁶. Ο ποιητής εδώ έχοντας προφανώς υπόψη αυτό το στοιχείο το εκφράζει στο ποίημα ως στεφάνι φτιάχνοντας ένα λογοπαίγνιο με το όνομα του γιου του θανόντος για να δηλώσει ότι η προσωπικότητα του Στεφάνου είναι προικισμένη με πολλά χαρίσματα.

343-354 Σ' αυτό το τμήμα του κειμένου χρησιμοποιείται ένα παράλληλο από την αρχαία μυθολογία για να δηλωθεί πιο παραστατικά το νόημά του. Συγκεκριμένα, ο ποιητής αναφέρει ότι οι συμφορές τον οδήγησαν σε ένα δυσκολοδιάβατο λαβύρινθο, από τον οποίο μπορεί να βγει χρησιμοποιώντας μόνο το μίτο του λόγου, τεχνική που προτείνει και στη χήρα Φορβηνή. Ο παραλληλισμός αυτός προέρχεται από το μυθικό Θησέα, που ως γνωστόν οδηγήθηκε στην Κνωσό με σκοπό να σκοτώσει το Μινώταυρο. Φυλακίστηκε στο

¹⁴⁴ Loukaki 1992, 196-97.

¹⁴⁵ Βλ. *OCD*, 318· Grimal 1991, 698-9

¹⁴⁶ Βλ. *OCD*, 727· Grimal 1991, 710-1

λαβύρινθο, μια αδιέξοδη ειρκτή, αποτελούμενη από ελικοειδείς διαδρομές. Όμως, η κόρη του βασιλιά, Αριάδνη, του έδωσε μπαίνοντας ένα κουβάρι νήματος συμβουλευόντάς τον πώς να το χρησιμοποιήσει. Έτσι, έδεσε το νήμα στην είσοδο, σκότωσε το Μινώταυρο, και έπειτα τύλιξε το κουβάρι οδηγούμενος στην έξοδο¹⁴⁷.

367-378 Στο παραμυθητικό αυτό μέρος ο ποιητής προσπαθεί να απαλύνει τον πόνο της Φορβηνής, λέγοντάς της ότι μεγάλη παρηγοριά για εκείνην θα είναι η βοήθεια από τη Θεοτόκο. Χαρακτηριστικό είναι ότι για την περιγραφή της Θεοτόκου χρησιμοποιεί ποικίλα επίθετα και ονομασίες, οι οποίες απαντώνται ευρέως στην εκκλησιαστική υμνογραφία.¹⁴⁸

413 Η πτώση της Ιεριχούς περιγράφεται διεξοδικά στο έκτο κεφάλαιο του βιβλίου της Παλαιάς Διαθήκης *Ιησούς του Ναυή* και αναφέρεται στο Δεύτερο βιβλίο των *Μακκαβαίων* («κατακρημνίσαντα την Ιεριχώ κατά τούς Ίησοῦ χρόνους ἐνέσεισαν θηριωδῶς τῷ τείχει¹⁴⁹») και την επιστολή του Αποστόλου Παύλου προς Εβραίους («Πίστει τὰ τείχη Ἱεριχώ ἔπεσαν κυκλωθέντα ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας¹⁵⁰»). Το ιστορικό αυτό γεγονός αναφέρεται από τον ποιητή λόγω του θαυματουργού τρόπου με τον οποίο οι Ισραηλίτες κατέλαβαν την πόλη, για να δείξει ότι με τον ίδιο τρόπο και τώρα ο Κωνστάντιος Κομνηνός θα προστατέψει τη Φορβηνή.

433-436 Το απόσπασμα αυτό προέρχεται από το 31ο κεφάλαιο του βιβλίου των *Παροιμιών* της Παλαιάς Διαθήκης, η συγγραφή του οποίου αποδίδεται στον Σολομώντα, γιο και διάδοχο του Δαβίδ, ο οποίος συνέγραψε επίσης και τα βιβλία *Εκκλησιαστής* και *Ώσμα Ασμάτων*¹⁵¹. Η ενότητα ξεκινάει από το εδάφιο 10 με τα εξής λόγια: «Γυναῖκα ἀνδρείαν τίς εὐρήσει; τιμιωτέρα δὲ ἐστὶν λίθων πολυτελῶν ἢ τοιαύτη» και στη συνέχεια μέχρι το 31ο εγκωμιάζει τη συνετή γυναίκα και τον τρόπο που οφείλει να στέκεται στο πλευρό του συζύγου της με αξιοπρέπεια. Τα

¹⁴⁷ Grimal 1991, 291

¹⁴⁸ Αναλυτικά για τα επίθετα και τους χαρακτηρισμούς της Παναγίας, βλ. Ευστρατιάδης 1930. 1930.

¹⁴⁹ Μακκαβαίων 2, 12,15

¹⁵⁰ Προς Εβραίους, 11,30

¹⁵¹ ODB, τόμ. 3, 1925

χωρία τα οποία παραφράζει το κείμενο προέρχονται από το εδάφιο 19: «τὰς δὲ χεῖρας αὐτῆς ἐρείδει εἰς ἄτρακτον» και 22: «δισσὰς χλαίνας ἐποίησεν τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς.»

Ο ποιητής επιλέγει το γραφικό αυτό παράθεμα για να ολοκληρώσει το ποίημά του τονίζοντας ότι η Φορβηνή ενσαρκώνει το πρότυπο της συνετής οικοδέσποινας που περνάει την ημέρα της μπροστά στον αργαλειό αναμένοντας το σύζυγο να επιστρέψει.

Σύμφωνα με το πρότυπο αυτό, καθήκον της φρόνιμης γυναίκας ήταν ο γάμος, η ανατροφή των παιδιών και η ενασχόληση με τα οικιακά καθήκοντα, αποφεύγοντας τις δραστηριότητες εκτός της οικίας. Βασίλειό της ήταν το σπίτι της, όπου μαζί με τις άλλες υποχρεώσεις (πλύσιμο, άλεσμα του σταριού, μαγείρεμα) ασχολούνταν και με την ύφανση, όπου συχνά ξεκινούσαν τη διαδικασία από το ξημέρωμα για να φτιάξουν στολές για το σύζυγο και τα παιδιά¹⁵².

Μολαταύτα, η γυναίκα δε θεωρούνταν καθόλου κατώτερη ύπαρξη. Ακόμα και μέσα στο σπίτι έχαιρε τιμής και σεβασμού από το σύζυγο και τα παιδιά, ενώ παρουσίαζε και κοινωνική δράση. Παρακολουθούσε τις εκκλησιαστικές ακολουθίες, επισκεπτόταν τους συγγενείς της και συμμετείχε σε εκδηλώσεις. Παρουσιαζόταν στο δικαστήριο για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων της, ενώ μαρτυρείται ότι την ύστερη περίοδο ανέπτυξε και οικονομική δραστηριότητα¹⁵³.

¹⁵² Βλ. Κουκουλές 1948-1957, τόμ.Β, κεφ. «Η ἐκ τῆς οἰκίας ἔξοδος τῶν γυναικῶν», 170-174 και «Τὰ οικιακὰ ἔργα τῆς Βυζαντινῆς», 201-204.

¹⁵³ *ODB*, τόμ. 3, 2201-2204

Δ. ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

1. Index nominum

Ἀντίοχοι 286, 287	Πολύκλειτος 211
Ἀντίοχος 95, 96, 122, 225, 264, 421	Σατὰν 290
Ἀντίοχος Ἐπιφανῆς 18	Σολομών 434
Δαυὶδ 233	Στέφανος 308, 315
Ἑρινὺς 28	Σωτῆρ 19
Θεὸς 131, 420	Τελχὶν 27, 290
Ἰσαάκιος 260	Τύχη 28, 263, 264, 276, 290
Ἰώσηπος 17	Φορβηνή 306
Κομνηνοὶ 260	Φορβηνοὶ 257
Κωνστάντιος 259	Χάριτες 316
Κύριος 369	ᾠραι 316

2. Index verborum notabilium

ἀγχίνους 24	βόστρυχος 406
ἀειπάρθενος 368	γνάθος 195
ἀθυμία 108	γόος 317
αϊκίζω 58	δεινοπαθέω 244
αϊκισμός 49,73	δειρή 160
ἄκρατος 367	δέρις 417
ἀμυχή 72	*διττοστόλιστος 436
*ἀμφοτεροδεξίως 280	διωλύγιον 38
ἀναδενδράς 257	δοῦπος 66
ἀνταποπέμπω 417	δριμύτης 198
ἀντερίζω 85	δριμύττω 367
ἀνύποιστος 6	δυσανασχετέω 419
ἀπανθρακώ 41	δυσδιεξόδευτος 343
ἀπαρκέω 416	δυσειδής 158
ἀπείρω 167	δυσθάνατος 431
ἀπεξαιρέομαι 411	*δυσκλώστως 30
ἀπεριμέριμος 330	δύστηνος 3
ἀπευκταῖος 36	δυσχεραίνω 87
ἀπογυμνόομαι 415	ἐγκαταστρέφομαι 112
ἀποδενδρόομαι 15	ἐγκοτέω 292
ἀποκλαίω 13	ἐγκύπτω 313
ἀποσκεδάννυμι 409	εἰληθερέομαι 178
ἀποσοβέω 408	ἐκδημέω 249
ἀποτίλλω 81	ἐκκρούω 382,417
ἀράσσομαι 218	ἐκτείνομαι 427
ἀρίδηλος 265	ἐκτεφρώ 353
ἀρραγής 171	*ἔκτισις 72
ἀσχάλλω 419	ἐκτροχώ 304
ἀφειδῶς 81	*ἔξάναμμα 195
βλάστη 209	ἐξευμαρίζω 396

ἐξοιδαίνω 426	κρουνηδόν 203
ἐξομαλίζω 397	κρουνός 50
ἐπαναζεύγνυμι 423	κυκάομαι 305
ἐπαράομαι 276	κυκεών 198
ἐπικήδειος 275	κύφων 44
ἐπωμίζομαι 360	κωκυτός 68
ἐρείδω 171,435	κωκύω 305
ἐρίζω 85	λαΐλαψ 113
εὐμένεια 399	λεαίνω 373, 398
ζοφόομαι 181	λέβης 62
ζόφος 409	λειποτάκτης 144
θρηῆνυς 155	λιγυρῶς 190
θριγκός 165	λυμαντικός 411
θρίξ 217	μαγνήτινος 412
θρυλέω 17	μάργαρος 205
θύρετρον 200	μαστίζομαι 192
ἰσόψυχος 103	μελαίνομαι 181
ἰώβειος 91	μήνιγξ 216
καθυγραίνω 214	μῆνις 291
καραδοκέω 266	μιγᾶς 301
καταξαίνω 49, 215	μογέω 431
καταξέω 201	μονονουχί 322
κατασπάζομαι 142	μυκτήρ 64
κηδεστής 324	μύρομαι 31
κλονέομαι 178	νήνεμος 381
κλυδωνίζομαι 111	νιφετός 184
κομνηνικός 405	νύκτωρ 252
κόνδου 198	ξαίνω 56, 81
κορυφή 54	ξέσις 73
κοσμολαμπής 204	ὀγκόομαι 425
κουφίζω 357	ὄδυρμα 187
κοῦφος 113	ὄζος 309
κόφινος 5	οἰκουρός 434

- οϊμωγή 207
οϊμώζω 309
οΐχομαι 177,179,331
όλολυγή 67
όλόφυρμα 3
όλοφυρμός 67
όξυγραφέω 1
όρπηξ 286
παμπρεπής 315, 384
*πανεντρεχής 279
πανευγενής 14
πανευτυχώς 259
πανόχυρος 106
πανσθενής 238
παροΐχομαι 13
παταγέομαι 217
πέπειρος 375
περιδέξιος 288
περιμάχητος 133
πήγνυμαι 149
πήξις 8
πλήκτρον 187
πλουτοδότις 132
πολύθρηνος 37
πολυκένωτος 105
πολυστένακτος 43
πορφυρίζω 387
προθρυλλέομαι 26
προκήδομαι 335
πρόμαντις 4, 246
προσυζεύγνυμι 388
προχηρεύω 119
πρόχοος 321
πυρεκβόλος 74
ράξ 377
ρέγχω 252
ρέπω 392
ρίζοθεν 146
*ρόδαυγής 209
σβεστήριος 364
σεβαστοκρατορέω 387
σεβαστοκράτωρ 403
σελαγέω 101
σελάγημα 102
σκύφος 197
σπαράττω 146
στεγανός 172
στενόομαι 179
στένωσις 108
*στονάχημα 68
στυγνάζω 11, 204
συγκατεπείγομαι 425
συγκεράννυμαι 199
συγκλείομαι 169
συγχώννυμαι 169
συλλήπτωρ 117
σύλλησις 8
συμπενθέω 115
συμπίπτομαι 183
συναλγέω 116
συναναπνέω 366
*συνανθρακόομαι 365
συνεκτάσσομαι 424
συνθλάομαι 182
συνθολόομαι 308
συνθρηνέω 115

συντήκω 428	
σφριγιάω 221	
τέλμα 59	φιλονεικέω 84
τετραγωνίζω 279	φιλοσυμπαθής 132, 394
τηλαυγής 193	φοῖνιξ 388
τίλλω 217	φρικώδης 28
τραγωδέομαι 189	φρύγομαι 428
τρύχω 304	φωσφόρος 92
ὔδερως 226	χανδόν 197
ὑπέκκαυμα 193	χειραγωγέομαι 348
ὑπεραλέω 361	χρυσόρειθρος 394
ὑπερχειλής 198	χρυσόχειρ 394
ὑπόσαθρος 113	ψυχαγώγημα 294
ὑσσός 414	ψυχορραγέω 311
ὑψίκομος 170	ᾠδίνω 6
φασφόρος 407	
φαιδρός 210	
φάρως 157	
φερωνύμως 19	
φίλανδρον 86	

3. Index locorum

1. Sacrae Scripturae

a. Veteris Testamenti

Josue
6, 1-27: 413

2 Esdras
9, 3 : 217

2 Machabaeorum
12, 15 : 413

Psalmi
18, 6 : 100
44, 2 : 1
103, 2 : 427
138, 6 : 235-6

Proverbia
31, 10 : 434
31, 19 : 435
31, 22 : 436

Job
3, 20 : 91-92
41, 12 : 64

Ezechiel
17, 9 : 172

b. Novi Testamenti

Epistula ad Hebraeos
11,30 : 413

2. Aliorum auctorum

Analecta Hymnica Graeca
Canones Februarii (ed. Schirò–Tomadakis)
8, 10 9, 13 : 73
Canones Martii (ed. Schirò–Tomadakis)
29, 32, 5, 11 : 6
Canones Aprilii (ed. Nicas–Schirò)
3, 10, 8, 27 : 371
27, 2, 4,31 : 368

Anna Comnena
Alexias (ed. Reinsch–Kambylis)
10, 5, 10, 17 : 291
12,5, 1, 1-2 : 199
14,4,4,7-8 : 199

Anthologiae Graecae Appendix
Epigrammata sepulcralia (ed. Cougny)
290, 2 : 5

Arethas
Scripta minora (ed. Westerink)
21, 203, 20 : 355

Basiliius Caesariensis
Asceticum magnum sive quaestiones
PG 31, 1093B 1-2 : 393
De jejuniis 1 (PG 31, 165A 4) : 70
Enarratio in prophetam Isaiam (ed.
Trevisan)

- 10, 247, 23 : 174
 Homilia de gratiarum actione
 PG 31, 229C 14: 216
 Homilia dicta tempore famae et siccitatis
 PG 31, 317C 1-2 : 215
 Sermones de moribus a Symeone Metaphra-
 sta collectae
 PG 32, 1281C 1 : 216
- Basilius Seleuciensis
 Sermones
 PG 85, 429-41 : 231
- Catena in Novum Testamentum
 Catena in epist. ad Hebraeos (ed. Cramer)
 491, 31 : 202
- Clemens Alexandrinus
 Paedagogus (ed. Harl.–Marrou–Matray–
 Mondésert)
 3, 8, 41, 4, 9 : 299
- Concilia Oecumenica (ed. Schwartz)
 Synod. Constant. et Hierosol. anno 536
 3, 39, 80 : 171
- Constantinus Manasses
 Breviarium Chronicum (ed. Lampsides)
 5167 : 326
 De Aristandri et Callitheae amoribus (ed.
 Mazal)
 174, 14 : 355
- Cyrillus
 Vita Cyriaci (ed. Schwartz)
 223, 18 : 299
- Cyrillus Alexandrinus
 Commentarius in Isaiam prophetam
 PG 70, 1376B 14: 134
 Commentarii in Joannem (ed. Pusey)
 1, 223, 15-16 : 174
 1, 616, 11-2 : 419
 2, 53, 3-4; 2,388,10-11: 186
 Commentarii in Lucam (in catenis)
 PG 72,608B 10-11: 379
 PG 72, 709B 7-8 : 193
 Epistulae paschales sive Homiliae paschales
 PG 77, 921D 6-7: 322
- Cyrillus Hierosolymitanus
- Catecheses ad illuminandos 1-18
 (ed. Reischl–Rupp)
 5, 11,14-15: 172
 12,30,8 : 231
- Demetrius Cydones
 Epistulae (ed. Loenertz)
 282, 29 : 175-76
- Dio Chrysostomus
 Orationes (ed. von Arnim)
 36, 42, 4 : 271
- Diogenianus
 Paroemiae (ed. Leutsch–Schneidewin)
 8, 45 : 340
- Ephraem Syrus
 Precationes ad dei matrem (ed. Phrantzolas)
 5, 376, 7 : 400
 9, 398, 15 : 370
- Epiphanius
 Homilia in divini corporis sepulturam
 PG 43, 456D 5-6 : 138
 Ancoratus (ed. Holl)
 88,5.2 : 396
- Eusebius
 Vita Constantini (ed. Winkelmann)
 155, 2, 6-7 : 215
- Eustathius Thessalonicensis
 Commentarii ad Homeri Iliadem
 (ed. M. van der Valk)
 3, 274, 6 : 199
 4, 964, 23 : 220
 Commentarii ad Homeri Odysseam
 (ed. Stallbaum)
 1, 323, 13 : 265
 1,347, 33 : 196
 Epistulae (ed. Kolovou)
 37, 42 : 196
 Sermones (ed. Wirth)
 7, 134,27 : 367
- Evagrius
 Practicus (ed. Guillaumont)
 47, 7 : 240
- Flavius Josephus

- Antiquitates Judaicae (ed. Niese)
12,18 : 17-20
- Georgius Monachus
Chronicon (ed. C. de Boor)
802,12 : 348
Chronicon breve
PG 110, 1032B 6 : 348
- Gregorius Antiochus
Epitaphia (ed. Sideras)
1, 56 ,5-6 : 230
1 ,57 ,34 : 184
1, 60, 15-6 : 293
5, 156, 5 : 205
6, 173, 16 : 340
Epistula 1 ad Eustathium Thessalonicensem
(ed. Darrouzès)
49 : 377
303-4 : 231
Laudatio patriarchae Basilii Camateri
(ed. Loukaki)
463 : 406
Oratio in Sebastocratore Constantinum
Angelum (ed. Bachmann-Dölger)
370, 13: 381
378, 15 : 403
400, 12 : 398
- Gregorius Nazianzenus
Epistulae theologicae (ed. Gallay)
101, 67, 2 : 404
In pentecosten
PG 36, 433C 2 : 368-9
In sanctum baptisma
PG 36, 369C 4: 364
- Gregorius Nyssenus
De deitate adversus Evagrium
(ed. Gebhardt)
9, 334, 20-21 : 179
De mortuis non esse dolendum (ed. Heil)
9, 28, 5 : 139
De virginitate (ed. Heil)
14, 3, 11-12 : 139
In Ecclesiasten (ed. Alexander)
5, 316, 8 : 65
In Canticum canticorum 15 (ed. Langerbeck)
6, 391, 16 : 89
- Gregorius Pardus
- Commentarium in Hermogenis librum περί
μεθόδου δεινότητος (ed. Walz)
7, 2 : 4
1279, 1 : 4
- Joannes Apocaucus
Notitiae et epistulae (ed. Bees)
69, 67 : 419
- Joannes Chrysostomus
Ad Demetrium de compunctione
PG 47, 405, 5 : 396
De consubstantiali
PG 48, 757, 36 : 175
De iis qui in jejunio continenter vivunt
PG 64, 6, 50-1: 121
De sanctis martyribus
PG 50, 648, 42: 320
Expositiones in Psalmos
PG 55, 59, 16 : 207
PG 55, 123, 39-40 : 202
PG 55, 378, 49 : 302
In Acta apostolorum
PG 60, 176, 40 : 172
In centurionem
PG 61, 769, 53: 46
In epistulam ii ad Corinthios
PG 61,504,16: 362
In Genesim
PG 54,476,52; 536,19: 396
In Herodem et infants
PG 61, 702, 13: 216
In Joannem
PG 59, 60, 19: 196
In illud: Vidi dom., (ed. Dumortier)
6, 3, 44 : 301
In principium Actorum
PG 51, 89, 25 : 62
In Psalmos 101–107
PG 55, 644, 56 : 398
In sanctum Lucianum martyrem
PG 50, 522, 35-36 : 109
Quod frequenter conveniendum sit
PG 63, 462, 12-13 : 109
Quod mari similis sit haec vita
PG 64, 21, 38 : 139
Quod nemo laed. nisi a se ipso
(ed. Malingrey)
1, 4344 : 223
- Joannes Damascenus

- De immaculato corpore
PG 95, 409B 13: 371
- Joannes Zonaras
Epitome historiarum (ed. Dindorf)
3,143,14 : 326
1, 256, 14 : 326
- Libanius
Orationes (ed. Foerster)
18, 286, 3-4 : 308
Declamationes (ed. Foerster)
31, 1.49, 7 : 418
- Maximus Confessor
Quaestiones ad Thalassium (ed. Laga-Steel)
46, 12 : 297
- Michael III
Oratio aditialis (ed. Browning)
449 : 265
- Michael Attaliates
Historia (ed. Bekker)
14.9: 340
- Michael Glycas
Annales (ed. Bekker)
547, 1-2 : 326
- Michael Psellus
Chronographia (ed. Renauld)
5, 40, 14 : 320
7, 70, 22-3 : 423
Epitaphius encomiasticus in patriarcham
Michealem Cerullarium (ed. Sathas)
364, 27 : 219
Historia brevis (ed. Aerts)
101, 52-53 : 196
Opuscula logica, physica, allegorica, alia
(ed. Duffy)
30, 143 : 363
Orationes panegyricae (ed. Dennis)
2, 668 : 394
Poemata (ed. Westerink)
9, 891 : 220
Theologica (ed. Gautier)
13, 67 : 398
- Neophytus Inclusus
Liber catechesium (ed. Sotiroudis)
- 1, 4, 32 : 368
- Nicephorus Blemmydes
Curriculum vitae (ed. Munitiz)
2, 76, 8 : 392
- Nicephorus Bryennius
Historiae (ed. Gautier)
1, 24, 16 : 291
- Nicetas Choniates
Historia (ed. van Dieten)
147, 14-15; 89
302, 24 : 155
Orationes (ed. van Dieten)
5, 39, 21: 363
- Nicolaus IV Muzalo
Versus de abdicatione (ed. Doanidou)
780 : 72
- Pausanias
Graeciae descriptio (ed. Spiro)
2, 17, 4, 4 : 316
- Petrus Argivus
Sermo ad ingres. sanctis. Theot.,
(ed. Kyriakopoulos)
150 : 370
- Photius
Bibliotheca (ed. Henry)
241,329a, 28-9 : 363
243,358a, 34 : 4
Epistulae et Amphilochia
(ed. Laourdas- Westerink)
1, 446-7 : 226
80, 21 : 9
249, 8-9 : 294
- Plato
Leges (ed. Burnet)
905c 4 : 290
- Polyaenus
Excerpta Polyaeni (ed. Melber-Woelfflin)
52, 7, 3 : 86
Strategemata (ed. Melber-Woelfflin)
8, 34, 1, 3-4 : 86
- Proclus
Homilia de dogmate incarnationis

- (ed. Martin)
37 : 299
- Procopius
De aedificiis (ed. Haury–Wirth)
1, 6, 11, 2-3 : 218
- Pseudo–Macarius
Homiliae spirituales 50
(ed. Dörries-Klostermann-Krüger)
50, 44, 80 : 113
Sermones 64 (ed. Berthold)
53, 1, 6, 8 : 169
64, 1, 9, 7 : 329
- Ptochoprodromica (ed. Eideneier)
1, 116 : 289
4, 637 : 402
24, 22 : 402
30, 262 : 402
- Sophronius
Narratio miraculorum sanctorum Cyri et
Joannis (ed. Fernández Marcos)
66, 46 : 145
67, 20-21 : 191
- Symeon Novus Theologus
Hymni (ed. Kambylis)
30, 382 : 192
33, 48 : 192
- Symeon Stylites
Sermones ascetici (ed. van den Ven)
4,53,29 : 297
- Theodoretus
De providentia orationes decem
PG 83, 725A 12: 294
- PG 83, 729D 7-8: 232
- Theodorus Prodromus
Carmina historica (ed. Hörandner)
5, 44 : 337
12, 5 : 204
16, 162 : 409
20, 48 : 299
43d, 15 : 403
44, 27: 339
46, 31: 74
55, 3 : 404
57, 1 : 371
70, 3 : 293
- De Rhodanthe et Dosiclis amoribus (ed.
Marcovich)
2, 131 : 406
2, 480 : 149
4, 180 : 276
8, 163, 415 : 336
- Epigrammata in Vetus et Novum Testamen-
tum (ed. Papagiannis)
85b 2 : 413
- Theodorus Studites
Epistulae (ed. Fatouros)
457, 12 : 6
278, 56-7 : 302
510, 31 : 320
- Iambi de variis argumentis (ed. Speck)
29, 4 : 371-72
- Magna catechesis (ed. Papadopoulos-
Kerameus)
79, 553, 6 : 138
- Vita Theodoraе imperatricis
(ed. Markopoulos)
10, 21 : 343

Ε. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α. Ελληνόγλωσση

Alexiou 2002 = Μ. Alexiou, *Ο τελετουργικός θρήνος στην ελληνική παράδοση*, Αθήνα 2002

Βαρζός 1984 = Κ. Βαρζός, *Η γενεαλογία των Κομνηνών, Α' - Β'*, Θεσσαλονίκη 1984

Δρακοπούλου-Λουκάκη 1989 = Ε. Δρακοπούλου – Μ. Λουκάκη, «Ανέκδοτη επιστολή του Γρηγορίου Αντιόχου προς τον επίσκοπο Καστοριάς στα τέλη του 12^{ου} αι.», *Βυζαντιακά* 9 (1989) 121-137

Ευστρατιάδης 1930 = Σ. Ευστρατιάδης, *Ἡ Θεοτόκος ἐν τῇ ὕμνογραφίᾳ*, Παρίσι 1930

ΘΗΕ = *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία*, Αθήνα 1962–1968.

Κουκουλές 1948-1957 = Φ. Κουκουλές, *Βυζαντινῶν Βίος καὶ πολιτισμὸς, Α' -ΣΤ'*, Αθήναι 1948-1957.

Παπαδημητρίου 1898α = Σ. Παπαδημητρίου, *Θεοδώρου τοῦ Πτωχοπροδρόμου τὰ μαγγάνεια*, Οδησός 1898

Παπαδημητρίου 1898β = Σ. Παπαδημητρίου, «Οἱ Πρόδρομοι», *Vizantijski Vremmenik* 5 (1898) 91-130

Παπαδημητρίου 1903 = Σ. Παπαδημητρίου, «Ὁ Πρόδρομος τοῦ Μαρκιανοῦ κώδικος ΧΙ 22», *Vizantijski Vremmenik* 10 (1903) 103-163

Πολίτης 1981 = Λ. Πολίτης, «Νεώτερες απόψεις για τη γέννηση και τη δομή του δεκαπεντασύλλαβου», *Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών* 56 (1981) 207-228

Χατζηδάκις 1897 = Γ. Χατζηδάκις, «Περὶ τῶν Προδρόμων Θεοδώρου καὶ Ἰλαρίωνος», *Vizantijski Vremmenik* 4 (1897) 100-127

β. Ξενόγλωσση

Anderson–Jeffreys 1994 = J. C. Anderson–M. J. Jeffreys, «The Decoration of the Sevastokratorissa's Tent», *Byzantion* 64 (1994) 8–18

Antoniadis-Bibicou 1965 = Η. Antoniadis-Bibicou, «Notes sur l'une des signatures du chrysobulle de Michel VII Doukas en faveur de Robert Guiscard», *Revue des Études Byzantines* 23 (1965) 244- 251

- Bachmann–Dölger 1940 = M. Bachmann – F. Dölger, «Die Rede des Megas Droungarios Gregorios Antiochos auf den Sebastokrator Konstantinos Angelos», *Byzantinische Zeitschrift* 11 (1940) 353-405
- Beaton 1987 = R. Beaton, «The Rhetoric of Poverty: The Lives and opinions of Theodore Prodromos», *Byzantine and Modern Greek Studies* 11 (1987) 12-26
- Beck 1990 = H. Beck et. al., *Polyklet. Der Bildhauer der griechischen Klassik*, Mainz 1990
- Bernardinello 1972 = S. Bernardinello, *Theodori Prodromi De Manganis*, Padova 1972
- Bernardinello 1975 = S. Bernardinello, «Sicilia e Normanni in Teodoro Prodromo», στο: *Byzantino-Sicula II. Miscellanea di scritti in memoria di Giuseppe Rossi Taibi* (Istituto Siciliano di Studi Bizantini e Neoellenici. Quaderni 8), Palermo 1975, 51–72
- Castellani 1888 = C. Castellani, *Epitalamio di Teodoro Prodromo per le nozze di Teodora Comnena e Giovanni Contostefano*, Venice 1888
- Chaniotis 2006 = A. Chaniotis, «Rituals between Norms and Emotions: Rituals as shared Experience and Memory», *Kernos suppl.*16 (2006) 211-238
- Darrouzès 1962 α = J. Darrouzès, «Notice sur Grégoire Antiochos (1160 à 1196)», *Revue des Études Byzantines* 20 (1962) 61-92
- Darrouzès 1962 β = «Deux lettres de Grégoire Antiochos écrites de Bulgarie vers 1173», *Byzantinoslavica* 23 (1962) 276-280
- Darrouzès 1963 = «Deux lettres de Grégoire Antiochos écrites de Bulgarie vers 1173», *Byzantinoslavica* 24 (1963) 65-86
- Demangel–Mamboury 1939 = R. Demangel–E. Mamboury, *Le quartier de Manganes et la première région de Constantinople*, Paris 1939
- Feldman–Hata 1987 = L. Feldman- G. Hata, *Josephus, Judaism and christianity*, Detroit 1987
- Grimal 1991 = P. Grimal, *Λεξικό της ελληνικής και ρωμαϊκής μυθολογίας*, επιμ. Βασ. Κατσαρός, Θεσσαλονίκη 1991
- Hörandner 1967 = W. Hörandner, «Theodoros Prodromos und die Gedichtsammlung des cod. Marc. XI 22», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 16 (1967) 91-99
- Hörandner 1974 = W. Hörandner, *Theodoros Prodromos, Historische Gedichte*, Wien 1974
- Hörandner 1975 = W. Hörandner, «Marginalien zum Manganeios Prodromos», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 24 (1975) 95-106
- Hunger 2005 = H. Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία, Α' - Β'*, Αθήνα 2005

- Janin 1969 = R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantine I: Le Siège de Constantinople et le Patriarcat Oecuménique. III: Les églises et les monastères*, Paris 1969
- Jeffreys 1974 = M. J. Jeffreys, «The Nature and Origins of the Political Verse», *Dumbarton Oaks Papers*, 28 (1974) 141- 195
- Jeffreys 2001 = E. and M. Jeffreys, "The "Wild Beast from the West": Immediate Literary Reactions in Byzantium to the Second Crusade", στο: A. E. Laiou – R. Parviz Mottahedeh (eds), *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, Washington, D.C. 2001, 101-116
- Jeffreys 2003 = M. Jeffreys, «Rhetorical texts», στο: E. Jeffreys (ed.), *Rhetoric in Byzantium. Papers from the Thirty-fifth Spring Symposium of Byzantine Studies, Exeter College, University of Oxford, March 2001* (Society for the Promotion of Byzantine Studies. Publications 11), Aldershot 2003, 87-100
- Každan 1965 = A.P. Každan, «Grigorij Antioch. Žizn i tvorčestvo od novo žinovnika», *Vizantijski Vremmenik* 26 (1965) 77–99
- Kazhdan–Franklin 2007 = A.P. Kazhdan – S. Franklin, *Μελέτες στη βυζαντινή λογοτεχνία του 11ου και 12ου αιώνα*, μετ. Μαριάννα Αυγερινού-Τζιώγα, Αθήνα 2007
- Krumbacher 1897 = K. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, München 1897
- Lauxtermann 1999 = M. Lauxtermann, *The Spring of Rhythm*, Wien 1999
- Liddell-Scott 1996 = H. G. Liddell- R. Scott- H. S. Jones- R. McKenzie, *A Greek-English Lexicon*, Oxford 1996
- LBG = E. Trapp et. al., *Lexikon zur byzantinischen Gräzität*, Wien 1994-1999
- M. Loukaki, «Contribution à l'étude de la famille Antiochos», *Revue des Études Byzantines* 50 (1992) 185-205
- M. Loukaki, *Grégoire Antiochos, Éloge du Patriarche Basile Kamatèros. Texte, Traduction, Commentaire suivis d'une analyse des oeuvres de Grégoire Antiochos* (Byzantina Sorbonensia 13), Paris 1996
- P. Magdalino, *The empire of Manuel I Komnenos, 1143-1180*, Cambridge 1993
- Miller 1873 =E. Miller, «Poèmes historiques de Theodore Prodrome», *Revue Archéologique* n.s. 25 (1873) 251-255, 344-348, 415-419 και 26 (1873) 23-24, 153-157
- Miller 1881 = E. Miller, *Recueil des Historiens des Croisades. Historiens grecs, A' -B'*, Paris 1881

- Miller 1883 = E. Miller, «Poésies inédites de Theodore Prodrôme», *Annuaire de l'Association pour l'encouragement des Études grecques* 17 (1883) 18-64
- Mingarelli 1784 = I. Mingarelli, *Graeci codices manu scripti apud Nanios patricos Venetos asservati*, Bononiae 1784
- Mioni 1973 = E. Mioni, *Bibliothecae Divi Marci Venetiarum, Codices Graeci manuscripti*, τόμ. 3, Ρώμη 1973
- Nesselrath 2005 = H.- G. Nesselrath, *Εισαγωγή στην αρχαιογνωσία*, τόμ. Α', Αθήνα 2005
- Neumann 1888 = C. Neumann, *Griechische Geschichtschreiber und Geschichtsquellen im zwölften Jahrhundert*, Leipzig 1888
- OCD = *Oxford Classical Dictionary*, third edition revised, Oxford 2003
- ODB = *Oxford Dictionary of Byzantium*, τόμ. 1-3, Oxford- New York 1991
- PG = J. P. Migne, *Patrologia Graeca*, Paris 1857-1866
- Regel 1892–1917 = W. Regel, *Fontes rerum byzantinarum*, Petropoli 1892–1917
- Seibt 1978 = W. Seibt, *Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich*, I, Wien 1978
- Sideras 1994α = A. Sideras, «Zur Zusammengehörigkeit zweier Grabredenfragmente des Gregorios Antiochos», *Rivista di Studi Bizantini e Neoellenici* n.s. 31 (1994) 175–183
- Sideras 1994β = A. Sideras, *Die byzantinischen Grabreden. Prosopographie, Datierung, Überlieferung. 142 Epitaphien und Monodien aus dem byzantinischen Jahrtausend* (WBS XIX), Wien 1994
- Sideras 2005 = A. Sideras, «Die unedierte Trostrede des Gregorios Antiochos an den Logothetes Michael Hagiotheodorites», *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik* 55 (2005) 147–190
- Tessa 1983 = R. Tessa, *Josephus, the historian and his society*, London 1983
- Thomas 1853 = G. M. Thomas, «Über Ptochoprodromus. Eine Miscelle der griech. Litt. d. XII. Jahrh.», *Gelehrte Anzeigen d. k. Akademie der Wiss.* 36 (1853) 535-544
- West 1989 = M. West, *Κριτική των κειμένων και τεχνική των εκδόσεων*, μετ. Γ. Παρασόγλου, Αθήνα 1989
- Wirth 1960 = P. Wirth, *Untersuchungen zur byzantinischen Rhetorik des zwölften Jahrhunderts*, München 1960

ΣΤ. ΠΙΝΑΚΕΣ



Marc. gr. XI 22, s. XIII, f. 74v



Marc. gr. XI 22, s. XIII, f. 75r



Marc. gr. XI 22, s. XIII, f. 75v



Marc. gr. XI 22, s. XIII, f. 76r



Marc. gr. XI 22, s. XIII, f. 76v